НАРОДНА БИБЛИОТЕКА

ПЕРИОДИЧЕСКО СПИСАНИЕ
на
БЪЛГАРСКОТО
КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО.

уреждa се
отъ
Дѣловодителятъ на Дружеството
В. Д. СТОЯНОВА.

Умъ царува,
Умъ робува.
(Бъл. нар. пословица.)

ГОДИНА I.

КНИЖКА ЧЕТВЪРТА.

БЪЛГ. К. ДРУЖЕСТВО
БРАИЛА

БРАИЛА.
Печатница Триѫгълникъ
1871.

Дт. пер. 65

СЪДЪРЖАНИЕ.

Стр.
I. Отецъ Паисий. Отъ М. Дринова 3
II. За Училиштата (продълж. отъ кн. III. стр. 17) отъ Н. Бончова 26
III. За Богомилството (продълж. отъ кн. III. стр. 83) отъ Р. Королева 52
IV. Български народни пѣсни отъ сборникътъ на Ц. Гинчова 74
V. Гатанки . . } 76
VI. Народни поговорки } отъ Ц. Гинчова 79
VII. Народни приказчици } 79
VIII. Критика (за поврем. Списание „Читалище“) отъ Н. Бончова . 81
IX. Книжовни вѣсти („Бащинъ языкъ“ Д. Манчева) . . 110
X. Българско ученолюбиво общтество въ Кишиневъ . . 126
XI. Докторъ Петъръ Беронъ (некрологъ) отъ Д-ра Василия Х. С. Берона 130
XII. Печатни погрѣшки 132

ПРИТУРКА.

XIII. Разбойници — отъ Шиллера. Преведе Н. Бончовъ (продължение отъ кн. III, стр. 64) 65

ОТЕЦЪ ПАИСИЙ

неговото време, неговата история и ученицитѣ му.

I.

Първата половина на минжлий вѣкъ, може да се каже, е най чърно време въ животътъ на наший народъ. Колко тежко и да е било материалното състояние на Българетѣ въ 15, 16 и 17 вв., колкото тѣ и да сж били утиснжти и погазени, тѣ все оште не сж си били изгубили народната свѣсь, не сж забравяли, че и тѣ сж единъ отъ народитѣ на свѣтътъ, че сж народъ съ минжло, съ история. Паметь за това историческо минжло живѣла е оште между Българетѣ и била е ангелъ-хранитель на българската народность при толковато пагубни за сжштествованието ѝ условия. Ние имаме доста описания състоянието на народътъ ни въ 15, 16 и 17 вв. Истина е, че когато четешъ въ тѣзи описания страданията на Българетѣ, сърцето ти се кжса отъ жалость, — но при всичко това, всѐ пакъ намѣрвашъ нѣкакво успокоение: често, подъ тѣзи физически страдания, мѣркатъ се доста утѣшителни бѣлѣзи, такива бѣлѣзи, които показватъ, че въ тѣзи страдалци тлѣе оште народното чувство, че въ тѣхъ не е умрѣла всѣка надѣжда. Такива бѣлѣзи сж честитѣ много или малко енергически опитвания на Българетѣ въ онѣзи усилни времена да положжтъ конецъ на злочестинитѣ си, да привдигнжтъ пакъ народноста си. — Съвсѣмъ друго зрѣлиште прѣдставлява българский свѣтъ отъ началото на 18-ий вѣкъ: ни една утѣшителна чърта, на която би можилъ да си отпочине уморенний отъ тежки теглила погледъ, никакъвъ бѣлѣгъ отъ духовенъ животъ, въ ништо не се явява народната свѣсь. Не му е времето, нито пакъ мѣстото да излагаме тукъ подробно причинитѣ, които докарахж народътъ ни до такова загубено състояние въ 18-ий вѣкъ. Штемъ да забелѣжимъ токо на кжсо, че твърдѣ грѣшжтъ онѣзи, които отъ този фактъ заключавать за ништожеството на българский народенъ характеръ, за българската ужъ неспособность къмъ дългъ исторически животъ. Ние имаме сега въ ръцѣтѣ си доста много доказателства, че на този фактъ прѣдшествовала дълга и упорна борба отъ страна на Българетѣ, които токо слѣдъ съвършенно съсипванье всичкитѣ си физически сили сѫ се покорили на своята много злочеста сѫдбина: фанариотитѣ като черни гарване сѫ се спуснѫли на умаломоштенний юнакъ и му сѫ съвсѣмъ извадили душата. Тъй, нашийнародъ е билъ мъртавъ отъ началото на 18-ий вѣкъ: Българетѣ не сѫ вече сѫштествовали като народъ, а сѫ съставяли единъ купъ отъ людье утиснѫти, подавени, разнебитени. Самата дума народъ, по старобългарски ѩꙁꙑкъ, била е загубена тогава и е била замѣстена съ думата *хора*, която е заета отъ гърцкий езикъ χώρα, χωριάτης, и означава кърски жители, *хоріати*, обречени на всякакъвъ видъ тежки трудове и теглила. Токо такива и наистина сѫ останѫли Българетѣ въ онова време. Ако нѣкой и да е сполучвалъ да се поприведигне до пò-човѣшки гражденски животъ, то той вече не е билъ Българинъ, ставалъ е Гъркъ, заштото на Българинътъ не приличало да живѣе гражденски животъ, това било дадено токо на Гърцитѣ. Българинътъ е трѣбвало да бѫде токо хорятинъ, роденъ токо за тежъкъ трудъ или за кѫрска работа. Сѫштествовала е наистина оште Българската патриаршия въ Охрида, която ако да штеше, можеше да бѫде малко или много добъръ стражъ на българската народность, но работата е, че и това българско достояние въ 18-тий в. било е токо по името си българско. Та освѣнъ това, охридскитѣ иерарси гледали сѫ явно, че и противъ тѣхъ се ухиштрява силното Константинополско Фанариотство, та поради това били сѫ заузети токо съ своята лична сѫдба. Малко сѫ имали време да мислѭтъ за Българетѣ, съ името на които сѫ се титулосвали, а съ потътъ прѣхранвали.

Токо далече отъ свѣтътъ, въ оградитѣ на нѣкои мънастире увардила се е да не погине паметь за българската старина и представление за българский народъ.

Около срѣдата на 18-тий в., когато за въскръшение българский народъ могло е да се каже: lasciate ogni speranza (оставѣте се отъ всяка надѣжда), надъ българската земля,

като зиждителното слово надъ първоначалний хаосъ, се е раздалъ гласъ отъ Хилендарский мънастирь: разнебитенитѣ и разглобени Българе отъ този гласъ сѫ начнѫли да се сглобяватъ пакъ въ единъ народъ. Този гласъ е гласътъ на Хилендарский иеромонахъ и проигуменъ Паисий, въ лицето на който ние имаме единъ отъ примѣритѣ, които показватъ, што може да направи единъ човѣкъ за цѣлъ народъ. Въ 1762 г. слѣдъ дълговременъ трудъ Отецъ Паисий е пуснѫлъ между Българетѣ една света за тѣхъ книга подъ насловъ: *Историа Славенобългарская о народахъ, и о царѣхъ и святыхъ болгарскихъ и о всехъ дѣянія българскихъ, собрано и наредено Паисиемъ іеромонахом бывшаго въ святѣи гори Аѳонскія отъ епархии Самоковския въ лѣто ҂аѱѯв (1762) на ползу роду болгарскому.*

Тази книга е обнародвана по старовремски обичай въ рѫкописъ, заштото книгопечатанието тогава не е оште сѫштествовало за Българетѣ. Този начинъ обнародвание, обаче, не е затруднилъ разпространението на тази книга, но оште послужилъ ѝ е, както штемъ да видимъ, на добро: въ рѫкописно списание можало е да се напише много нѣшто, което въ печатана книга не би хванѫло мѣсто.

Първо печатно извѣстие за списанието на Отца Паисия биде обнародвано въ книгата на Раковски: *о Асѣню първому* и проч. Покойний Раковски намѣрилъ единъ прѣписъ отъ това списание въ Одесса у Г. Мурзакевича, комуто той билъ останѫлъ отъ приснопаметний Априловъ. Раковски привожда нѣколко кратки изводи въ речената си книга отъ това рѫкописно списание, изводи, които възбуждахѫ голѣмо любопитство за пò-подробно запознаванье съ трудътъ на о. Паисия. Ето заштo прѣзъ минѫлий мѣсецъ Септемврия, когато ми испаднѫ случай да се помаѭ нѣколко дни въ Одесса, постарахъ се да видѫ прѣписътъ, отъ който се е ползовалъ Раковски, но не можихъ да сполучѫ: научихъ се само, че този прѣписъ се намира за сега у Г. Куриса, който по това време не се намираше въ Одесса. Тази ми несполука обаче скоро биде възнаградена съ нечакано откриванье. Нашийпросвѣтенъ съотечественникъ, Н. С. Тошковичъ, ми каза, че у него се намиралъ други единъ прѣписъ отъ сѫштото Паисиево списание, прѣписъ, който той получилъ и съхранява като нàй-драгоцѣнно наслѣдие отъ отца си, приснопаметний *дњдо Тошковичъ.* Негова милость съ на̀й-задължителна любезность незабавно ми съобшти това си наслѣдие за да се поползувамъ отъ него. — Тошковичевий прѣписъ заузема 53 голѣми листа и спроти писмото си види се да не е много старъ и да е прѣписанъ отъ други нѣкой пд̀-старъ прѣписъ. Азъ бихъ рекълъ, че е прѣписанъ отъ Априловский, ако да не бѣше слѣдното препятствие за такова едно заключение: за Априловский се знае, че е донесенъ въ Одесса отъ Жеравна,[1] а за Тошковский се научихъ че билъ донесенъ отъ Света гора.

Освѣнъ тази сполука въ Одесса, азъ сполучихъ да найдѫ ошто единъ прѣписъ отъ Паисиевото списание и да го найдѫ въ Москва, гдѣто се най-ненадѣяхъ. Този пакъ прѣписъ е найденъ между Венелиновитѣ рѫкописи и сега се намира въ библиотиката на Московский музей. Въ него се намиратъ бѣлѣжки писани своерѫчно отъ Априлова, отъ които се види че Априловъ е заржчалъ да се прѣпише този прѣписъ *для доставленія въ Москву Болгарскому историографу.* Но забѣлѣжително е, че Априловъ е направилъ тази копия за Венелина не отъ Жеравенский си прѣписъ, а отъ други единъ, който му билъ испратенъ отъ Дряново.[2] Той забѣлѣжва Венелину, че и другий му прѣписъ (Жеравенский) е такъвъ като този, който му испрашта; отличава се само съ това, че е писанъ съ словѣнски букви, изобилува съ пд̀-вече словѣнски думи и самъ-тамъ е малко пд̀-пъленъ.

Въ Москва намѣрихъ у О. М. Бодянскаго и единъ особенъ, не цѣлъ прѣписъ, въ който се съдържатъ токо двѣ глави отъ списанието на отца Паисия.

Тѣзи дни отъ извѣстието на Г. Крьстовича въ брой 11 на Читалището, се извѣстихме ошто за единъ прѣписъ, който се намира въ Котелъ и е писанъ въ 1765 лѣто. Изводътъ, който Г. Крьстовичъ обнародва въ речений брой на Читалището, не съдържа въ себе си ништо пд̀-вечe сравнително съ другитѣ горепоменѫти прѣписи.

Познати ми сѫ ошто три други рѫкописи, въ които također се намѣрва списанието на о. Паисия, но прѣправено и допълнено. Единъ отъ тѣхъ се намира у Г. Найдена Герова въ Пловдивъ, а другитѣ два сѫ въ Петербургъ у Г. Гилфердинга, който ги е намѣрилъ прѣди 2—3 години въ Македония. За тѣзи прѣправяния и допълняния Паисиевътъ трудъ ние подробно штемъ да поговоримъ въ конецътъ на настоящтий си членъ.

Книгата на о. Паисия въ Тошковичевий прѣписъ заузема 53 листе и е раздѣлена на слѣднитѣ членове.

Отъ л. 1 до 3 е помѣстено разсуждение за ползата отъ историческитѣ списания.

Отъ л. 4 до 6 Предисловие къ хотящимъ читати и послушати написанная въ историю сию.

Отъ л. 6 до 37 Собрание историческое о народахъ и о царѣхъ болгарскихъ. Въ този членъ, който заузема 31 листо, изложена е подъ редъ българската история до разтурянието на българск. царство.

Отъ л. 38 до 40 Зде потребно совокупити заедно имена краломъ и царемъ болгарскимъ, колко ся обретаютъ и кой по кого е царствовалъ.

Отъ л. 40 до 43 Собрание во кратце, колико били знаменити крали и цари болгарски.

Отъ л. 43 до 46 О учителяхъ словенскихъ.

Отъ л. 46 до 53 Ту собрахомъ во кратце имена святихъ болгарскихъ, колико просияли отъ болгарски язикъ въ последнаа времена.

На л. 53 Послѣсловие.

Толкова членове и тъй исто распоредени се намѣрватъ и въ Априловский Жеравненски прѣписъ, въ Дряновский липсва токо 1-ий членъ.

---

[1] Виж. „о Асѣню първому...“ стр. 118, б. 34. Раковски тамъ говори: „Тая ръкопись е найдена въ Жеруна въ 1838 у нѣкого си Димитра бывшаго учителя тамо. Г-нъ Анастасъ Дукияди, родомъ Сливненецъ въ него врѣмя отъ любородности подбуденъ ходилъ е нарочно да издири нѣшто си отъ нашы драгоцѣнны старины. Отсвѣнъ нея ръкопись онъ е нашалъ и другы нѣколко листове на кожа̂ писаны отъ чърковни книгы... а всичко това е извършилъ на свои разноскы и придалъ гы покойному В. Априлову во Одеса̂. Нъ тии всички сбиркы са̂ разпилѣли послѣ смърти его. Таа же ръкопись ся находи днѣсь у Г-на Николая Мурзакевича, както и много други. — Г. М. я зѣлъ да я прочьте и си я освоилъ“.

[2] Това е явно отъ слѣдний записъ, който также е прѣписанъ въ Венелиновата копия: „Сей царственникъ исписа ся отъ мене и съ прилежание мое, понеже обрѣтохъ го азъ на Дряновский монастирь свети архангеловъ, и тако съ Божиею помощию преписахъ го азъ и ученикъ мой Цано отъ Дреновскій царственникъ за воспоминание и прочее 1837 г. Януария. — Името на учительтъ е Степанъ попъ Зотовъ. —

Отъ заглавието на Паисиевото списание ние се научаваме, че то е писано въ 1762 г. и че творецътъ му е родомъ *отъ Самоковския епархии.* Пò-вече нѣщо за себе-си о. Паисий ни е оставилъ въ послѣсловието си, което ние привождаме цѣло отъ слово до слово.1)

„Азъ Паисия иеромонахъ и проигуменъ хилендарски совокупихъ и написахъ, отъ руски речи прости обратихъ на болгарски прости речи и словенски. По мало снедаше ме ревность и жалость по рода своего Болгарскаго, защто не имеятъ история заедно совокупена за преславная деяния исперваа времена рода нашего и святихъ и цари. Тако и укараху насъ многажди Сербие и Греци, защто немеяме своя история; азъ зрехъ по многихъ книгахъ в историяхъ ради Болгари много известие написано. Того ради восприяхъ трудъ много за две лѣта собирати по мало отъ много истории, и у немска земля пò-вече за то намерение ходихъ. Тамо обретохъ история Маврубирова за Сербие и Болгари въ кратце за цари, а за святи никако не писалъ, латининъ билъ, не исповѣдуетъ святихъ болгарски и сербски, кои просияли послѣди, отъ како ся отдѣлили Латини отъ Греци. Но и за сербски святи зле пишатъ и покриваетъ, а за болгарски никако не поменуетъ. Тако азъ презрехъ свое главоболие, яко за много време страдахъ, тако и утробою болехъ велми, и то отъ желание много, што имеяхъ, презрехъ, и отъ

многовремянна погребенная и забвенная едва совокупихъ, заедно речи и слова написахъ. Неучихсе ни граматика, ни политика никако, но простимъ болгаромъ просто и написахъ. Не бисть мне тщанисмъ за речи по граматика слагати и слова намештати, но совокупити заедно сию историицу, и совокупихъ сию въ Хилендаръ монастиръ, при игумена Лавреития брата моего единороднаго и старейшаго мене. Бѣ ему тогда лѣта пятьдесятъ, а мене четиридесятъ. — Въ то време даяше Хилендаръ данъ туркомъ три хиляди гроша и задолжился бѣше двадесятъ и седамъ хиляди гроша, и бѣ много смуштение и несогласие братско, за то немогохъ стерпети къ тому въ Хилендаръ, и изидохъ, и придохъ въ Изографъ, и ту еще много обретохъ извѣстие и писма ради Болгари, и присовокупихъ, и скончихъ реченая въ сию историйцу на ползу роду нашему болгарскому во славу и похвалу Господу нашему Иисусу Христу, ему же подобаетъ всякая слава, честь и поклонение со безначалнимъ его отцемъ и пресвятимъ его духомъ нинѣ и присно и во вѣки вѣкомъ Аминь“.

Ние нѣма да тълкуваме тѣзи думи: въ тѣхъ всичко е ясно, пò-ясно отъ всѣко наше тълкувание. Въ списанието на отца Паисия се срѣштатъ оште нѣколко редове, които съдържатъ оште нѣщто за него, — привождаме ги и тѣхъ: „азъ вси монастири святогорския истражихъ, где имѣетъ Болгарски стари книги и царски привелегии, тако по Болгария, гдѣ ся обрѣтаютъ по много мѣста стари книги Болгарски, повише необрѣтеся за цари Болгарски писано. Некоимъ святимъ жития имеетъ пространно, но во кратце написахъ зде, колико совокупити ихъ вси вкупе въ сию историцу краткую, да знаютъ вси Болгари“. — Отъ извѣстието, което Г. Кръстовичъ напечата въ 11-тий брой на Читалището, научаваме се, че и слѣдъ написваньето на историята си о. Паисий пакъ е пѫтувалъ по България, доходилъ е и въ Котелъ, около 1765 год. Той носилъ съ себе и историята си, която е раздавалъ да се прѣписва.

Това сѫ всичкитѣ извѣстия, които имаме за сега за отца Паисия. Казвамъ за сега, заштото не губѭ надъжда, че щѫтъ се издиратъ слѣдъ време и пò-подробни извѣстия за

---

1) Правописанието во всичкитѣ прѣписи, които видвахъ не отива все еднакво, поради това не намирамъ потрѣбно да го пазâ, особено въ тѣзи думи, които въ разни мѣста сâ писани разно. За да иматъ обаче читателитѣ примѣръ отъ правописанието поне на пò-старитѣ прѣписи, намирамъ за добро да приведâ безъ никакво измѣнение нѣколко редове отъ разсуждението на о. Паисия за ползата отъ историческитѣ книги. Тѣзи редове взимамъ отъ една копия на това разсуждение, която Априловъ е направилъ своеручно и съ голѣма точность отъ Жеравенский си прѣписъ и я е испратилъ Венелину заедно съ копията на Дряновский си прѣписъ.

Вѣдѣніе прежд бывших въ мірѣ семъ вещей и дѣаній, живущимъ на земли не токмо полезно, но и ѕѣлѡ потребно есть любомудри читателю. Аще навикнеши сих чесѡ прочитати ѿбогатишися разумом и не будеши весма неискусенъ, и младим детем и препростым человѣком безѿвѣтенъ єгда по случаю вопроситъ та ѿ прежде бывших въ мірѣ церковна дѣаніа и ц҃рскіа исторіи.

Бързамъ да повторâ, че тѣзи редове привождамъ токо за примѣръ на правописанието, но не и на езикътъ, който въ това разсуждение прилича токо речи совсѣмъ на църковний. Езикътъ на самата история е много пò-народенъ, както щѫтъ видѫтъ читателитѣ отъ изводитѣ, които щемъ привождаме.

него, ако не писменни, а то поне по изустно предание увардени въ Самоковъ или на Св. Гора.

II.

Списанието на отца Паисия отъ научна страна нѣма твърдѣ голѣма цѣна; но ние и нѣмаме никакво право да искаме отъ него строга историческа критика. До негово време българската история не е била токо речи ни почекнъта, — паметницитѣ ѝ сѫ били оште разсѣяни по безчисленно множество книги, все на чужди езици. Имало е нѣкое и друго кратко изложение на българската история (Дюканжъ, Ассемани), но тѣзи изложения сѫ били на латински езикъ и били сѫ недостѫпни за единъ светогорски инокъ въ минѫлий вѣкъ. Токо едно такова изложение е могло да бѫде достѫпно на отца Паисия, заштото е било прѣведено на русский езикъ; ние разумѣваме книгата на рагуский аббатъ Мавроорбина, която първъ пѫть се появи въ 1601 г. въ Пезаро на италенски езикъ, а въ 1722 г. е прѣведена на русски подъ такъвъ насловъ: „*Кнїга історіограѳіа початія имене, славы и разширенія народа славянскаго*“. Отецъ Паисий е издирилъ тази книга, която е събрана и изложена безъ никаква критика, и тя му е била нàй-главний источникъ. Други западенъ источникъ, види се, му е билъ Бароний, който також де е билъ прѣведенъ на русский езикъ въ 1716 г.: *Дѣянія Церковная и Гражданская отъ рождества Господа нашего Іисуса Христа изъ лѣтописаній Кесаря Баронія собранная* и пр. Ние мислимъ, че о. Паисий еималъ въ рѫцѣтѣ си и тази книга, заштото въ списанието му намираме, че той цитува нѣколко страници отъ неѭ. Но и Барониевитѣ извѣстия за Българетѣ освѣнъ дѣто сѫ изложени не критически, но оште сѫ и распиляни по всичката му пространна книга. — Гърцкитѣ источници, съ които се е ползовалъ о. Паисий, сѫ пò-вечето легенди и отечники (патерикони), които сѫ прѣиспълнени съ всѣкакви басни и чудеса. — Колкото до българскитѣ источници, той казва за тѣхъ въ прѣдисловието си: „Болгаретѣ са имали и истории царски „и кондики архиерейски… и жития и правила святимъ бол„гарскимъ много, не било въ оно время штампи Словѣнски, „а человѣци отъ небрежения не претолковали, но на мало ся

„мѣста такива книги обрѣтали… Тукъ авторътъ, като казва, че при паданьето на българското царство, съсипали сѫ се много черкви, мънастири, царски и архиерейски дворове, продължава за изгубванието на историческитѣ български паметници така: „и въ то врѣмя погубили ся они истории „царски, и на много святии жития и правила и нинѣ нѣ„ма они книги лѣтописни што ся били пространно написа„ни ради всего народа и царие болгарскихъ. Азъ много кни„ги и прѣмного прочетохъ и възискахъ за много врѣмя при„лежно, и не могохъ никадъ обрѣсти рукописни и печатни, „но мало и рѣдко и въ кратцѣ обрѣтается“. — Отъ това се види, че при всичкото си старание да найде за историята си български источници, о. Паисий не е ималъ добра сполука, но все пакъ е намѣрилъ нѣшто. Много би било полезно да се разгледа добрѣ цѣлата му история и да се отбере изъ неѭ всичко, што е вземено отъ български источници, отъ които нѣкои може сега и да не сѫштествуватъ вече. — Токо въ този изгледъ Паисиевата история има наученъ интересъ. — Но ние вече рекохме, че произведението на о. Паисия и не трѣбва да се оцѣнява като научно произведение. То има друга цѣна, друго значение, принело е друга пò-дѣйствителна полза народу ни, — отъ тази страна трѣбва и да се разглежда и оцѣнява.

Значението на това списание нàй-добрѣ се обяснява отъ побужданьето, което е накарало о. Паисия да поемне този трудъ, отъ цѣлта която го е рѫководила, отъ умѣеньето, съ което той постига цѣльта си; на тѣзи три страни ние и обърштаме внимание. Първитѣ двѣ ние намираме доста ясно изложени въ слѣднитѣ думи на о. Паисия: „Укораху насъ „многажды Сербие и Греци зашто немеяме своя история… „Того ради восприяхъ трудъ…“ На друго мѣсто той казва: „Азъ видѣхъ отъ много Болгари зашто идутъ по чюжди я„зикъ и обичай и на свой язикъ хулятъ, за то зде написахъ, „и они отцеругатели кои не любатъ свой родъ язикъ, напи„сахъ да знаетъ…“ Нàй-послѣ той свършѫ трудътъ си съ слѣднитѣ думи: „Скончахъ реченая въ сію историцу на пол„зу роду нашему Болгарскому“.

Загубеното и потлачено състояние на българската народность, недостойнитѣ и горчиви присмивания и хули, които сѫ слушали Българетѣ отъ страна на съсѣдитѣ си, ревность и жалость по рода своего болгарскаго, — това сѫ побужденията на отца Паисия. — Съживѣванье повѣнѫлитѣ народни чулства у Българетѣ, съ други думи, съживѣванье българската народность — това му е цѣлта. Нѣка разгледаме сега какъ отива той къмъ тази си цѣль. Той доста подробно излага славното минѫло на българский народъ и чрѣзъ това изложение се старае да вдѫхне нравственна сила въ съвременнитѣ му Българе, да ги извади отъ това самоуничижение, до което ги е докарало изгубваньето изъ помежду имъ народната свѣсь. При това той често се обърща къмъ онѣзи Българе, „кои ся обраштаютъ на чужда политика и не „радетъ за языкъ болгарски, но ся учатъ читати и говорити „по грьчески и срамеется да ся наречетъ Болгари“. Съ разни наставления, съ доказателства, а по нѣкога и съ строго укоряванье той се старае да свѣсти тѣзи загубени Българе, или както ги нарича той — отцеругатели. „О неразумне и юроде!“ казва той въ прѣдисловието си на тѣзи отцеругатели, „поради что ся срамишъ да ся наречешъ Болгаринъ, и не „четишъ по свой языкъ, и не думашъ. Или не са имали Бол„гари царство и господарство“ ипр. „Но отъ что ся ти, не„разумне, срамишъ отъ свой родъ и влачишъ ся на чужди „языкъ? Но са рече: Греци са пò-мудри и пò-политични, а „Болгари са прости и глупави и не имѣютъ речи политични, „за то рече, лучше е пристати по Греци. Но виждь, нера„зумне, отъ Греци има много народи пò-мудри и славни, да „ли си оставля некой Грекъ свой языкъ и учение и родъ, „както ти, безумне, што оставляшъ и неимашъ никой при„бытокъ въ грьцка мудрость и политика. Ти Болгарине не „прѣлштай ся, знай свой родъ и языкъ и учи ся по своему „языку; боле есть болгарска простота и незлобие“ и пр.... Отъ друга страна той често се спира надъ българскитѣ присмиваче и обличава тѣхнитѣ бърштолевения, фактически доказва всичката неумѣстность на тѣхнитѣ присмивки, които сѫ имали такова влияние на проститѣ Българе, штото ги сѫ докарвали до положение да се отричатъ отъ народностьта си. — Между присмивачетѣ и хулителитѣ български първо мѣсто заематъ, разумѣва се, Гърцитѣ, — нѣка да видимъ, какъ се относи о. Паисий къмъ нихъ. Гърцитѣ спроти него сѫ токо прѣхитри спекулянти, хитарци, гордѣливи, тѣ сѫ пò-мудри и пò-политични. Това имъ е всичкото прѣимуштество прѣдъ Българетѣ. Освѣнъ гдѣто нѣматъ никакви добродѣтели ни семейни ни граждански, но оште „и отнимаютъ отъ прос„ти и похиштаютъ неправедно, и више грѣхъ и не полза „отъ нихна политика приемлютъ“. — Въ това нравственно паданье на Гърцитѣ нѣма ништо за похвала, „боле есть бол„гарска простота и незлобие“ казва отецъ Паисий, който се чуди на заблуденитѣ си съотечественници, зашто ги иматъ на почесть и чудатъ имъ се и влекѫтъ се по нихенъ езикъ и обичай. — Но говорило се е тогава: „Болгари са прости „и глупави и не имеютъ речи политични... и не имаютъ „отъ нихъ много торговци и книжници и хитрии и славни „на земли..., но са повѣке отъ нихъ прости ораче и копаче „и овчаре и прости занаятлии“. Тази недостойна клевета Паисий опровъргава съ такива думи: „Или не са имали Бол„гари царство и господарство, за толико царствовали и били „чудни по вся земля, и много пути отъ силни Римляне и „отъ мудри Греци дань въземали, и давали имъ царюве и „кралюве свои царски дьштери въ съпружество, и да би и„мѣли миръ и любовь съ цари болгарски, и отъ всего сла„венскаго народа най-славни били Болгари, първо са они „патриарха имѣли, перво они ся крьстили, наиболѣ земля они „освоили, тако отъ своего народа словѣнскаго они силни и „чесни били. и перви святии словѣнскии отъ Болгарски родъ „и языкъ просияли, како по реду вся въ сию историю напи„сахъ, и зато имѣютъ Болгари отъ много истории свидѣтел„ство“. Цѣлала история Паисиева като че ли е фактическо опровержение на този укоръ. Ако Българетѣ, иска да каже той, наистина да нѣматъ отъ нихъ много торговци, и книжници, и хитрии, и славни на земли по това време, ако наистина тѣ сѫ останѫли токо ораче, копаче и прости занаятлии, въ това не е виновна тѣхната природна глупость, както сѫ казвали Гърцитѣ; въ такова положение ги сѫ докарали самитѣ тѣзи Гърци, и то не съ особни нѣкакви доблести, но чрѣзъ низкото си лукавство, съ което сѫ могли да привлекѫтъ на своя страна политическата сила, та съ тази сила съсипали всичкитѣ български учрѣждения „и обрашта„ютъ все на гречески языкъ. Тая вина Болгаромъ отъ гре-

„ческая духовная власть происходитъ и много насилие неправедно отъ гречески владики терпѫтъ во сия времена. — „Но Болгари“, смиренно забелѣжва отецъ Паисий, „почитаютъ „ихъ за архиереи и сугубо плаштаютъ имъ должное, за то „по нихна простота и незлобие восприимутъ отъ Бога мзду „свою, тако и они архиереи што съ насилие, а не съ „архиерейско правило творатъ болгаромъ велика обида и насилие, и они по свое дѣло и безсовѣстие восприимутъ мзду „свою отъ Бога по реченому: яко ти воздаси комуждо по дѣломъ его“. На тази благочестива бѣлѣжка ние не штемъ да направимъ злѣ, ако кажемъ: Покой ся съ миромъ, отче Паисие, твоитѣ пророчески думи се сбѫдватъ вече!

Между хулителитѣ и присмивачетѣ български, о. Паисий назива Сърбитѣ и Риситѣ, *Сербие, Руси* и *Москали*. Въ конецътъ на 17-тий в. множество Сърби се изселихѫ изъ турската замя въ Австрия, гдѣто имъ дадохѫ да се поселѫтъ въ Срѣмъ, Банатъ и Бачка. Тамъ при пò-добро политическо положение тѣ започенѫхѫ да си завъждатъ училишта, въ които обаче, во времето Паисиево, науката не е отивала пò-горе отъ Псалтирътъ. Тѣзи сѫ Сърбитѣ, които сѫ се присмивали на Българетѣ. Тѣхнитѣ хули Паисий обличава твърдѣ вѣшто. Той първо имъ припомнува историята, която сравнява съ българската и отъ това сравнение извожда, че когато Българетѣ въ просвѣштението и въ гражденский животъ сѫ стоели на високъ степенъ, имали сѫ патриархи и цари и по своему язику читати почели, Сърбитѣ не сѫ били оште ни покръстени. При това той напомнува на сърбскитѣ ругатели Болгаромъ, да не забравятъ, че нихнитѣ братия, „кои су на Турци даници горе су прости, ништетни отъ Болгари“. Расправата си съ сърбскитѣ и руски хулители, Паисий свърша съ тѣзи думи: „но они Руси и Сербие да благодаратъ Бога де ги е покрилъ отъ попрание… и отъ греческая властъ архиерейская. Што Болгари страдаютъ да су „они то мало искусили, то би весма болгаромъ благодарили „зашто въ толико страдание и насилие держатъ свою вѣру „непремено“.

Езикътъ на о. Паисия е смѣсенъ съ църковнословѣнски думи и изричания. Тѣзи архаизми обаче сѫ такива, штото ни нàй-малко не затруднѣватъ и нàй-простий читатель. Азъ

вѣрвамъ, че дори и безкнижний Българинъ би разбралъ пò-лесно този езикъ, нежели наший сегашенъ, ужъ народенъ, писменъ езикъ. И това достоинство на Паисиевото списание не малко му е спомогнѫло да се разпърсне скоро по цѣлъ български свѣтъ, и да стане нàй-драга книга за Българетѣ. Въ Априловский прѣписъ се намиратъ петь записи, писани въ разни времена и въ разни мѣста отъ петина различни читатели, а именно: отъ единъ Хилендарски иеромонахъ, отъ двама иереи отъ Жерувна и Котелъ, отъ единъ учитель отъ Рухчукъ, и отъ единъ, види се, инокъ у Сливенъ. — Всичкитѣ исказватъ голѣмото си задоволение отъ тази книга и казватъ: „и вие потрудитися братия, та я прочитете да ви буди на „ползу, болгаромъ похвала, а на пакость грекомъ“ и пр. Такива записи се намѣрватъ и по другитѣ познати намъ прѣписи. Това показва, какво дѫлбоко впечатление е произвождало това списание на българскитѣ читатели. — Отъ извѣстието на Г. Крьстовича за Котленский прѣписъ се научаваме, че той слѣдъ като билъ прѣписанъ въ 1765 лѣто отъ Стойка иерея, поставенъ е билъ *за вѣчно хранение у храма святыхъ апостолъ Петра и Павла*. Отъ това извѣстие може да се мисли, съ какво благоговѣние, съ каква святость сѫ гледали Българетѣ на тази книга.

Историята на отца Паисия, освѣнь гдѣто е писана и прѣписвана много пѫти по всичкитѣ български мѣста, но оште е била и допълнявана и прѣправяна. Намирали сѫ се такива Българе, които като сѫ се прониквали съ народообразователний духъ на о. Паисия, опитвали сѫ се и сами да се потрудѫтъ като него „на ползу роду болгарскому“. Тѣ сѫ прѣправяли тази история, допълнявали сѫ ѭ съ нови исторически фактове и прѣдания, или пакъ сѫ притуряли въ неѭ нова полемика съ враговетѣ и хулителитѣ български, а такожде и нови возбуждения болгарскому народу. Мени сѫ познати за сега до четири такива прѣработвания Паисиевътъ трудъ, съставителитѣ на които безъ всѣкакво запинванье могѫтъ да се нарекѫтъ ученици на отца Паисия.

III.

Прѣзъ минѫлата гадина профессоръ Ламанский напечата единъ членъ подъ заглавие: *Болгарская Словесность 18-го вѣка.*[1]) Въ този членъ той разглежда единъ български рѫкописъ, който се намира въ Пловдивъ у Г. Найдена Герова и отъ който той получилъ единъ прѣписъ. Рѫкописътъ на Г. Герова билъ написанъ въ 1831 г., но въ него се съдържа *„лѣтопись болгарская“*, която спроти Г. Ламанскаго била съставена въ 18-тий в. Ето и оглавлението на този рѫкописъ: О предисловiи. О родословiи Маврообиръ. О прародителѣхъ славяно-болгарскихъ. О Иллирикѣ. О Троянѣ царѣ. О Констандинѣ и ликинии. О Асѣнѣ 1. О Крꙋмѣ и о Никифорѣ. О Iоаннѣ Владимiрѣ. О Iоаннѣ патрiарсѣ Терновскомъ. О Асѣнѣ второмъ. О сыновѣхъ Александровѣхъ. О Георгiи Арбанасѣ. О милости Божiи и о преславномъ чюдеси святителя и великаго чꙋдотворца отца Николая, бывшемъ на Тꙋловскомъ поли подъ Маглишимъ. О ꙋчителѣхъ Болгарскихъ. О святыхъ. О второмъ раꙁоренiи Болгарiи. О написанiи имѣнъ краль и царей. Слѣдъ това идѫтъ: Раꙁдѣленiе Болгарской ꙁемли. Кратка исторiя ꙁаради Болгарскiй родъ. Воꙁбꙋжденiе болгарскомꙋ народꙋ къ добродѣтели. — Отъ това оглавление, а также и отъ изводитѣ, които Г. Ламански привожда въ членътъ си, ние ни най-малко не се затрудняваме да кажемъ, че тъй наречената отъ него Българска Лѣтопись, за съставянието на която той се пуща въ разни гадания, много или малко правдоподобни, не е нищо друго освѣнь историята на отца Паисия, но прѣправена и допълнена отъ други нѣкой български историкъ. Мислимъ, че не ще да е излишно, ако приведемъ нѣколко редове отъ рѫкописътъ на Г. Герова. сравнително съ съотвѣтствующитѣ тѣмъ мѣста въ Априловский (Жеравенски) прѣписъ отъ Паисиевата история.

Отъ Априловъ прѣписъ.	Отъ Геровъ ръкописъ.
Аꙁъ иꙁлиха поревновахъ по рода и по отечество болгарское, и многое трꙋдъ сотворихъ собирати отъ раꙁлични книги и исторiи, дондеже собрахъ и совокꙋпихъ дѣꙗнiꙗ рода болгарскаго къ книжицꙋ сiю, ради ваша полꙁа и похвала вамъ написахъ, кои любитъ свои родъ и ꙗꙁыкъ, преписꙋйте исторiйцꙋ сiю, платите нека и вамъ препишатъ кои ꙋмеютъ писати и имеите ю да са не погꙋби. А кои не любꙗтъ ꙁа свой родъ Болгарски ꙁнати, но са обращаютъ на чꙋжда политика и не радстъ ꙁа ꙗꙁыкъ Болгарски, но са ꙋчатъ читати и говорити по грьчьски и срамеетса да са наречатъ Болгари. О нераꙁꙋмне и юроде и пр.	Аꙁъ иꙁлиха поревновахъ по рода и отечество болгарское, много трꙋдъ положихъ собирати отъ раꙁличныхъ книгъ и исторiихъ, дондеже собрахъ и совокꙋпихъ дѣꙗнiꙗ рода Болгарскаго, ради вашеꙗ полꙁы и похвалы написахъ вамъ, кои любите и ꙁнати ꙁа свой родъ и ꙗꙁыкъ, препишети исторiйцꙋ сiю да са ꙋмножи. А нѣкои не любꙗтъ свой ꙗꙁыкъ, но още хꙋлꙗтъ, беꙁꙋмный доракъ, и срамꙗтса да са наречатъ Болгары. О нераꙁꙋмне и юроде и пр. . . . .

Ако да отиваше все тъй разницата между тези два паметници, не трѣбваше никакво доказванье, че и вь Г. Геровътъ рѫкописъ се съдържа единъ прѣписъ отъ историята на отца Паисия. Но въ нѣкои мѣста се намира разница твърдѣ голѣма. Ние видѣхме, че въ Априловский прѣписъ отецъ Паисий въ конецътъ на прѣдисловието си говори: *отъ того Мавробира и отъ многiя други исторiи собрахъ и поразпространихъ и совокупихъ сiю исторiйцу*... Въ Геровий прѣписъ е казано тъй: *я собирахъ отъ Мавробира латинскаго, и отъ Iоанна Зонаря, отъ Буфiера французскаго, отъ Θеофана Грека, отъ святаго Евѳимiя Терновскаго, отъ святаго Димитрiя ростовскаго и отъ другихъ вся заедно совокупихъ, любомудрiй читателю, да помнишь.* Тази разница ясно ни показва, че въ Геровий рѫкописъ се съдържа Паисиевата история допълнена отъ нѣкой други писатель, който като е притурилъ въ неѭ нѣколко нови извѣстия, што е почърпнѫлъ отъ реченитѣ писатели, и като ѭ е попрѣправилъ въ нѣкое и друго мѣсто, мислилъ е, че има право да счита това списание за свое. Ето защо, види се, той не привожда и Паисиевото послѣсловие. Любопитно е да се разгледа добрѣ, што именно е притурилъ този новъ прѣправачъ, особно е любопитно да се отбере това, което той е почърпнѫлъ отъ патриархътъ Евтимий. Като нѣмаме обаче въ рѫцѣтѣ си Геровътъ рѫкописъ и сме принѫдени да сѫдимъ за него по краткитѣ изводи на Г. Ламанскаго, ние за сега не можемъ се взе за тази работа. — Изводитѣ на Г. Ламанскаго ни даватъ възможность да услѣдимъ до негдѣ токо измѣненията, които съставительтъ ѝ си е позволявалъ да прави въ изложението на отца Паисия.

Отецъ Паисий, като говори за Кирилла и Меѳодия, между друго разсказва, че тѣхъ ги уговорили българската царица и други Болгаре „да идѫтъ да учатъ Болгари и прочи „Словяни вѣру христіанскую и нарекли ихъ апостоли болгарскіе. Постился святи Кирилъ 40 дни и извадилъ 40 слова „и сложилъ писмо на словенски языкъ“. Геровий прѣправачъ притуря тъй: „И призвалъ царь Михаилъ болгарскій Кирилла и рече ему, да изведетъ писаніе на болгарскій языкъ. „Онъ же рече: како могу азъ совершити дѣло сіе, другіи „философи двѣстѣ годины трудишася и не успѣша. По сыхъ „постился святый Кириллъ до 40 дней“ и пр. Послѣдньото извѣстие е доста важно; отъ гдѣ го е взелъ прѣправачътъ, любопитно е да се издири. — Читателитѣ ни знаѭтъ какъ отговаря отецъ Паисий на тѣзи Сърбе, които сѫ се присмивали на Българетѣ. Прѣправачътъ пропушта нѣкои отъ израженията му и намѣсто нихъ притуря слѣдньото: „Лѣтопись латинскій Мавроабиръ, Буефиръ лѣтописъ французскій „оба тако глаголютъ: Сербы непотребнѣйшій паче всѣхъ родовъ славенскихъ, защо яко хулятъ на законъ Божій“. Друго едно любопитно измѣнение срѣштаме въ това мѣсто, гдѣто се разсказва за растурянього на Търновската патриаршия. Читателитѣ помнѭтъ съ какъвъ благочестивъ тонъ отецъ Паисий свърша печалний си разсказъ. Прѣправачътъ е пропуснѫлъ тѣзи смиренни думи и намѣсто тѣхъ, восклицава кратко: *Треклятая зависть греческая! Послѣ докажу!* Това му восклицание показва, че у него негодуюштето народно чувство е заглушавало християнското смирение на отца Паисия. Оште пò-ясно излази на явѣ неговото негодование тамъ, гдѣто той, спроти обѣштанието си, доказва треклятая зависть греческая. То е единъ особенъ членъ, който не се намира въ Паисиевата история, и който е съчинилъ той подъ слѣдното заглавие: *О времени втораго разорения Болгаріи, каковымъ образомъ бысть.* — Този членъ е особно любопитенъ и по тонътъ си, и по това, че излага едно любопитно прѣдание. — Ето заштo ние си позволяваме да го приведемъ съ малки нѣкои съкраштения.

---

[1]) Въ Журналъ Министерства Нар. Пр. 1869, Септабря.

„Патриархъ нѣкто цариградскій, аду наслѣдникъ, діаволу другъ, „вторый Іуда, новый Аріа, ошолъ при царя Селима на поклоненіе и „сказалъ ему: царю многолѣтный, есть твои подданицы Болгарскіи „родъ, суровы человѣцы, въ бранѣхъ непобѣдимін, и аще не смиришъ ихъ до конца, то паки возстанутъ на тебе и возмутъ землю „свою отъ тебе, но да разоришъ начальныя мѣста ихъ и градоначальниковъ ихъ, и тогда будишъ мирснъ отъ брани... Тогда султанъ съ великою яростію воззрѣвъ на него и вопроси его: да гдѣ „есть началное мѣсто ихъ? Рече же патріархъ Селиму: имъ есть „столный градъ Терново, въ Ѳракіи Андріанъ-градъ. Тогда воста съ „великимъ гнѣвомъ на Болгарію въ лѣто христово 1522. Селимъ „самъ разори Ѳракію отъ Андріанъ-градъ до Срѣдецъ града, а единъ „Каймаканъ мурза Татарскій сосъ 46 тысящами войска татарска по „край Дунаа и стара планина вса рассипаша отъ Чернаго мора до „Видинъ, а въ Македонію посла своего визира сосъ 33 тысящею „войска, начъ отъ Драма даже до Восна, все потурчилъ, Доспатъ „планена тогда истурчилъ, Еспину, Крупникъ, Кочени вси тогда истурчили... Тогда и терновскаа патріаршіа огнемъ сожигоша и патріарха мечемъ заклаша...“

Слѣдъ разсказътъ за второто разсипванье българското царство слѣдва разсуждение върхъ грѫцката ненависть къмъ Българетѣ. „Греци“, четемъ тамъ, „скрити хотятъ негли своего ходатая, болгарскаго благодѣтеля, діаволу друга, втораго „Іуду, новаго Арія; погибель бѣ колика множества христіанскаго народа потурченнаго, тако лгутъ, глаголюще, брешуще „пишутъ, аки бы сіи народы харача ради потурчилися; Доспатская планина, Еспину, Крупникъ, Кочени, Ерцеговины, „Арбанасы, Босанцы. Но нѣсть тако“.

Слѣдъ този членъ слѣдва други единъ, който такожде е съставенъ отъ прѣправачътъ, заштото не се намира въ списанието на отца Паисия. Този членъ съдържа въ себе избройванието българскитѣ градове и е любопитенъ отъ много страни, — привождаме го цѣлъ.

„Болгарская земля на четыры части са раздѣлява. Первая часть Мисинія или (Мизія?), и колко градове има у Болгаріи: Белиградчикъ, Неготинъ, Фетисла, Берковица, Кутловица, Видинъ, Враца,Уряово, Лома, Ловичъ, Никополь, Севліюво, Плевенъ, Свѣщовъ, Столній градъ Терново, Руссы, „Арбанасъ, Родостолъ, Селитра, Ряово, Разградъ, Мачинъ, „Джумая, Шуменъ, Козла, Кесаково, Пазарджикъ, Преслава, „Баба, Тулча, Каварна, Варна, Козложа. Тыя градове вси въ „загорія, между стара планина и Дуная отъ Черно море до „Ветисла лг҃ (33) градовы болгарскы“.

*

„Часть вторая, у Өракіи колко градовы има болгарскы:
„Созово, Бабайскы, Сара, Нона, Адріанъ, Бургасъ, Айло, Ме-
„севрія, Айтосъ, Палчикъ, Мало-Терново, Карнбатъ, Жеравна,
„Узунжово, Аскюю, Чирпанъ, Захра, то е Велта, Загора;
„Янболъ, Сливенъ, Котелъ, Казанлакъ, Карлово, Етрополы,
„Филибе, Стена, Пазарджикъ, Самоковъ, Ихтиманъ, Златица,
„Пещера, Софія, Радоміръ, Дупница, Жумая, Кюстандилъ,
„Баня, Брезникъ, Транъ, Пиротъ, Враня, Лесковицъ, Нишъ,
„Круша. Тыя са градовы вси у Өракіи между стара планена
„и Трача планена отъ Черно море и отъ Адріанову до Нишъ
„мг҃ (43) градовы болгарскы“.

„Часть третая, Макидонія, колико градовы има болгарскы:
„Нова́й, Козястѣна, Скеча, Гюмюрджина, Смилянъ, Захна, М.
„Просе́чена, Драма, Филюпусъ, Невроконъ, Меоміа, Баня, Ме-
„леникъ, Сера, Димирисаръ, Жумая, Дохрянъ, Петри́чъ, Ра-
„довишъ, Війница, Срумница, Щипъ, Когани, Паланка, Кра-
„тово, Коматово, Тиквишъ, Велясъ, Өелерисъ, Скопъ, Балжа,
„Водинъ, Новградъ, Негошъ, Катраница, Вардаръ, Трищина.
„Тія са градовы вси у Македонія между планина Деспота и
„между Греція лз҃ (37) градовы болгарскы“.

„Часть четвертая, колико градовы има болгарскы у Дар-
„даніи: Охритъ старая столица Болгаромъ, Бытола, Прилипъ,
„Новипазаръ, Діаково, Елбасанъ, Призрянъ, Тетово, Калканда,
„Шкодра, Рѣка, Дебра, Ужеца, Горна рѣка, Долна Дебра,
„Скендеръ, Крушовица, Корабъ, Ново село, Блясово, Беръ,
„ла҃ (31) градовы. Тіи са градовы вси въ Дарданію, крайна
„Венеціаномъ. То е западная страна болгаромъ, Өракія вос-
„точная страна болгаромъ, Македонія южная страна болгаромъ,
„Загоріе сѣверна страна болгаромъ. Конецъ“.

Този членъ е особноваженъ чрѣзъ това, гдѣто показва до колко е било дѫлбоко народното съзнание на съчинительтъ; отъ него ние ясно гледаме, че той си е прѣдставялъ народътъ ни въ всичката му цѣлокупность. — Слѣдъ този членъ въ Геровътъ рѫкописъ идѫтъ други два кратки члена, които Г. Ламански привожда цѣли, тѣ сѫ: *Кратка исторія заради болгарскія родъ и Возбудені болгарскому народу къ добродѣтели.* Тѣзи два члена, както се види по езикътъ имъ и по съдержанието имъ сѫ съчинени отъ друго нѣкое лице, което, види се, е живѣло нѣколко време пò-послѣ отъ прѣ-

правачътъ Паисиевъ. Ето до колко можемъ за сега да запознаемъ читателитѣ съ Геровий прѣправачъ, или, пò-добрѣ да кажемъ, ученикъ Паисиевъ, на който името, по злоштастию, не се знае. Кога е извършилъ той трудътъ си? И това не се знае за вѣрно; можемъ да кажемъ само, че не пò-късно отъ 1797 г. Ето на какво основание: въ послѣднята му статья, както видѣхме, той говори, че отъ къмъ западъ българската земля е достигала до Венецианскитѣ владѣния: *Тіи са градовы вси въ Дарданію, крайна Венеціяномъ.* Отъ това се види, че той е писалъ, когато Далмация се е намирала въ власта на Венеция, а знае се, че послѣднята загуби тѣзи си владѣния, та и сама паднѫ въ 1797 година. По всичко се види, че около конецътъ на минѫлий вѣкъ е живѣлъ и писалъ наший прѣправачъ. — Освѣнь двѣтѣ статии: *о времени втораго разоренія Болгаріи* и *За българскитѣ градове,* които той цѣли е притурилъ къмъ трудътъ на отца Паисия, другитѣ му притурки, до колко може да се сѫди отъ изводитѣ на Г. Ламанскаго, не сѫ тъй много; сѫщтото може да се каже и за измѣненията, а também и за съкраштенията му. — Но ние знаемъ друго едно прѣработвание Паисиевата история, което заслужва оште пò-голѣмо внимание. За жалость обаче ние за сега можемъ да кажемъ за него токо твърдѣ на кратко. —

Г. Гилфердингъ прѣди двѣ-три години е пѫтувалъ по Македония, отгдѣто е изнелъ до два товара рѫкописи. Между тѣхъ се намиратъ и два български лѣтописи, както ги нарича той. Отъ единътъ, който билъ писанъ въ конецътъ на минѫлий вѣкъ, той обнародва единъ кратъкъ изводъ, въ който се съдържатъ нѣколко свидѣтелства за кърштението на Българетѣ и за свв. Кирилла и Методия.[1] Г. Ламанский, който е видвалъ този лѣтописъ, нарича го „спискомъ той же болгарской лѣтописи“, т. е. единъ прѣписъ отъ сѫщтото списание, което се намѣрва въ Геровий рѫкописъ. Че тъй нареченний лѣтописъ на Г. Гилфердинга има тѣсно отношение къмъ Геровий, то е явно отъ тонътъ му, отъ времето когато е писанъ (конецътъ на 18-тий вѣкъ), и особно отъ това, че въ напечатанний отъ Г. Гилфердинга, макаръ и кратъкъ, изводъ ние срѣштаме такива думи и изричания, каквито цѣлокупно се намѣрватъ и въ Геровий рѫкописъ. Тъй, като говори за изнамѣрването на словенскитѣ писмена, Гилфердинговътъ лѣтописъ между друго говори: „И призва его (Кирилла) Михаилъ Кесарь и совѣтова его да пойдетъ въ Болгарію и да изведетъ по болгарскому іазыку писаніе. Онъ же „рече ему: како могу азъ извести писание на болгарскаго іазыка? другіи философе, бившій прежде мене трудишася 200 „годъ и ничто успѣша“. Читателитѣ помнѭтъ, че сѫщитѣ изречения, токо речи отъ слово до слово, ние намѣрихме и въ Геровий рѫкописъ. — Но че отношението на тѣзи два рѫкописа е до толкова близко, както утвърждава Г. Ламански, като ги нарича два разни прѣписа „одной и тойже лѣтописи“, съ това нѣщто ние не можемъ да се съгласимъ: освѣнь гореприведенитѣ редове, всичката друга часть на Гилфердинговътъ изводъ не се посрѣшта съ Геровий рѫкописъ. Това ни дава пълно право да мислимъ, че този Гилфердинговъ лѣтописъ е друго едно прѣработванье отъ Паисиевата история. Колкото малко и да ни е познатъ трудътъ на този други ученикъ Паисиевъ (както споменѫхме пò-горе, ние до сега знаемъ токо единъ твърдѣ кратъкъ изводъ отъ него), всè пакъ може да се мисли, че той отъ много страни трѣбва да е пò-високъ отъ трудътъ на първий. Ясно е, че той е ималъ въ рѫцѣ си доста много исторически извори, отъ които не се е ползовалъ токо тъй, безъ всяка критика. — Тъй на примѣръ: Отецъ Паисий введенъ въ заблуждение отъ Мавроурбини, говори, че Методий кръстилъ Българский царь „Мортагонъ или Михаилъ, а не Богорисъ, како Баронии пишетъ“. Сѫщото повтаря и съставительтъ на Геровий рѫкописъ, но Гилфердинговий исправя тази грѣшка и казва, че Методий кръстилъ Бориса, който при кръщтението си получилъ име Михаилъ. — Въобщте отъ изложението на послѣдний се види, че той е ималъ въ рѫцѣтѣ си или български жития на Кирилла и Методия, или пакъ нѣкое старо сказание за кръщтението на Българетѣ, и по тѣзи народни паметници можилъ е да изложи този прѣдмѣтъ пò-пълно и пò-правилно, нежели Паисий и първий му ученикъ, съставительтъ на Геровий лѣтописъ. Послѣдний, види се, отъ твърдѣ распалено родолюбие по нѣкога и произволно е прѣиначавалъ

---

[1] Въ Голосъ 1869 Марта 10. Прѣпечататъ е и въ Oslavení tisíciletě památky sv. Cyrilla, v Praze 1869. — Виж. и Исторически прѣгледъ на Б. църква 184.

имена и фактове. — Обилието отъ извори и добросовѣстното отъ тѣхъ ползование на Гилфердинговий лѣтописецъ се види и отъ слѣдующтето. За Кирилла и Методия, той разказва, че били дѣца на дарданский воевода Леона, който билъ „отъ Грековъ“ отраснѫли при башта си въ „Дардания или Вардария“, която „есть земля болгарская недалеко Солунѣ“, и чрѣзъ това могли да научатъ българский езикъ, „пребывающе всегда съ болгарами, знаху языка болгарскаго“. Но слѣдъ това той привожда и друго едно мнѣние за родътъ на свв. Кириллъ и Методий: „святий Евѳиміи патріархъ Терновскій именно рода болгарскаго быти глаголетъ. Глаголитъ „сице: Благословенъ Богъ, хотяй всѣмъ человѣкомъ спастися „и въ разумъ истинный пріити, и яко не остави насъ до „конца въ тмѣ невѣдѣнія, но посѣти насъ и воздвиже отъ „рода нашего таковаго учителя, иже просвѣти іазыкъ нашъ, „во еже ходити намъ въ свѣтѣ заповѣдей божіихъ“. — Други примѣръ: Като излага извѣстний си разсказъ за покръстванието на Бориса, той привожда и друго едно мнѣние за този прѣдмѣтъ: „Глаголетъ Евѳимій патріархъ Терновскій: по „возвращеніи отъ Арменіи (гдѣто Борисъ ходилъ ужъ да се бие противъ Сарациновъ и отметника Ѳомы) Борисъ царь „Болгарскій прія святое крещеніе: самъ Михаилъ кесарь (на когото Борисъ ужъ ходилъ на помоштъ) воспреемникъ ему „бысть, и даде ему имя Михаилъ, именемъ своимъ, и 53 тысящъ войска его крестися, тамо сущи и Кириллъ философъ“. Види се, слѣдователно, че Гилфердинговий лѣтописецъ освѣнь другитѣ си извори, за покръштаньето на Българетѣ, ималъ е оште едно свидѣтелство отъ патриархътъ Евтимия, което свидѣтелство, макаръ той и да не приема за истинно, но все го счита доста важно и го привожда. Ние почитаме свидѣтелството на Евтимия, ако и не совсѣмъ вѣрно, но въ литературно-историческо отношение твърдѣ важно и позволяваме си да се позапремъ на него. — Въ рѫкописътъ на Гилфердинга гдѣто се привожда това извѣстие, отъ страната срешту думитѣ: *глаголетъ Ев. патр. Терн.* е написано: *Лѣтописъ Терновскій.* Не се знае да ли тъй се е наричало списанието на Евтимия, отъ гдѣто е земено това извѣстие, или Лѣтописъ Терновскій е съставенъ отъ друго нѣкое лице, което е почърпнѫло и внело въ лѣтописътъ си това извѣстие отъ нѣкое списание Евтимиево. Може пакъ Лѣтописъ Терновскій да е притурено въ Гилфердинговий рѫкописъ испослѣ, отъ нѣкой четецъ, като неправилно пояснение (глосса) за патриархъ Евтимий. — Както и да е, това извѣстие свидѣтелствова за едно намъ сега неизвѣтно списание отъ патриархъ Евтимий, защтото въ извѣстнитѣ ни негови списания такова извѣстие не се намира. — И това не е едничко показание за загубенъ трудъ на славний ни патриархъ. Неговътъ братовчедъ, Григорий Цамвлакъ, ни казва, че той се занимавалъ съ исправлението на църковнитѣ книги; Константинъ Костенский казва, че той написалъ нѣкакво списание, като грамматика. Гдѣ сѫ сега тѣзи драгоцѣнни трудове? Да ли сѫ загинѫли безвозвратно, или сегашното българско поколение щте да ги издири? — Върщтамъ се къмъ прѣкѫснѫтий разсказъ и повтарямъ, че по обилието на народнитѣ паметници, които е ималъ въ рѫцѣтѣ си съставителятъ на Гилфердинговий лѣтописъ, неговътъ трудъ е особно любопитенъ и обнародванието му, слѣдователно, щте открие нѣкои нови фактове и предания за нащата история. — Отъ статията на Г. Ламанскаго ние се научаваме, че у Г. Гилфердинга освѣнъ този паметникъ намиралъ се и други единъ такъвъ, който Г. Ламански нарича также „списокъ тойже болгарской лѣтописи". Да ли наистина е *списокъ*, и да ли и въ него не се заключава нѣкое особно прѣправянье на Паисиевата история? Г. Ламански въ сѫщтата си статия пише, че прѣдалъ своята копия отъ Геровътъ рѫкописъ Г-ну Гилфердингу „для „сличенія съ двумя имѣющимися у него списками той же „болгарской лѣтописи". Това ни дава да се надѣваме, че Г. Гилфердингъ скоро щте да ни зарадва съ обнародвание изслѣдванията си върхъ този прѣдмѣтъ, между който ние се надѣваме да найдемъ отговоръ и на тѣзи въпроси.

Освѣнъ тѣзи прѣправаче и допълняче на Паисиевата история нѣма съмнѣние, че е имало и други, пò-нови, които [illegible] работили въ пò-новитѣ времена. Къмъ тѣхъ ние относимъ и извѣстний Царственникъ, който е изданенъ въ Будинъ въ лѣто 1844 г. отъ Христаки Павловича. За жалость, ние нѣмаме сега при себе тази книга за да докажемъ това фактически, но до колкото помнимъ съдържанието на този царственникъ, мислимъ, че не се лъжемъ, ако кажемъ, че той е

отецъ Паисий

внукъ или правнукъ на благословенний трудъ на отца Паисия.

Нѣка да кажемъ ощте, че, освѣнъ тѣзи пространни списания, отецъ Паисиевий трудъ е далъ поводъ да се явѫтъ въ новобългарската рѫкописна писменность и други, пò-малки трудове: нѣкои четци въодушевени отъ неговата история или отъ трудоветѣ на неговитѣ ученици вземали сѫ се за перо и сѫ съчинявали или съкратени български истории или малки нѣкои исторически списания всè съ такава родолюбива цѣль, или пакъ разни възбуждения болгарскому народу. Такива сѫ на пр. онѣзи двѣ статии, които се намиратъ въ конецътъ на Геровътъ рѫкописъ.

Всичко това показва, какво голѣмо значение е ималъ отецъ Паисий въ духовний животъ на народътъ ни. Благословенното негово слово не е остало мъртво: то скоро се е разнесло по българскитѣ сърдца, овихъ согрѣвая животворною теплотою, овихъ побуждая и подвигая на проповѣдь народнаго паки-бытія. Това благодатно слово е извадило цѣло поколение ученици, които сѫ продължавали начатото отъ учителя дѣло, и подобно нему чрѣзъ въскрышение българската старина сѫ се старали да извадатъ народътъ си отъ самоуничижението, до което го сѫ докарали враговетѣ му, а заедно съ това да го приведѫтъ въ съзнание и възродѫтъ къмъ новъ исторически животъ. Средството, за което сѫ се уловили тѣзи благовѣсници е било вѣрно, а словото имъ е имало магическа сила на читателитѣ. „И вие потрудѣтеса, братиа, та поучитети историю сію да ви буди на ползꙋ, Болгаромъ похвала и на пакость Грекомъ . . . както видѣхме, петина четци на Априловътъ рѫкописъ сѫ повторили тѣзи прости но многозначущти думи. Въ тѣхъ сѫ се изляли сърдца дѫлбоко расклатени отъ едно совсѣмъ ново за тѣхъ и необикновенно четиво. — На Геровътъ рѫкописъ также се срѣщтатъ нѣколко записи отъ четци. Единъ отъ нихъ казва: *„Лѣтописъ Болгарскіи заради болгарскитѣ народи, който чите, съ вниманіе да чите, да познай, какво са имали Болгарите царство.—*

Ние сме обикнѫле да броимъ възражданьето на народътъ си отъ началото на нашия вѣкъ и туряме на чело Априлова съ Неофита, Венелина и пр. Да, голѣми сѫ заслугитѣ на тѣзи благодѣтели народу ни. Но да ли не щте да е пò-право да отнесемъ възражданьето си на 60—70 години пò-рано и да туримъ на чело отца Паисия?

М. ДРИНОВЪ.

1871 г., Марта 10.

ЗА УЧИЛИШТАТА.

(Продължение).*)

Такъвъ ударъ штѫтъ да бѫдѫтъ за насъ и желѣзнитѣ пѫтишта, ако дочакаме да се направѭтъ. Желѣзенъ пѫть е скѫпо нѣчто, милионе трѣбватъ да се направи. Ама, отка се направи, каква полза ште той да принесе намъ, като не ште да имаме какво да возимъ по него? На иноземцитѣ ште да стане пò-лесно да си вкарватъ стокитѣ и да ги продаватъ по каквато штѫтъ цѣна, и ние трѣбва да купуваме, че не можемъ безъ тѣхнитѣ стоки, а сами не сме вредни да изработимъ ничто, па и да можемъ да изработимъ нѣчто дебело, то, поради дебелината на нашето искуство, излази пò-скѫпо отъ колкото чини докараната отвънъ стока. Иноземцитѣ штѫтъ да ни държѫтъ въ рѫцѣ, както държѫтъ дивитѣ въ Америка и Австралия, а ние, за да можемъ да привлѣчемъ стока цѣнна у насъ, трѣба да имаме и своя стока да мѣнимъ за чуждата. А гдѣ сѫ нашитѣ стоки и земни рожби? Тия и други мисли ни доходѭтъ на умъ сѣкога, кога погледнемъ отъ една стърна нашето неумѣне и невѣжество, а отъ друга — силата и разумътъ на ония нации, что сѫ около насъ.[1])

Училищата на днешно време е спасението на човѣцитѣ. Тѣ штѫтъ да научѫтъ на домоводство и штѫтъ да вразумѣватъ нашитѣ люде за такива работи.

Духовна семинария, въ рилский манастиръ или въ Солунъ или гдѣто се найде за пò-добро, въ която да се учѫтъ момчета, дѣто изберѫтъ духовний чинъ. Тая семинария ште да ни даде народни просвѣтени пастире, хранителе и сѣятеле на словото Божие между народа, хранителе на добритѣ нрави и християнски дѣла въ отечеството ни. Нàй-добритѣ ученици отъ семинарията штѫтъ да се избиратъ и праштатъ въ русскитѣ духовни академии за пò-високо духовно образование, та послѣ да могѫтъ да послужѫтъ на народа ни. Отъ тѣхъ ште народътъ да избира свои първосвештенници, а семинарията духовни наставници. На тѣхъ имаме надѣжда, че штѫтъ да изучѫтъ добрѣ свештенното писание, елинскиятъ и словѣнски езици и штѫтъ да положѫтъ основа на духовното ни просвѣштение. Штѫтъ да прѣведѫтъ писанието на матерниятъ ни езикъ, да могѫтъ Българетѣ да четѫтъ и да разбиратъ писанието и да черпѫтъ отъ него духовна храна за себе си. Сичкитѣ нации прѣведохѫ библията на езицитѣ си, и дадохѫ тая книга въ рѫцѣтѣ на народа, и тя лѣгнѫ като темелъ за езикътъ на народа и на литературата. Така направихѫ Нѣмцитѣ, така Поляцитѣ и други: библията е у тѣхъ въ едно време съкровиште на словото божие и на езика. А ние самѝ нерадиви, допуснахме да прѣвождатъ библията на езика ни иновѣрнитѣ миссионере, които не знаѭтъ духътъ на езика ни, та осакатихѫ и езикътъ и словото божие въ тия свои прѣводе; та те е гнусъ да земешъ въ рѫцѣ такъвъ единъ прѣводъ, а нѣ ли да възлюбишъ божията мудрость, която се въ тѣхъ проповѣда. *Така се прави сичко въ едно стадо, дѣто нѣма достойна пастиря.* Други пакъ неучени попове, непросвѣтени духомъ, ненапоени *чистотою слова божія,* дързнѫхѫ да вваждатъ въ черквитѣ тия гнусни книги, ужъ български, и изъ сѐ сила залѣгатъ да загубѭтъ древното българско слово, което ни е прѣдадено свято отъ первоучителетѣ *Кирила* и *Методия* и което толкова вѣкове е съгрѣвало сърдцата и хранило душитѣ на наши прѣдѣди и баштi. *Така се работи въ единъ народъ, който е забравилъ историята си и прѣданията си.* Тия и други наши безчинства и неурѣдби черковни штѫтъ да се искоренѫтъ, и черковата ни ште да получи своето благолѣпие, кога жезълътъ черковенъ се прѣдаде въ вѣшти духовни рѫцѣ. Това чакаме, като манна небесна, отъ една добрѣ наредена духовна семинария.

---

*) Виж. Кн. III. стр. 3—17.

1) Сега на скоро падна̂ ни въ ръка сочинението на г. В. Ламанскаго „Объ историческомъ изученiи греко-славянскаго мiра", въ което намѣрихме крѣпки свидѣтелства на това, что написахме за иноземцитѣ, че точътъ зъби на нашата горка, за оплакване земя. Отъ многото избираме малко за читателетѣ да видътъ и да се увѣрътъ. Нѣмцитѣ са̂ единъ такъвъ народъ, дѣто много мислътъ за себе си и бленуватъ за своето високо призвание на земята. „Нѣмцитѣ трѣбва да населътъ дунавскитѣ земи", пише авторътъ. „Тѣ мислътъ, че имъ е предречено да владѣятъ устието на Дунава, да заселяватъ България". Въ подкрѣпяване на това той приводи много примѣре, между които ние избираме пò-главнитѣ. „Австрийскитѣ нѣмци са̂ сѣме, на което е речено да оплодотвори изново юговостокътъ на Европа. Широкитѣ равнини на долний Дунавъ, отъ исхода на тая рѣка отъ ерцхерцогството до устието ѝ рѣчи, сичката оная земя, която се шѝри между Карпатъ и Балканътъ, между Адриатийското и Черното море, която населяватъ словѣнски и маджарски племена, лѣниви и безъ желания прозябаюште, като добитъкъ, тая земя е отворена на дѣятелний духъ (Unternehmungsgeiste) на 7 милиона нѣмци". (Die Deutsche Frage von Fr. von Thielau. Стр. 32. Berlin, 1860). „Миссията на нѣмский елементъ трѣбва Австрия да носи колкото може пò-далече на Востокъ и да свърже Востокътъ съ Европа; нéи се е паднъло на дѣлъ наслѣдството на кръстоносната борба. Богато и неисчерпаемо поле лежи предъ Австрия и кани я да се земе за тежка работа. Германия ште вѣрно да ѝ помага". (Das Europäische Gleichgewicht der Zukunft. Ein hist.-politisch. Versuch. Berlin, 1859. Стр. 35). „Дунавъ, тая велика нѣмска рѣка (dieser grösste Deutsche Strom), показва и посоката, по която Австрия и Германия, за да се возвисътъ политически, трѣбва да дирътъ общи интересе и плодотворно единство въ силитѣ си"... (Ideen zur Einig. u. Einh. Deutschlands. Berlin, 1860. Стр. 11). „Англия до сега нàй-искусно се е ползовала отъ своитѣ колонисте.... А нашитѣ преселци въ Руссия, Америка и пр. совсѣмъ гинътъ за отечеството ни... Инакъ би тръгнъла работата, ако пороятъ на нѣмскитѣ преселенци, потечѣше на примѣръ въ плодороднитѣ, но рѣдко населени, части на Угрия, които за напрѣдъ, така е Богу угодно, трѣбва да станътъ наслѣдие на Германия (welche künftig, so Gott es will, das Erbe Deutschlands bilden sollen). Тука чрезъ колонизация може да изникне нова Германия, която по голѣмината, по населението и богатството си могла би да надмине старата и да бъде крѣпка заштита отъРуситѣ и Поляцитѣ". (W. Roscher. System d. Volkswirthschaff. 3 Auflage. Stuttgard u. Augsburg. 1858, I, 534). „Отъ тия нѣмски преселенци, които сѣка година отъ 100 до 150 хил. оставятъ Германия, 50 хил. Нѣмци можѣха̂ нàй-добрѣ да се заселътъ на Востокъ, въ Молдавия, Влашко и България. Така дѣто въ исходътъ на нинѣшното столѣтие България би имала нѣмско население нѣколко стотини хилѣди душъ, тѣсно свързани съ Германия. България е воистина нѣмска колония, и ако ѝ е рѣчено да падне въ рѫцѣцѣ на западнитѣ народе, то трѣбва на Нѣмцитѣ да се падне. Британцитѣ си иматъ Америка и Австралия, тѣ штътъ само капиталъ да дадътъ за българскитѣ желѣзни пѫтишта и портове. Франция има сѣв. Африка и не може да заселява дунавскитѣ земи. Отъ Романцитѣ само Италиянцитѣ могътъ да се борътъ съ Нѣмцитѣ за тия земи". (Unsere Zeit, vierzehntes Heft. Leipzig, 1858. Стр. 116—117).

Мислимъ, че е лишно да добавяме свои думи при тия красноречиви свидѣтелства, какъ мислътъ Нѣмцитѣ да ни глътнътъ.

*

Това е ползата на горереченитѣ училишта.

III. Какъ да се устроѭтъ тия срѣдни училишта.

Въпросътъ какъ да се устроѭтъ училиштата, ште да рече, *кой да се земе за тая работа и отгдѣ да се найдѫтъ срѣдства за тѣхното основание.*

Устроението на нашитѣ училишта не е работа на единъ човѣкъ, а е работа на цѣла обштина, на цѣлъ градъ, на цѣлъ народъ. Сѣки Българинъ трѣбва да вложи въ това богоугодно дѣло своята парà и трудъ. Сичкото обштество ште да се ползува отъ училиштата; сичкото обштество трѣба да земе на рамо и бремето на устроението имъ. За единъ и двоица човѣци това обштонародно бреме е тежко, а за сичкий народъ е леко. Работата е да се расподѣли трудътъ така, дѣто сѣки да свърши, чтото може и чтото му иде отрѫки. Люде, дѣто проумѣватъ, штѫтъ да дадѫтъ совѣтъ; дѣто иматъ, штѫтъ да дадѫтъ средства; дѣто нѣматъ, штѫтъ да положѫтъ трудъ.

И така мислимъ, че трѣбва да се избере комисия въ който градъ е нàй-пригодно; нѣка бѫде да речемъ, въ Пловдивъ. Тая комисия да получи пълномоштїе отъ правителството да устрои срѣдни училишта за народно просвѣштение и да се нарече: *попечително дружество за българското просвѣштение.* Главното ѝ дѣло ште да е основанието и устроението на срѣднитѣ училишта, но тя ште да земе подъ свое попечение и другитѣ училишта. Така нареченото дружество ште да си напише уставъ, какъ да дѣйствува, ште да си избере прѣдсѣдатель и секретаръ и ште да има редовни събрания, въ които да размишлява и говори за какъ да се веде училиштното дѣло. Това дружество трѣбва да има членове както отъ мірски и духовни лица, така и отъ учени, които разбиратъ добрѣ училиштнитѣ дѣла. Работата му не е за година, не е за двѣ, а е за много години, догдѣ се турѫтъ на редъ въ отечеството ни училиштата. А може тò и да си остане постоянно. Първо дѣло на това дружество е да найде средства да се изградѫтъ здания. Второ — да найде учителе достойни, които да напишѫтъ программи за училиштата, учебни книги за дѣцата и да введѫтъ прѣдаването. Третьо — да найде средства да се обдържатъ училиштата на вѣчни времена. То ште да рѣши въ кои мѣста какви училишта си иматъ мѣстото; за това то трѣбва да има членове, които да разбиратъ нуждитѣ на мѣстата добрѣ. Трѣбва да направи смѣтка, колко ште да чини изграждането на училиштнитѣ домове и обдържането имъ, откакъ се введе учението. За тритѣ срѣдни училишта ште да потрѣба 450 хилѣди гроша, да се изградѫтъ, а сѣка година трѣбва да се харчи на тѣхъ не пò-малко отъ 750 хилѣди гроша, а може и пò-вече. Първата сумма ште да се събере отъ доброволни дарове, която штѫтъ да се призовѫтъ Българетѣ да внесѫтъ въ дружеството. Тия внесени дарове, както и пълнъ хесапъ катагодишенъ за своитѣ дѣйствия, трѣбва да печата дружеството и да ги огласява на всенародно знание, та да му сѫ работитѣ на видѣло, и да знае сѣки, кѫдѣ му иде дарътъ.

До тука сѐ добрѣ върви, но читателятъ се смѣе и мисли: „трѣбва да е простъ тоя Българинъ, дѣто пише за школята. Че стига ли ти умътъ, а брате, казва читателятъ, че Българинътъ така лесно дава за обшти дѣла? Ти ги не знаешъ нашитѣ Българе, какви сѫ. Зачто да ходимъ далече? Земи народната черкова въ Цариградъ. Изградихме ли ѭ? Знаемъ ли дѣка ѝ е темелътъ? Земи вѣстници, книги; много ли даватъ за тѣхъ Българетѣ пари? Такива сѫ нашитѣ обшти български работи. Да даде, нѣма; а ако има, не дава. Па и да иска да даде, въ чии върни рѫцѣ да дава?“

Ако бѣше това истина, трѣбаше да туримъ тука точка и да оставимъ перото за друго пò-добро време и да си не губимъ думитѣ по вѣтъръ. Но ние имаме крѣпка вѣра, че Българетѣ сѫ жѫдни за просвѣштение, имаме непоколебима надѣжда, че штѫтъ да принесѫтъ не малки жертви, да се насади и отрастѝ учението въ отечеството ни. Тая вѣра и надѣжда ни рѫководи и сгрѣва, тя ни насърдчава да кажемъ, чтото ни е знайно за устроението на училиштата.

Който има очи, той види по многото дописки, съ които биватъ прѣпълнени сичкитѣ наши газети, че народътъ се е прѣдалъ на училиштата и сичката му духовна енергия е потѫнала въ тѣхъ. Трѣбва тая енергия да се разноси съ редъ, трѣбва да си начертимъ планъ, по който да дѣйствуваме, да положимъ цѣли, браздѝ и пѫтéки, та да може нѣчто да излѣзе отъ труда ни. Ние знаемъ, че народътъ харчи не малко пари за училишта. И забѣлѣжи, читателю! харчи, макаръ и да получва малко полза. Дѣцата ни, както казахме, не могѫтъ и да пишѫтъ людски въ нѣкои училишта. Въ малки и сиромашки обштини харчѫтъ отъ 10 до 20 хилѣди, Пловдивъ за новозаграденото училиште харчи отъ 60 до 80 хил. гр., Желѣзникъ не пò-малко. Това сѫ фактове. Народътъ

позна, че учение му трѣбва, и жѫденъ е за него, и дава не малко пари: но за паритѣ му не даватъ онова учение, което му трѣбва и жаждата му му не утоляватъ. *„За вѣстници“*, каже, *„не дава, за книги не дава“*. А ние казваме: *„добрѣ прави, че не дава, добрѣ прави, че пѫстѝ парата“*. Даването и то си има редъ. Много ли сѫ у насъ добри вѣстници, много ли сѫ добри книги? А ние и това видѣхме съ каква жѫдность се купуватъ и четѫтъ добритѣ книги. Нашитѣ писаче пишѫтъ нѣ за народна полза, нѣ да сѣѭтъ просвѣштението; а пишѫтъ, че имъ се пише, че могѫтъ да сочиняватъ. Та се испопълнихѫ дигенетѣ съ безполезни, за изгаряне, книги; а писачетѣ се сѐ оплакватъ, че Българетѣ не даватъ пари. Нѣка видѫтъ Българетѣ добри училишта, нѣка вкусѫтъ отъ плодътъ имъ, нѣка видѫтъ книги, а не изметъ: па штемъ тогава да си поприкажемъ другояче.

Така дружеството трѣба да призове Българетѣ, да дарѫтъ за училиштата, кой колкото може. Мнозина штѫтъ да се найдѫтъ да подарѫтъ мюлкове, да отдѣлѫтъ отъ имота си въ завѣштания, както правѫтъ това въ Англия, дѣто срѣднитѣ училишта (public schools) отъ такива подарени имоте иматъ голѣми капитале и нѣматъ нужда за нова помошть; така е и въ Америка. Въ други царства правителствата отдѣляватъ на училиштата голѣми сумми. Въ Руссия правителството харчи 21 милионъ рубли въ годината за образованието, но пакъ прѣднитѣ хора находѫтъ, че тая сумма е малка, не стига. Намъ за сичкитѣ български училишта ни трѣбватъ не пò-малко отъ единъ и половина милионъ грошове сѣка година, на днешно време. Нѣка една часть отъ тая сумма се покрива отъ прихода на имотетѣ, които съ време училиштата штѫтъ да добиѭтъ, но отгдѣ да земемъ другата часть?

Въ тия работи трѣбва да се споразумѣемъ. Ние, Българетѣ, сме воистина много сиромаси, нашата бѣдность край нѣмà; и при сичката си бѣдность, който рече, че ние не даваме, той лъже и хули. Ни единъ народъ не дава толкова, колкото ние даваме, отъ нѣманието си. *Ни на единъ народъ се не врѫшта толкова малко отъ даването му, колкото намъ…*

Онова, избрано отъ народна воля, дружество трѣбва да се обърне съ просба до високото наше правителство, да ни даде воля, да си направимъ училишта, каквито подобае да има доброустроено царство, въ което народътъ върви по пѫтя на преуспѣянието. Насъ ни увѣряватъ, че нашето правителство е либерално и прогрессивно, увѣряватъ ни, че то еднакво се грижи за доброто на поданницитѣ си, безъ да гледа на различието на народности и вѣри. И ние, безъ да слушаме клеветницитѣ на султанското правителство, вѣрваме, че хатишерифетѣ и хатихумаюнетѣ, които съкрушихѫ преградата, что отдѣляваше правовѣрнитѣ отъ невѣрнитѣ, мусулманетѣ отъ раята, не сѫ само исписани хартии за ослѣпяване на Европата, а сѫ фактъ, който характеризува прогресътъ на правителството отъ времето на просвѣштенний султанъ Селимъ III и Махмуда — до нинѣ. Мусулмане и раи, царствуюште племе и робе — нѣма веке; има само вѣрни нации и поданници на великий царь-султанъ. Свобода во вѣрата, самосудилишта, свобода на печата, свобода въ учението и развиването на сѣка нация — това гони, мислимъ, днешното наше правителство, както показватъ много фактове. Кога е така, то и ние трѣба да споспѣшествуваме на нашето правителство въ благитѣ му начала, зачтото самò, неподкрѣпено отъ народа, тò не може достигна ни една блага мѣра, да ѭ доведе до край. И за просвѣштението правителството дири средства да го водвори въ царството на здрави начала. Но въ тия си трудове то има на видъ само Мусулманетѣ, както свидѣтелствуватъ новитѣ училишта. Можемъ ли ние да се оплакваме, че насъ ни оставя въ немарене, оставя ни въ невѣжество? Не можемъ и нѣмаме право. Не можемъ, зачтото до сега никой отъ насъ не дързнѫ да искаже чистосърдечно и открито нуждитѣ на нашата честна нация предъ высокото правителство. А отгдѣ могѫтъ да знаѭтъ държавнитѣ сановници за нашитѣ нужди? Не отъ насъ ли? А намъ е дозволено отъ либералното наше правителство да си исказваме нуждитѣ. До сега чтото просихме законно, даде ни се. *Законно искане царството допушта.*

Рѣчта ни е тая. Дружеството трѣбва да прѣдстави предъ очи на высокото правителство, че и вѣрата, и езикътъ заграждатъ ни пѫть къмъ царскитѣ училишта и народътъ има нужда отъ народни училишта, въ които, разумѣва се, и главний езикъ на държавата, турский, ште да захване подобаюштето му мѣсто. Дружеството ште да проси отъ высокото правителство субсидии за нашитѣ училишта. *Нѣка бѫде правителството милостиво да отдѣли въ бюджетътъ държавенъ часть за обдържане и на нашитѣ училишта.* Чтото похарчи правителството за просвѣштението на поданницитѣ си, то ште да му се върне сторицею: това е аксиома, която мислимъ да познаватъ добрѣ държавнитѣ хора. Лѣкъ на сиромашта, отъ която теглѫтъ сичкитѣ поданници на Негово Величество Султана, сѫ добритѣ училишта. *Което правителство разбра тая истина,* както напримѣръ разбра Пруссия, разбра Америка, *на това правителство поданницитѣ благоденствуватъ; а които поданници благоденствуватъ, тѣ биватъ нàй-мирни и вѣрни хранителе и заштитници на царството.*

Не е возможно да не ни приеме просвѣштеното правителство просбата. Само едно нѣчто може то да поиска отъ насъ, ште да поиска да има *контроль* надъ нашитѣ училишта. Но контролятъ не е таково страшно нѣчто, както може нѣкой да мисли. Контролятъ е естественно нѣчто: правителството дава помошть на училиштата, ergo тò има право да гледа внимателно за онáя ли цѣль се харчи тая помошть, за която се дава. Така е насѫдѣ. Контролятъ може да употрѣби на зло власта си надъ училиштата, нàй-паче ако е непросвѣштенъ и не разумѣва высокитѣ просвѣтителни цѣли на правителството. Но първо: злото насѫдѣ може да найде мѣсто; второ: нѣка дружеството само избере достойно лице за тая длъжность, а правителството да го признае; третьо: училиштнитѣ программи, изработени отъ *педагогичний совѣтъ учителски,* нѣка се прѣдлагатъ на разгледване и утвърдение на правителството.

Но ако правителството не приеме просбата на дружеството, тогава тò ште да издирва други средства, да се испълни тая насуштна потрѣба. Нàй-първото е, тия училишта да се обдържатъ отъ ония хора, чии дѣца се учѫтъ въ тѣхъ; второ: отъ прихода на подарени или обшти мюлкове, както иматъ нѣкои градове мерѝ, планини, пáши, курии, езера и проч.[1] Ако ли дружеството не найде и по тоя начинъ средства, трѣба отъ рано да се отречемъ отъ народноста си и да оставимъ сичко на воля божия.

---

[1] Броимъ за нужно да напомнимъ, че много обштини обдържатъ училиштата си по тоя рационаленъ начинъ. Но колко прѣпѫнки срѣштатъ Българетѣ и тука. Фактъ: въ се-

IV. Какви трѣбва да бѫдѫтъ зданията.

Тоя вѫпросъ ще да рѣши дружеството, като зима предъ очи цѣлта на сѣко училище. По̀-главни правила за зданията сѫ тия: първо, да се градѫтъ на широко мѣсто, дѣто да се насади градина и да има мѣсто за дѣтински игри и гимнастични упражнения; да има рѣка за кѫпане лѣтѣ. Добро е да се гради училището въ мѣсто уединено, дѣто не достига градската суета и шумъ, които много вредѫтъ на вниманието на ученицитѣ. Въ Англия избиратъ мѣста вънъ отъ града, злачни, покойни и прохладни. Но тамъ ученицитѣ живѣѭтъ въ училищата, а дѣто живѣѭтъ дома, училището трѣба да бѫде близо отъ домоветѣ на ученицитѣ, да не губѫтъ време на ходене и доходене. Второ, училището трѣба да е доста широко, да има добра *вентиляция*, за да бѫде воздухътъ чистъ, и да има широки прозорци, за да бѫде свѣтло, и единъ общи залъ, дѣто въ зимно време да играѭтъ дѣцата въ свободно отъ уроци време. Лѣтно време игритѣ ставатъ на двора и въ полето. Пловдивското ново училище е доста добрѣ изградено, но е много тѣсно и отъ вѫнъ и вѫтрѣ ни се видѣ прихлупено и темно, прозорцитѣ му несоразмѣрни съ голѣмината на дома, дворътъ тѣсенъ, а одаитѣ, что сѫ направени за живѣене на ученицитѣ подъ домътъ, низки и за̀душни. Столоветѣ за сѣдѣне въ классъ трѣба да се правѫтъ така, дѣто да се не искривява тѣлото на дѣтето отъ неестественно навождане, кога пише и чете, а да му е сло̀бодно сѣдѣнето. Въ тия училищни потрѣби Американцитѣ додохѫ до голѣмо совершенство, и когато доде работа да се загради училище, тѣ паритѣ не жалѣѭтъ, само да бѫде и хубаво и сгодно. Ни̂е не можемъ да гонимъ тая и просвѣтена и богата нация, но колкото се може да правимъ баре това, безъ което не може.

ло Панагюрище прѣди двѣ години общината пожела̀ да купи воденица за училището и поржчи на свой избранникъ С. Чолаковъ, който бѣ членъ въ мезличътъ въ Пазарджикъ, да прѣдстави тая работа на общо рѣшение и да докаже, че училището по̀-вече има право да купи воденицата, като манастирски имотъ. Негова милость много трудове положи за това нѣчто; но въ резултатъ се показа, че той купи имотътъ манастирски за себе си. Огласяваме това безчестно дѣло за позоръ на самозванитѣ наши представителе и защитници, които ужъ бранѭтъ правата ни, а излази, че въ мѫтната вода риба ловѫтъ.

Добрѣ наредено училище трѣба да има библиотика за учителетѣ, да могѫтъ да се усовершенствуватъ въ наукитѣ. Безъ библиотика учительтъ глъхне, зачтото се прѣкѫсва нишката на образованието му, щомъ излѣзе отъ училището. Учитель, който престане да чете, подивѣва. Добра библиотека сѣкога крѣпи и умножава онова образование, что е получилъ въ училището. Въ 1869 г. имахме случай въ нѣкои градове да чуемъ жалби срѣщо учителетѣ, че си не гледатъ работата, а киснѫтъ по кафенетата. И наистина, такъвъ противороденъ съ педагогичнитѣ начала фактъ, зачудва човѣка отпърво. Но кога вникнешъ по̀-дълбоко въ работата, то находишъ, че инакъ не може да бѫде. Нашитѣ учителе сѫ скиталческо сословие. Днеска учи въ тоя градъ, а слѣдъ година го срѣщашъ въ други. Мѣсто не ловѫтъ. И, колкото ние разбираме, вината е по̀-вече въ гражданетѣ.[1]) Ние знаемъ единъ бѣденъ учитель, който въ три годинѣ отгорѣ промѣни четири града въ Тракия и България. Може ли човѣкъ, при такива несполуки, да се прѣдаде съ всѐ сърдце на работата си, да принесе полза на дѣцата, когато не е оздравено пропитанието му? Тежка е работата на учителя, гражданетѣ трѣбва да му облегчаватъ трудътъ, а тѣхъ ги не е грижа, учителя иматъ за игра на мѣсто, за еленджекъ. Като живѣѭтъ учителетѣ по̀-вече въ чужди градове, домочадие нѣматъ, зрѣлища въ нашитѣ градове нѣма, дѣто човѣкъ да си почине малко отъ трудътъ, биб-

---

1) Преди 2 години, при насъ въ Русчукъ изгониха̂ учителетѣ безъ сѣка причина, по волята и каприза на едикого си чорбаджия, който налѣгаше вкупѣ съ послушни нему сочорбаджии да намѣсти единъ старовремски учитель, неговъ роднина и приятель. Вината на учителетѣ изрекоха̂ така: тѣ се не покоряватъ на гражданетѣ и искатъ да даватъ испитание, когато имъ ще кефътъ и по каквато щътъ программа. Мислимъ, че чорбаджиитѣ въ испитанията и программитѣ не са̂ компетентни судии. Учителетѣ си излѣзоха̂. щастие за тѣхъ, че ги приеха̂ въ Свищовъ, дѣто по̀-вече може да ги уцѣнятъ. Въ Русчукъ въ 2 год. време се мѣнува̀ учителский персоналъ, не знаемъ найдоха̂ ли сега достойни за училището си, което мимоходомъ да кажемъ, прилича не на училище, а на ханъ, дѣто не е мазано и чистено години, но това нема̀ е работа на гражданетѣ? Тѣ са̂ вединъжъ заградиле училището, па нѣка чини какво ще. Газетитѣ са̂ пълни съ такива фактове.

Габровцитѣ още по̀-харно правътъ, дигнътъ учителетѣ на съдъ предъ Пашата, че обличаватъ неправдитѣ и лихоимствата на чорбаджиитѣ. Но Пашата не найде учителетѣ виновни и ги освободи. Въ тия судове излѣзоха̂ на видѣло гнусни работи, които не правътъ честь на нашитѣ чорбаджие, и турский администраторъ показа по̀-вече човѣчество отъ нашитѣ закоренѣле еничере.

*

лиотека нѣма да може да прочете нѣчто, той стѫпя въ пѫтятъ на праздний животъ, захваштa кафенетата, дѣто му не е мѣстото, и убива и себе си и онова високо дѣло, на което служи, убива — воспитанието. При библиотекитѣ трѣбва да има и журнали и нѣкои газети, а особенно книги и журнале по педагогията на иностранни езици. При реалнитѣ училишта трѣбва да има физически кабинетъ; дѣто се учи химия, химическа лаборатория, макаръ въ неголѣмъ составъ; коллекции по зоологията, хербарии по ботаниката, които могѫтъ ученицитѣ и самѝ да събиратъ подъ рѫководство на учителя, и коллекции отъ минерали, така и доста глобусе и карти и дървени фигури геометрически. Сичкитѣ тия потрѣби, безъ които е немислимо едно училиште добрѣ наредено, на̀й-паче у насъ, дѣто освѣнъ училиштето нѣма дѣка да ги види дѣтето, не могѫтъ отведнѫжъ да се купѫтъ, а трѣбва дружеството да отдѣлява сѣка година въ бюджетътъ си сума да се прикупува, чтото е по̀-вече потрѣбно и безъ което се никакъ не може.

V. Отгдѣ да земемъ учителе?

Училяштата безъ учители не могѫтъ. Учителятъ е душата на училиштето. Единъ отъ ревностнитѣ послѣдователе на славниятъ швейцарски педагогъ *Хенрихъ Песталоцци*, *Дистервегъ* (ум. 1866), казва: „причина на падането и возвишението на училиштата е учителятъ, ради това трѣбва да се устроѭтъ семинарии, които да приготвятъ люде достойни за учителе“.[1] И воистина, Нѣмцитѣ по̀-вече нежели другитѣ нации на тая стърнѫ на училиштното дѣло обърнахѫ сериозно внимание, положихѫ трудове упорни и создадохѫ *учителски семинарии*, както за гимназиитѣ, така и за народнитѣ училишта. Тия семинарии, които сѫ украшение на новото време и на̀й-интересно нѣчто въ умственний прогресъ на нациитѣ, образуватъ онова *христово воинство*, което стѫпя въ міръ во всеоружие и веде борба съ невѣжеството и темнотата народна. Голѣма е и неоцѣнéна ползата на тия семинарии, и такива имена, като името на *Фолкмара Стоя* и други, штѫтъ да останѫтъ въ историята по̀ на дълго време, нежели имената на ония герое, что попълнихѫ свѣтътъ съ военни подвизи. Една такава семинария у насъ е животна потрѣба, но на първо време не може тя да се устрои, зачтото не сме въ сила да ѝ положимъ началото, за това ние оставяме сега вопросътъ за учителскитѣ семинарии и штемъ да се повърнемъ къмъ него, както и къмъ други педагогични въпросе, въ нѣкои отъ слѣднитѣ нумера на журнала, като видимъ, штѫтъ ли нашитѣ родолюбиви читателе да земѫтъ во внимание въпросътъ за училиштата ни. Така, ако се земемъ съ все сърдце за училиштата, то отгдѣ да земемъ достойни учителе? Трѣбва и за това отъ рано да помислимъ. За тия училишта, дѣто ние говоримъ, трѣбватъ учени, които сѫ изучиле пъленъ курсъ въ нѣкое високо европейско училиште. За класическата гимназия въ Пловдивъ ни трѣбва богословъ и законовѣдъ, който е свършилъ курсъ въ една отъ русскитѣ духовни академии, който знае добрѣ словѣнский и еллинский езици; трѣбватъ филолози, които да знаѭтъ дълбоко латинский и еллинский езици съ литературата класическа, други, дѣто знаѭтъ словѣнский и русский езикъ и сѫ вѣшти въ българский езикъ; трѣбватъ ни учителе за математиката и физиката, за географията и историята, за нѣмский или французский езикъ, за естественнитѣ науки. Въ реалнитѣ училишта ни трѣбватъ учители, които да знаѭтъ естеств. науки, физика, химията, физиологията, пѣние и гимнастика. За срѣднитѣ наши училишта, които се назначаватъ да подигнѫтъ образованието въ отечеството ни, трѣбватъ учители, дѣто сѫ слушали курсъ на наукитѣ си въ високо европейско училиште и иматъ аттестатъ, че сѫ издържѣле испитание. Сѣки отъ тия учителе трѣбва, освѣнъ матерний ни езикъ, да знае поне единъ отъ ученитѣ европейски езици. Ако би сега тутакси да ни потрѣбватъ учителе, то не можемъ да ги намѣримъ. Нѣ че нѣмами учени хора; учени хора, които да сѫ свършиле курсъ въ универс. и акад. имаме нѣ по̀-малко отъ двaесетъ души. Но погледнѣте каква е аномалия. Зачтото ние българетѣ нѣмаме опредѣлени попришта и цѣли въ животътъ, а живѣемъ, както ни се случи, и работимъ каквото ни падне, то и ученитѣ изучватъ такива или други науки базъ планъ, безъ да си дадѫтъ хесапъ на какво може неговата наука да бѫде сгодна за народа ни. За това находимъ въ едни учени избитокъ, а въ други недостатъкъ.

---

[1] Diesterweg. Wegweiser für Deutsche Lehrer. 4 Aufl. 1851.

Кога туримъ въ редъ училиштното си дѣло и положимъ строги программи, то и учаштитѣ се, които въ сегашно време сѫ доста по европейскитѣ училишта, който пожелае да захване мѣсто учителско въ едно отъ срѣднитѣ училишта, ште да гледа да изучва ония науки, които сѫ прѣдаватъ. *На опредѣлено искане ште да се яви опредѣлено даване.* Да речемъ, че и сичкитѣ високо образовани Българе ште пожелаіѫтъ да станѫтъ учителе, не стигатъ, малко сѫ. За това дружеството ште да отваря полека лека толкова училишта, колкото учителе се намѣрѫтъ на първо време. Но да си положи правило да пршта въ европейски училишта отъ време до време даровити сиромашки дѣца, които испослѣ, като се изучѫтъ, да послужѫтъ на отечеството ни, и за тая цѣль да отдѣли пари въ бюджетътъ си. Така сѫщто да прѣтегли интелигентнитѣ ни сили и да види колко учителе могѫтъ да се изберѫтъ за сега и колко могѫтъ за напрѣдъ въ 4 и 5 години да се чакатъ, та спроти това да се рѫководи въ устроението на училиштата. Испослѣ, ако се сдобиемъ съ учителска семинария, то ште работата пò-лесно да тръгне.

VI. Какви науки да се предаватъ въ нашитѣ срѣдни училишта?

Краеуголенъ камикъ на сѣко училиште е вѣрата, и отъ нея трѣбва да начина и *классичната* гимназия. Послѣ закона Божий оная гимназия трѣбва да дава таково образование, дѣто, който свърши курсъ въ нея, да може да чете свободно и да разумѣва сочиненията на пò-*главнитѣ классични* писателе — *Салустия, Ю. Цезаря, Цицерона, Виргилия, Ливия, Овидия, Горация, Ксенофонта, Омира, Иродота, Платона* и *Димостена.* А въ *математиката* да знае здраво аритметиката, алгебрата, геометрията и тригонометрията. Тия сѫ два главни отдѣла науки въ классична гимназия, на които се развива умътъ, и на тѣхъ трѣбва да се отдѣли нàй-много време. Но зачтото классичнитѣ езици и математиката сѫ науки сериозни и искатъ силно напрягане на дѣтский умъ, а отъ друга стърна човѣку трѣбва да знае матерний си езикъ, единъ отъ ученитѣ европейски езици, за да бѫде пò-пълно образованието му, то се прибавятъ оште словѣнский, българский и русский езикъ, нѣмски или французски, физика, история и география, кратки познания отъ естественнитѣ

науки, пѣние, чтение, живописание и гимнастика, но на тия предмѣти се отдѣлява пò-малко време.

Законътъ Божий трѣбва така да се прѣдава, дѣто ученикътъ, като прослуша пъленъ курсъ, да се укрѣпи въ вѣрата незиблемо, да возлюби сладостното слово Іисусъ Христово, да се напои съ високото му божественно учение и да стане живъ членъ и жива сила на Христовото стадо на земята, а чрезъ добри дѣла да стане причастникъ на Божието царство и на вѣчний животъ. За таково прѣдаване се иска человѣкъ достоинъ, който гледа сериозно на миссията си. Источникъ на божието откровение е светото писание на Ветхий и Новий завѣтъ. Законоучительтъ трѣбва отъ тия книги да черпи учението си и полека-лека да вводи ученицитѣ въ тѣхъ. За това и руководствата на ученицитѣ да сѫ написани съ библѣйското слово, колкото е възможно. Библията трѣбва да се полюби на ученика и да му стане нарѫчна домашна книга презъ сичкий животъ.

Словѣнский езикъ трѣба да доведе ученикътъ да познае дѣка е коренътъ на българский езикъ. Българский езикъ не може да се разработи безъ знанието на древне-българский. Духътъ и силата на езика си штемъ да познаемъ само тогава, когато усвоимъ церковнословѣнский. Както видимъ, че и русский додѐ до високо развитие, кога прие въ себе си стихията на словѣнский. Древний езикъ трѣба да ни е рѫководитель и помошникъ при изучването на нашия оскуденъ и разглобенъ говоримъ езикъ. За да се введе въ него нѣкой строй, трѣбва да трѫсимъ опора и устой въ церковнословѣнский и русский.[1]

---

[1] На насъ — Бълкаретѣ е твърдѣ потрѣбно, да не казваме, и — необходимо, за да изучваме и единъ отъ живитѣ словѣнски езици, покрай старобългарѣскиятъ или църковно-словѣнскиятъ, както го нарича погрѣшно и г. Бончовъ. Българинътъ, на когото сегашниятъ говоримъ езикъ си е изгубилъ пò-многото падежи на съществителнитѣ и прилагателни имена, както и отъ глаголитѣ неопрѣдѣленото наклонение, пò-вечето отъ причастията и други глаголни форми, и като въ синтатическо отношение е зелъ съвършенно новъ особенъ строй, ште може нàй-добрѣ да се запознае съ всички тие форми и промѣни и да ги проумѣе и усвои само отъ единъ живъ словѣнски езикъ, който не се лишава отъ реченнитѣ езикови богатства и предници; и това послужи-ште му да може пò-основателно да изучава и други чужди езици — и словѣнски и несловѣнски, а особенно ште може въ съштото време да се улесни за пò-доброто и пò-скорошно изучвание и на старобългарскиятъ

Нѣмски или *французски езикъ* ни е потрѣбенъ да можемъ да имаме сношение съ образованитѣ европейски страни. Който владѣе единъ отъ тия езици, той държи ключътъ на науката. Учительтъ трѣбва да научи дѣцата да говорѫтъ на единъ отъ тия езици.

Физиката трѣбва да открие таинствата на природнитѣ евления, да сблизи ученика съ вънкашний міръ, да му развие наблюдението.

Историята трѣбва да го запознае съ животътъ, что сѫ проживѣле народи и царства, та да познае на коя точка въ умственний прогрессъ стои сега человѣчеството, какво мѣсто захваштаме между народитѣ ние българетѣ, по кой пѫть минѫхѫ нашитѣ прѣотци и кой пѫть предъ насъ лѣжи. Съ една рѣчь трѣбва да му открие, че той е членъ на великото человѣчество, что населява земята и да му посочи накѫдѣ да върви . Ние трѣбва освѣнъ обштата история да изучваме византийската, турската и българската. Наедно съ историята иде и географията.

Естественитѣ науки, както казахме горѣ, сѫ много пространни и не могѫтъ въ малко време да се усвоѭтъ. Въ классична гимназия тѣ захваштатъ на̀й-малко мѣсто и прѣдаватъ се до толкова, дѣто ученикътъ да разбира отъ тѣхъ, что-годѣ. За това тѣ се не изучватъ, а учительтъ беседува съ ученицитѣ за различни по̀-главни фактове въ естествознанието, прави нѣкои опити, показва билки, трѣви и камъне, така и животни, устроението на човѣка и дава книги за четене. Естественнитѣ науки въ классична гимназия, и классичнитѣ въ реална се вваждатъ само за пълнота. Сичко човѣкъ не може да знае добрѣ, но едно трѣбва да знае до коренъ, а за друго да има обшто знание.

На *пѣнието* трѣбва да обърнемъ особно внимание, ето по кои причини. Пѣнието, кога е искусно, то приводи душевнитѣ чувства на човѣка въ строй и чистота, утишава страститѣ, настроява душата къмъ хубавото. Но ние българетѣ въ музиката сме много прости, както сѫ прости сичкитѣ нации, что населяватъ балканский полуостровъ. И Турцитѣ и Гърцитѣ и ние, по край тѣхъ, не разбираме, что ште да рече музика и пѣние. Нашето пѣние не е пѣние, ами е козлогласование, на̀й-паче церковното, а музиката ни е цвилене и скрипъ отъ немазани кола. За това европейцитѣ, дѣто чуѭтъ хармоническа музика у дома си и ангелско пѣние, бѣгатъ отъ нашитѣ пѣсни и кеменчета, като попа́рени. Ухото имъ тънко, не приима оная *какофония*. Но отъ друга страна нашата народна пѣсень, колкото и да е натровена отъ чужди елементи музикални, сѐ има въ себе си една много тънка и токо речи неуловима сладостна черта, която силно дѣйствува на Българина и може не на едного отъ насъ да се е случвало да види, какъ расплакватъ нашитѣ пѣсни човѣка, кога ги пѣе вѣштъ пѣвецъ. За да се введе пѣние въ нашитѣ училишта, трѣбва да найдемъ учителе на пѣнието и музиката, а като ги нѣма, трѣбва да ги образуваме. То ште да каже, трѣбва да изберемъ гласовити момчета, дѣто иматъ отъ природата тънко музикално ухо и знаѭтъ добрѣ да пѣѭтъ народнитѣ пѣсни и народнитѣ музикални тонове и мелодии. Като казваме *народни*, ние исключваме сичко, что пѣѭтъ сега Българетѣ подъ рѫководство на неученитѣ пѣснотворци, пѣснитѣ на които се пѣѭтъ насѫдѣ и отъ моми и отъ момци и приличатъ на манетата. Тия пѣсни убиватъ и послѣднето чистонародно сладкогласие, което се е увардило въ старовремскитѣ ни пѣсни и подъ звуковетѣ на което не единъ отъ насъ е заспивалъ на коленѣте на майка си. *Това̀* пѣние да знаѭтъ. А послѣ да се пратѫтъ въ еврепейско музикално училиште, нѣка бѫде въ Руссия, зачтото русското народно пѣние много високо стои и има родство съ нашето,

---

езикъ, на̀й-паче ако живиятъ словѣнски езикъ, който има да се учи, ако той бъде единъ отъ на̀й-ближнитѣ и на̀й-сродни словѣнски нарѣчия както до стариятъ тъй и до новиятъ български езикъ.

Сега се пита, кой отъ всичкитѣ живи словѣнски езици е въ сѣко отношение на̀й-сгоденъ за насъ — да го изучваме? сирѣчь — отъ тие езици кой е не само на̀й-блаженъ и на̀й-сроденъ до нашиятъ новъ и старъ нашъ езикъ, но и отъ всичкитѣ на̀й-богатъ, на̀й-обработенъ и съ богата литература? Безъ вѣко прѣкословие — рускиятъ езикъ, заштото само той е на̀й-добрѣ до сега обработенъ, на̀й-богатъ и самъ и самата му особенно литература отъ всичкитѣ други на̀й-ближенъ намъ словѣнски живи езици — отъ сърбскохърватскиятъ и словинскиятъ. Истина, че сърбскохърватскиятъ езикъ е на̀й-ближенъ до сегашниятъ български езикъ, но не е тъй ближенъ и до старобългарскиятъ, както рускиятъ езикъ; освѣнъ това, сърбскохърватскиятъ езикъ не е оште достигнълъ до таково богатство и съвършенство и да изобилствува вече съ такава богата книжнина, както езикътъ на рускиятъ народъ.

За това ний съгласуваме напълно съ г. Бончова въ предложението му да изучваме въ училиштата си отъ словѣнскитѣ живи езици рускиятъ езикъ, отъ който само ште можемъ на̀й-много и на̀й-лесно да извличаме богати и практически ползи. З. р.

а тѣмъ паче да изучѫтъ черковното пѣние. А може и въ Чехия. Такива музикално образовани хора штѫтъ да учѫтъ въ училиштата и штѫтъ чрезъ това да помогнѫтъ да се опитовù народното ни пѣние, като сохрани присуштий му народенъ елементъ, что казахме пò-горѣ. Нѣка простѫтъ читателитѣ, че се распространихме за музиката. Тоя предмѣтъ е сериозенъ, но до сега никой нищо не е писалъ.

Калиграфия, чертене и *живописание.* Пò-горѣ споменѫхме, че сегашнитѣ наши училишта на писмо не могѫтъ да научѫтъ дѣцата, а хубавото писмо и то е потрѣбно въ животътъ. Но освѣнъ тая практична цѣль писмото съ чертенето и живописанието има голѣма воспитателна сила, нàй-паче въ младий возрастъ. То развива и опитовява окото и рѫката. Двѣ орудия, които трѣбва да сѫ изострени у човѣка.

Гимнастиката. Нѣка ни бѫде позволено да поговоримъ пò-вече за гимнастиката, която и въ европейскитѣ училишта се намира въ немарене, но която е много потрѣбна въ дѣтский возрастъ, когато тѣлото расте и формирува се. Старитѣ, които ни оставихѫ правило разумно: in corpore sano mens sana (въ здраво тѣло здравъ умъ), добрѣ оцѣнявахѫ ползата на тѣлесната сила. Тѣлото е сосудъ на душата, нейно орудие; кога ти сѣчивото не чини и работата ти не спори. Колко да е остъръ умътъ на човѣка, кога рѫцѣ и крака не държѫтъ! Познавайки тая истина, старитѣ еллини много залѣгахѫ да се укрѣпяватъ тѣлата на младитѣ. Въ сѣки градъ и село е имало училишта подъ име *палестри*, дѣто младитѣ сѫ се упражнявале въ борба, въ мѣтане дискъ, въ бѣгане, хороигране и други тѣлесни движения подъ надзоръ на педагога. Кой знае, може отъ това да излѣзохѫ много юнаци хора, герое, много дързновенни и храбри. А олимпийскитѣ и други обштенародни игри, на които сичка Елада се е събирала да гледа, кой ште да надприпне, да надъязди и да обори противника си! Какво голѣмо побуждение за развиванието на тѣлото! Какви благи плодове! Тоя полезенъ обичай се е удържалъ въ английскитѣ публични училишта, както четемъ въ книгата на Деможо и Монтучи.[1] Тамъ за побѣда въ игритѣ се даватъ награди и въ сѣко училиште отдѣляватъ

време на тѣхъ, дѣто сѫ длъжни да бѫдѫтъ сичкитѣ ученици. Така лѣтѣ се стича градътъ на брѣговетѣ на Темза въ Лондонъ да гледа кой ште да прѣвари съ ладия другаретѣ си. Ученицитѣ отъ тия упражнения биватъ здрави, живи, весели. Въ нашитѣ училишта трѣбва да се введѫтъ игритѣ и тѣлеснитѣ упражнения. Дѣцата на двора трѣбва да се борѫтъ, да се прѣварятъ въ бѣгъ, да се катерѫтъ, да скачатъ, да цѣпѫтъ дърва, да копаѭтъ градината и да ѭ поливатъ, да граѭтъ други игри, да триѭтъ съ трионъ дѫски, да дѣлатъ и да правватъ столъ ли, корито ли, други ли работи, да граѭтъ хоро. Но на сичкитѣ тия игри трѣбва да се тури редъ и да се опредѣлѫтъ дни за *состязание.*

Това сѫ наукитѣ на классичната гимназия. Курсътъ на гимназията трѣбва да бѫде не пò-малко отъ седемъ години. Гимназиитѣ въ Пруссия иматъ 9-годишенъ курсъ, така и въ други държави. Трѣбва и това да имаме на видъ, че тамъ дѣтето се много научва дома, зачтото родителитѣ сѫ образовани, което у насъ нѣма. Ние стѣсняваме курсътъ на 7 години, и мислимъ, че на нашитѣ съотечественници и тая цифра ште да се покаже голѣма. Предлагаме тука таблица какъ да се раздѣлѫтъ наукитѣ според времето въ различни класове.

ПРОГРАММА НА КЛАССИЧНА ГИМНАЗИЯ.

НАУКИ	КЛАСОВЕ							ВСИЧКИТѢ Ч. НА ПРѢДМѢТИТѢ.
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII	
	ЧАСОВЕ							
Законъ Божий	2	2	2	2	2	2	2	14
Латинский езикъ	3	3	3	4	4	5	5	27
Еллинский „	.	.	5	5	5	6	6	27
Словѣнский „	.	.	.	1	2	2	2	7
Руский „	.	.	.	.	.	2	2	4
Българский „	2	2	2	2	.	.	.	8
Турский „	.	.	.	.	2	2	2	6
Нѣмский или французский езикъ	3	3	3	3	3	2	2	19
Физика	.	.	.	.	2	2	2	6
Математика	4	4	4	3	3	3	3	24
История	.	.	.	2	2	2	2	8
География	2	3	2	2	2	1	1	13
Естествознание	1	1	2	2	2	2	2	12
Писмо, чертание и живописание	4	3	2	2	2	2	2	17
Пѣние и музика	2	2	2	2	2	2	2	14
Гимнастика	2	2	2	2	2	2	2	14
Всичкитѣ часове презъ недѣлята	25	25	29	32	35	37	37	

*

---

[1] Русски прѣводъ: „Средныя учебныя заведенія въ Англіи и Шотландіи", отчетъ Деможо и Монтуччи, представленный министру. Москва, 1870.

Въ такѫвъ видъ ни се представя программата на классичната гимназия. Читателитѣ разумѣватъ, че тая программа трѣбва да се обсѫди отъ сѣка стърна. Напримѣръ нѣкои може да найдѫтъ, че за насъ много пò-вече трѣбва една наука, нежели друга, тогава можемъ да смалимъ времето на първата и да уголѣмимъ на втората и проч. Ние си оставяме право да поговоримъ прослѣ пò-подробно както за тая, така и за другитѣ программи, които пò-долѣ прѣдлагаме, така сѫщо и за методътъ на прѣдаването. За сега мислимъ. че е доста, дѣто бѣлѣжихме това, что е пò-главно.

Реалната гимназия мислимъ, че е нàй-добрѣ да се устрои или въ Ески Захара или въ София, като пò-срѣдоточни мѣста едно, и друго, като двѣ хлѣбородни земи, които раждатъ много жито. Имайки прѣдъ очи второто качество на тия мѣста, мислимъ, че трѣбва при гимназията слѣдъ време да се устрои училище за *земледѣлието*.

Както классичната гимназия съсредоточава умътъ на питомеца надъ староримската и еллинска литература и на математиката, и сичкото учение около тѣхъ се располага, така въ реялната въ темелътъ на учението се полага естествознанието, математиката и новитѣ езици. Классичнитѣ езици отварятъ предъ очитѣ на човѣка цѣли два міра съ своеобразенъ животъ и внѫтрѣшенъ строй държавенъ, отварятъ му богата литература, въ която стильтъ е доведенъ до крайно совершенство, до което новитѣ народи не сѫ още стигнѫле, макаръ въ мислитѣ и да надминахѫ древнитѣ. Имайки предъ очи тия високо литературни форми, новитѣ народи развихѫ и развиватъ своитѣ езици. Отварятъ му зрѣлище на герое и високи таланте, откриватъ му душата и сърдцето на древний человѣкъ. Но оставятъ токо речи закритъ предъ него други міръ, не пò-малко чуденъ и великъ, оставятъ закритъ Божий міръ, природата съ сичката ѝ красота и дивна армония. И зачто? Зачтото не е дадено човѣку да познае сичко. А реалната гимназия трѣбва да ни отвори тоя міръ и да ни посвети въ таинствата му, колкото се може въ дѣтский возрастъ. Трѣбва да ни даде практически знания, что сѫ потрѣбни въ животътъ. Ключъ на естествознанието е математиката, която като образователно средство за умътъ захваща почетно мѣсто и въ классичната гимназия.

Зоологията ни дава знания за животнитѣ. *Ботаниката* изучва растението. *Минералогията* металетѣ, камънетѣ, рудитѣ и проч. Но рѣкохме, че дѣтский умъ не може да обнеме тия науки въ пълнота, макаръ и да имъ се отдѣли специаленъ курсъ. Тука трѣбва да се изучва практически и *турский езикъ*, като езикъ на царството, въ което живѣемъ. Программата на таково училище може да бѫде такава.

РЕАЛНО УЧИЛИЩЕ.

НАУКИ	КЛАСОВЕ							ВСИЧКИТѢ Ч. НА ПРЕДМЕТИТѢ.
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII	
	ЧАСОВЕ							
Законъ Божий	2	2	2	2	2	2	2	14
Естествознание	3	3	3	3	2	2	2	18
Физика	.	.	.	3	2	3	4	12
Химия	.	.	.	2	3	3	3	11
Физиология и хигиена	.	.	.	.	3	3	3	9
Математика	3	3	3	4	4	3	4	24
История	.	.	.	2	3	3	3	11
География	1	2	3	2	1	1	1	11
Французский или нѣмский езикъ	3	3	4	4	3	4	3	24
Турский езикъ	2	2	3	2	2	2	2	15
Българский и словѣнский езикъ	4	4	2	2	2	2	2	18
Писмо и чертене	3	3	3	2	2	2	2	17
Пѣние и Музика	2	1	1	1	1	1	1	8
Гимнастика	4	4	3	2	2	2	2	19
Всичкитѣ часове презъ недѣлята	27	27	27	31	32	33	34	

Бѣлѣжка. Една наука, която много би било полезно да се введе въ едно отъ тия двѣ свѣтски училища, именно наука за народно домоводство (economie politique), исключихме изъ программата, зачтото време не остая, така и латинский, които могътъ да се учътъ приватно.

Духовното образование трѣба да ни открие третий міръ, міръ нравстенъ, царството Божие. Духовното образование трѣба да се основава на дълбоко изучване на Священното писание, на словѣнский и еллинскій езикъ и на русский. Мѣстото на *духовна семинария* ни се види пò-сгодно или въ Солунъ или въ Рилский мънастиръ. Преподавателитѣ на Священното писание въ семинарията трѣба да сѫ свършили курсъ въ православна духовна академия, а за други науки могѫтъ и други учени да се земѫтъ. За да получимъ образовано духовенство, трѣбва да положимъ законъ, никой да нѣма право да приима свештенически чинъ, догдѣ не свърши курсътъ на семинарията.

ПРОГРАММА НА ДУХОВНА СЕМИНАРИЯ.

НАУКИ	КЛАСОВЕ							Всичкитѣ ч. на прѣдмѣтитѣ.
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII	
	ЧАСОВЕ							
Законъ Божий	3	3	3	4	4	4	4	25
Четене текста на Свешт. писание	1	1	1	1	1	1	1	7
Светитѣ отци по еллински	.	.	.	.	2	2	2	6
Евангелието по еллински и словѣнски	.	.	.	.	2	2	2	6
Физика и хигиена	.	.	.	2	2	2	2	8
Словѣнский и българский езикъ	3	3	3	3	3	3	2	20
Еллинский езикъ	3	3	3	3	3	3	3	21
Латинский езикъ	.	.	.	2	3	4	5	14
Библейска и церковна история	4	4	4	3	3	3	3	24
Математика	2	3	3	2	2	2	2	16
Ораторско искуство духовно	.	.	.	.	2	2	2	6
История всеобшта и география	3	2	2	3	3	2	2	17
Богословие	.	.	.	.	2	2	2	6
Церковно пѣние	2	2	2	2	2	2	2	14
Писмо	2	2	2	2	2	2	2	14
Всичкитѣ часове презъ недѣлята	23	23	23	27	36	36	36	

Бѣлѣжка. Церковното пѣние трѣбва да изучваме у Руситѣ, както пò-горѣ казахме. Кога пи́шѣхме тоя членъ, научихме се, че въ Москва единъ учеполюбивъ Русинъ. г. Н. П. изучилъ добрѣ древното българско пѣние и които го слуша́ле, казватъ, че много било сладостно. Негова милость ште да го печата, та, ако бъде горереказаното истина, ние можемъ да го въсприемемъ и да си го введемъ въ черковитѣ. Като очистихме черковата отъ Фанариотитѣ, време е и козлогласованието фанариотско да изгонимъ, да не остане и споменъ за тѣхъ, да исчезне родъ ихъ во вѣки.

Такава почти трѣбва да бѫде программата на духовната семинария. Ние не налѣгаме да се введе именно тая программа, но налѣгаме силно да се даде подобающте мѣсто на Свештенното писание Ветхий и Новий завѣтъ, които да се четѫтъ въ оригиналъ. Но да се посократѫтъ или и совсѣмъ изоставятъ други науки, които иматъ малко цѣна за народенъ пастиръ, а само завалятъ умоветѣ на младежетѣ съ тежко бреме.

Такъвъ е изобщто крѫгътъ на наукитѣ въ тия три срѣдни училишта, които сѫ за насъ насуштна потрѣба на днешно време и които сме въ сила да наредимъ сега за сега. Слѣдъ

време могѫтъ да се размножѫтъ тѣ, ако бѫде потрѣбно и се добиѭтъ средства. Ученици, които свършѫтъ курсъ въ тия училишта, могѫтъ да стѫпѭтъ въ европейски университети, политехнични училишта и духовни академии. А който пожелае, има пълно право да бѫде учитель въ прогимназиитѣ и народнитѣ училишта, въ които не може да се приима такъвъ учитель, дѣто нѣма аттестатъ отъ една изъ тия училишта, както е прослушалъ пъленъ курсъ и положилъ е испитание.

Като имаме намѣрение подробно да поговоримъ за сегашнитѣ наши училишта исполѣ, тука штемъ вкратцѣ да покажемъ какво мѣсто трѣбва тѣ да захванѭтъ на спроти гимназиитѣ. Очевидно е, училиштата, что ги имаме сега въ голѣмитѣ сега и градове, трѣба да се прѣстроѭтъ въ прогимназии съ *четири-классенъ курсъ* и единъ приготвителенъ классъ, речи петь години. Тия четире класса трѣбва да сѫ еднакви съ четиритѣ гимназични классове. Тия прогимназии штѫтъ да приготвятъ желаюштитѣ въ гимназиитѣ, а на ония, дѣто нѣматъ време да слѣдоватъ пò-вече отъ четиритѣ класса, штѫтъ да даватъ малко или много пълно знание отъ закона Божий, отъ писмо и чертене, толковито четене, отъ грамматика, практично знание на словѣнский ез. до толкова, дѣто да могѫтъ да разумѣватъ церковното богослужение и н. завѣтъ, умственно счисление, пълна аритметика съ практиченъ навикъ да рѣшаватъ каквито и да сѫ аритметически въпросе, турский ез. практично и други такива науки пò-потрѣбни за въ животътъ на срѣдня рѫка човѣкъ.

Народното училиште ште да има тригодишенъ курсъ. Главни знания, които то трѣбва да даде на селенина е писмото, чтението, счислението, законътъ бож., кратки познания отъ география и проч. Но за него послѣ.

Не говоримъ тука за училишта, въ които да се изучватъ *занаѣти, художества* и *мурафети,* въ които ние сме остале далече отъ другитѣ нации, не говоримъ, зачтото мислимъ, че отведнѫжъ не можемъ да создадемъ школната система, а трѣбва полека-лека да испитваме силитѣ си на помалъкъ кругъ дѣйствия и *на тия училишта,* които сѫ, спроти времето, нàй-потрѣбни. *Трѣбва училиштното дѣло да завладѣваме стъпка слѣдъ стъпка.*

VII. Какъ да се сдобиемъ съ толковити и разумни учебни книги за училиштата.

Тия учебни книги, что ги имаме сега, не могѫтъ да се ввождатъ въ срѣднитѣ училишта, за които иде рѣчь. Гимназията, реалното училиште и духовната семинария трѣбва, спроти программитѣ, да си изработѫтъ и учебници. Тая стърна на вопросътъ е сериозна и трѣбва голѣмъ трудъ и вѣштина, за да се попълни нѣманието на учебни книги. Който се зима да пише учебникъ, той трѣбва да знае *тънко* българската рѣчь, трѣбва да знае добрѣ науката, за която се зима да пише, трѣбва да знае и езикътъ, който му служи рѫководитель въ писането на учебника, — потрѣбитѣ на училиштата, силата и природата на ученицитѣ, за които пише. Само отъ такѫвъ писатель рѫководства учебни може да се чакатъ добри учебни книги, но лесно ли е да се достигне това? Лесно ли е да найдемъ у насъ такива учени? Езикътъ, сички сме грѣшни, не знаемъ го, и не сме виновни въ това, зачтото нѣмаме леснина да го изучимъ, а по чуждитѣ училишта забораваме и онова, чтото ни сѫ училе майкитѣ. На наукитѣ само върховетѣ захваштаме, а до коренътъ не доходимъ; това е общти грѣхъ на сичкитѣ млади въ образованието нации. Това не е само у насъ, но, да не ходимъ далече, у Сърбето напримѣръ, и Власитѣ, у които толкова години сѫ введени училишта и толкова трудове и харчове е положило правителството имъ, и сѐ тамъ не се е водворило истинско образование; и тѣ въ невѣжеството не падатъ отъ насъ пò-доле. Разумѣва се въ това малко е за насъ утѣшение. Искаме само да кажемъ, че отведнѫжъ не може да се достигне совършенство въ таково нѣчто, както е учението. Трѣбва много и много трудове да се положѫтъ, да се промѣни едно поколѣние и настане друго ново, трудящтеся и гоняште една цѣль, та тогава да іѫ достигнемъ. *Трѣбва вопросътъ да оживѣе въ людскати срѣда, въ умътъ ѝ, да стане плъть и кръвь на битието ѝ, та словото да стане дѣло.* Който познава това добрѣ, за него не е чудно, че у насъ е мѫчно да се сдобиемъ отведнѫжъ съ толковити учебни книги. Но че е мѫченъ вопросътъ, това ни не дава право да сгърнемъ рѫцѣ и да чакаме да се разрѣши отъ невидима сила. Нѣ. Но тука трѣбва и да приложимъ трудъ. Мѫчнотѝтѣ трѣбва

да удвоѭтъ залѣганието ни. Чтото ние не достигнемъ, внуци и прѣвнуци штѫтъ догòни. Сѣко поколѣние трѣбва честно да свърши това, что му е отъ рѫки. Така вопросътъ за учебни книги за насъ е такѫвъ: что можемъ ние да направимъ сега за сега, какъ да си помогнемъ самѝ на тая наша нужда? Пò-горѣ рекохме, че трѣбва училиштата да си изработѫтъ сами учебни книги. Но отъ друга стърна много е трудно да откриемъ училишта безъ книги, зачтото не могѫтъ ученицитѣ сичко да прѣписватъ. За това *дружеството* трѣбва да избере и състави комисия отъ учени Българе и да имъ порѫчи да напишѫтъ учебни книги. А комисията ште да има предъ очи горереченитѣ потрѣби на училиштата и дѣцата. Учебнитѣ книги не трѣбва да се прѣвождатъ отъ иностранни учебници, зачтото послѣднитѣ не могѫтъ цѣлокупно да се введѫтъ въ нашитѣ училишта, понеже сѫ писани за училишта и ученици, които иматъ свои мѣстни потрѣби, а нашитѣ сѫ потрѣби други, свои. Учебникътъ трѣбва да изложи толковито науката, като се води отъ духа на езика, отъ потрѣбитѣ на дѣцата, на мѣстото, времето и проч. — Дѣто ште да рече, че иноезичниятъ учебникъ може да бѫде като помоштъ при писането на български учебници, а предмѣтътъ му трѣбва да бѫде въ главата на писателя, усвоенъ и укорененъ. Тая комисия ште да обърне внимание и на народнитѣ училишта и на прогимназиитѣ. За послѣднитѣ два реда училишта тя ште да изработи не само учебни книги за дѣцата, но и рѫководства за самитѣ учители, както правѫтъ това нѣмцитѣ. За тия трудове на членоветѣ на комисията дружеството ште да плашта, а учебницитѣ ште да печата на свое иждивение. Контроль на тая комисия не може да бѫде на първо време; контроль ште да си бѫде тя сама и просвѣштеното *публично слово.*

VIII. Кой да е домоводъ на училиштата и надзиратель надъ учението.

Училиштата иматъ нужда въ нагледване и настояване, както и сѣка кѫшта. Сегашнитѣ наши училишта си иматъ настойници, *епитропи*, които се избиратъ отъ общтинитѣ на гоцина време и пò-вече. Службата на тия настойници не е съ плата, но е пòчетна; такава трѣба тя да бѫде и въ новоустрояемитѣ наши училишта. Тия домоводе на училиштата се избиратъ соборне отъ добритѣ и честни граждане и селене и се грижѫтъ за сичко, что потрѣбва на училиштето: плаштатъ на учителитѣ, блюдѫтъ чистотата на зданията, исправятъ и прикупуватъ, что трѣба, подканятъ родителитѣ да си праштатъ редовно дѣцата въ училиштето, съ една рѣчь распорѣждатъ се, като единъ домовладика въ кѫштнитѣ си работи. Такива домоводе, избрани или отъ дружеството или соборно отъ общтината, трѣбва да иматъ попечение за вънншното благоустроение на срѣднитѣ училишта. Тѣмъ ште дружеството да прѣдава пари да се распорѣждатъ за каквото потрѣбва въ училиштото спроти единъ бюджетъ, опредѣленъ точно оште въ началото на годината. За сичко, что излази вънъ отъ тоя бюджетъ, штѫтъ да се допитватъ до дружеството и отъ него да зиматъ разрѣшение. Въ краятъ на годината штѫтъ да даватъ хесапъ на общтинскиятъ соборъ предъ дружеството. И сичко, что се работи въ училиштето: приходъ, разноски, плата на учителитѣ, испитания, программи, награди на ученицитѣ, ште да се печата въ газетитѣ за всенародно знание. Въ ония градове, дѣто дружеството отсѫтствува, ште да се нарѣжда депутатъ на времени да нагледва, а хесапътъ годишенъ ште да се прашта на дружеството.

Дружеството ште да избере и надзиратель отъ образовани люде и да му даде власть да нагледва училиштата, да слѣди прѣдаването на наукитѣ, да прави испитание на ученицитѣ въ сѣко време, да присѫтствува на годишнитѣ испитания, а гдѣто не може самѝ лично да прашта едного отъ двамата си помоштници. И сичко, чтото намѣри въ учението добро или зло, ште да прѣдставя на дружеството, та да може злото да се отстрани, а доброто да се отличи и награди.

За да може читателятъ да разгледа изобшто въпросътъ за училиштата, броимъ за нужно да го повторимъ вкратцѣ оште веднъжъ.

1. На Българетѣ *трѣбватъ училишта*, както трѣбва хлѣбътъ човѣку.

2. Тия училишта, что ги имаме днеска, *не отговарятъ* на нуждитѣ ни.

3. Намъ ни трѣбватъ срѣдни училишта: *классична гимназия*, за да се подигне учението въ отечеството ни, да се разработи езикътъ и историята ни; *реално училиште*, да си помогнемъ въ нуждитѣ и поминокътъ и да се освободимъ отъ гнета на иноземцитѣ; *духовна семинария*, да се просвѣти во вѣрата духовенството ни, та покрай него и народътъ.

4. За устроениеио на тия училишта трѣбва да се избере комисия — *попечително дружество за българското просвѣщение*, утвърдено и признато отъ правителството.

5. Да проси тая комисия *субсидии* за училиштата отъ правителството, ако отъ частни дарове не може да ги устрои.

6. Да се погрижи за изграждането на училиштата, за *учители* достойни, за *учебни книги*, за *домоводи* и *надзиратели* на учението.

7. *Программитѣ* на срѣднитѣ училишта.

8. Мѣстото на *сегашнитѣ училишта* и *прѣустроението* имъ.

Така изобшто ни се представя устроението на нашитѣ училишта. Штѫтъ ли Българетѣ да земѫтъ тоя въпросъ подъ свое попечение, не знаемъ; но, както казахме по̀-горѣ, имаме непоколебима надѣжда, че тоя въпросъ е съзрѣлъ въ умоветѣ на много граждане и общтини. Нѝй-голѣмата ни надѣжда е на Пловдивци, които така неуморно бранѝхѫ правдинитѣ на народа и на Желѣзничене и Велесчене, дѣто залѣгатъ днеска толкова за устроението на училиштата си.

Н. БОНЧОВЪ.

Москва, 22 Мартъ, 1871 г.

ЗА БОГОМИЛСТВОТО.

(Продължение).*)

ПАВЛИКИЕНСТВОТО.

Главно побуждение на павликиенската секта сѫ били реформаторскитѣ стремления въ името на първобитното Християнство. Павликиенитѣ биле убѣждени, че господствуюштата черкова, т. е. *Византийската* повредила и развалила първобитното Християнство, къмъ възстановлението на което тѣ сѫ се стремили. Своитѣ реформаторски стремления Павликиенитѣ сѫ се старали да основатъ на посланията Ап. Павлови, които тѣ считали за единственно вѣренъ и нàй-пъленъ изворъ на християнското вѣроучение. Но нàй-много тѣ сѫ основавали своето учение на онѣзи пунктове и особенности отъ учението на Апост. Павла, дѣто идеята за християнската свобода се развива съ сравнение и противоположение между Ветхиятъ и Новиятъ завѣтъ, дѣто се сравнява религията на Ветх. завѣтъ, която се е отличавала съ вънншитѣ си обряди, съ религията на Н. завѣтъ, която води къмъ вътрешно нравственно съвършенство. Споредъ тѣхното лжеучение излиза, че Православната Черкова съвършенно изгубила характерътъ на православна черкова, заштото сичкиятъ ужъ животъ на тая православна черкова съ ништо не се различава отъ животътъ на ветхозавѣтната черкова. Както животътъ на ветхозавѣтната черкова е състоялъ въ едни само обряди и вънкашни форми, тъй и животътъ на православната състои само въ блѣскави по вънкашниятъ си видъ форми, което съвсѣмъ не е свойственно на чисто духовна религия, каквато трѣба да бѫде Християнството. Такава чисто духовна религия Павликиенитѣ считали своята секта. На това основание тѣ строго отбѣгвали отъ сѣка вънкашна обрядность, а колкото за иерархическата организация на сектата, тя е била развита само до толкова, до колкото се е изисквало отъ стремленията на сектата, или до колкото се е показвало съобразно съ историята на животътъ и съ наставленията на Апост. Павла. И наистина, Павликиенитѣ съсъ сичкитѣ си вънкашни дѣйствия гледали сѫ да покажѫтъ, че тѣ сѫ истинни и единственни ученици на Апост. Павла. Оттука почти сичкитѣ пò-извѣстни началници на сектата, кѫто сѫ земали управлението въ рѫцѣтѣ си, освѣнъ своето име, приемали сѫ и името на едного отъ спѫтницитѣ на А. Павла. Така сѫщо тѣ сѫ наричали и своитѣ сектански обштини съ имената на черквитѣ, който били основани отъ Ап. Павла.

Павликвенството има нàй-голѣма и нàй-близка свръзка и аналогия съ Богомилството и се счита за нàй-главенъ изворъ на вѣроучението на послѣдньото; за това и ние ште се спреме на историята на неговото развитие пò-надълго. Освѣнъ това павликиенската секта сама по себе е забѣлѣжителна и интересна.

Споредъ сказанието на Петра Сицилийски.1) една ревностна манихейка, на име *Каллиниксъ*, която е живѣла оште въ IV вѣкъ, въспитала двамата си синове, Иоанна и Павла, въ манихеизмътъ и ги проводила въ Армения да проповѣдватъ. Съ своята си ревностна проповѣдь, Павелъ на сѣкѫдѣ разпространилъ гностико-манихейскитѣ начала, придобилъ много послѣдователи, които и сѫ се наричали *Павликиени*, отъ името на своятъ си учитель Павла.2) Но истинниятъ основатель на павликиенското лжеучение е билъ нѣкой-си Костантинъ отъ Самосатската областъ въ Сирия. Той е билъ въспитанъ въ преданията на полузабравенниятъ *сатурниновъ* гносисъ, но отъ многото четене на Св. Писание той дошелъ до мисъль — да изработи и основе събственна система на вѣроучение въ духътъ на апостолското учение. И така, той основалъ лжеучение, въ което като отхвърлилъ сичка православна Черковность, приелъ манихейскиятъ дуализмъ съ враждата му къмъ ветхозавѣтното учение. Костантинъ разпространявалъ своето лжеучение 27 години, много пѫтешествовалъ и на̀й-послѣ основалъ извѣстна павликиенска обштина въ *Кивосъ*, въ византийската область на първа Армения. Тамъ той се нарекълъ *Силванъ* отъ името Силвана, ученикътъ на Ап. Павла, а своитѣ си ученици нарекълъ Македонци, обштината пъкъ — Македония. „Вие сте Македонци, казвалъ той на ученицитѣ си, а азъ сѫмъ Силванъ, когото е проводилъ къмъ васъ Ап. Павелъ“.¹) Когато слухътъ за новата тая секта достигнѫлъ до Цариградъ, тогавашниятъ императоръ, Костантинъ Погонатъ, изведнъжъ проводилъ въ Кивосъ чиновника Симеона за да издири работата на мѣстото и да накаже виновнитѣ. Силванъ билъ уловенъ и убитъ съ камъне. Но три години слѣдъ смъртта на Силвана, Симеонъ тайно побѣгнѫлъ отъ Цариградъ, утишелъ при Павликиенитѣ, станѫлъ членъ на сектата и билъ избранъ за неинъ предводитель. Обаче и Симеонъ билъ улувенъ и убитъ въ Цариградъ.²) Подиръ Симеона забѣлѣжителенъ предводитель на Павликиенитѣ билъ *Генезий*, който нарекълъ себе-си оште *Титъ*. Генезий-Титъ живялъ въ царуванието на Лъва Исаврянина (717—746) по повелѣнието на когото билъ улувенъ и представенъ предъ патриарха Германа, за да му изслѣдува учението и вѣрованията; но Титъ тъй искусно изложилъ своитѣ вѣрования, штото билъ признатъ за съвършенно православенъ.³) Подиръ Генезия-Тита евява се на сцената *Сергий Тихикъ*, когото обърнала въ ереста една жена. Тя го съвѣтувала да чете Евангелието, но на нейнитѣ слова Сергий отговорилъ, че „само на свештенницитѣ е дозволено да четѫтъ Евангелието, а на міренитѣ е възбранено“. — „Не и истина, казала тя, *Богъ всѣмъ людямъ спастися хощетъ*, а свештенницитѣ го възбранили на міренитѣ, за да могѫтъ по̀-лесно да повредѫтъ Евангелието“.⁴) — Во времето па Сергия ереста достигнѫла до на̀й-високата точка на своето развитие, даже императора Никифора (802—811) считали неинъ ревностенъ привърженецъ.⁵) Императрица Теодора, ревностната заштитница на светитѣ

---

*) Виж. Кн. III, стр. 55—83.

1) Petrus Siculus Hist. Manich. (Patrologia m. CIV, p. 1274).

2) Нѣкои учени изказватъ такова мнѣние, че сектата е наречена „Павликиенска" за нейното особенно и голѣмо уважение къмъ Ап. Павла, нейниятъ единственни авторитетъ (глед. Гизелера Theol. Stud. kritik. 1820. p. 84). А производството ѝ отъ Павла, синътъ на Каллиникса, е неправилно етимологически и съмнително исторически. Павликиенитѣ сâ прокълнавали тѣзи мними основатели на своята секта и съ постоянство отричали своята солидарность съ Манихейството, като показвали себе-си за единственно вѣрни ученици на Иис. Христа и на Ап. Павла (Фотий 1. p. 56, 63, срав. Гизелеръ 1. с. р. 108). За ясно потвърдение на това служи, казва Св. Левицкий, тѣхното учение, колко и да сѫ малко другитѣ извѣстия за него (Христ. Чтен. ст. „о Богомилахъ", 1870 No. 1).

---

1) Petrus Siculus CIV. p. 1278, 1279. — Fleury m. XII p. 52, 520.
2) Petrus Siculus CIV. p. 1282.
3) id. 1283, 1287. — Fleury, XII p. 53.
4) Petrus Sicul. CIV, 1290 и слѣд.
5) Bossuet. II, p. 92.

икони, като зела въ рѫцѣ правлението на царството во времето на малолѣтството на Михаила въ 841 г. и като свършила дѣлото съ иконоборцитѣ, обърнала внимание и на павликиенската секта. Тя издала повелѣние по сичка империя да преслѣдватъ Павликиенитѣ и да ги обрѫштатъ въ право̀славие, а непокорливитѣ да ги умъртвяватъ. До 10.000 души Пазликиени, казватъ, погинѫле отъ жестока смърть.¹) Но сектата била неизтребима. Въ послѣдньото гонение билъ убитъ баштата на нѣкого си *Корбея*, человѣкъ хитъръ, предприимчивъ и който разбиралъ отъ военното искуство. Като се научилъ, че башта му билъ убитъ за това, че нерачилъ да се отрече отъ своитѣ убѣждения, Корбей събралъ около си до 4000 свои привърженци и се упѫтилъ къмъ милетскиятъ Емиръ.²) Отъ тамъ той утишелъ въ столицата на калифътъ, на когото се прѣдставилъ и заключилъ съ него дружественъ уговоръ. Гръцкитѣ императори срѣшнѫли енергическо съпротивление въ лицето на този предводитель на Павликиенитѣ. Въ кратко време той събралъ около себе-си сичкитѣ малки секти и отъ това време Павликиенитѣ ставатъ даже нападаюшта старна. Калифътъ имъ далъ земя да се населѭтъ; тѣ имали свой предводитель, почти независима обштина и съставяли — тъй да се рече — status in statu.³) — И тъй, колко и да̀ били енергични усилията на императрица Теодора да уништожи павликиенската ересь, която се разпръснѫла по цѣла гръцка империя, тя съ ужасъ видѣла, че отъ димившата се кръвь на тѣзи злочестници възстаналъ силенъ врагъ на империята и черквата, който дълго време принасялъ вредъ както на едната така и на другата.⁴)

Подиръ смъртта на Корбея павликиенски предводитель се евява нѣкой-си *Хризоверисъ*, който се славилъ съ мѫдрость и войнственни доблести. Той до толкова безпокоилъ предѣлитѣ на империята съ своитѣ чести нападения, штото самъ императоръ Василий Македонянинъ билъ принуденъ три пѫти да ходи противъ него съ войска, и само на третиятъ пѫть сполучилъ да разпилѣе Павликиенитѣ и да имъ убие

---

1) Fleury XII, p. 186.
2) Petrus Sicul. CIV p. 1302. — Perrod. II, p. 109.
3) Fleury XII, p. 186—188. — Осокинъ 1, 138.
4) Perrod. II, p. 110.

началникътъ Хризовериса.[1] Продължителнитѣ и кървавитѣ войни на Василия Македонянина накарали много еретици да се оттеглятъ въ пò-безопасни мѣста, дѣто тѣ сѫ можали пò-безопасно да распространяватъ своитѣ заблуждения. Такова свободно мѣсто имъ се представила широката словѣнска старна — Тракия, отъ дѣто тѣ преминѫли презъ балканитѣ въ България, която е давала прибѣжиште на сички призванни и непризванни проповѣдници.[2]

Трѣба да забѣлѣжиме, че оште въ VII в. императоръ *Костантинъ Копронимъ* населилъ Тракия съ нови преселници отъ Армения, — съ Павликиени, като ги обвързалъ да заштиштаватъ отъ Скититѣ тази старна, за което имъ и далъ пълна свобода на вѣрата. Павликиенитѣ съ своята ревностна проповѣдь станѫли извѣстни даже въ самата столица, дѣто тѣ се ползували съ пълна гражданска свобода при своятъ покровитель — Императора Никифора. Павликиенската секта оште пò-вече се усилила въ тѣзи старни, когато около Филибе (Пловдивъ) и въ самиятъ този градъ били преселени много отъ Павликиенитѣ. Тѣхъ ги преселилъ императоръ *Иоанъ Цимисхий* въ 972 г. Сичко около Филибе, говори Анна Комнена, станѫло еретическо.[3] Отъ пò-нататашната история на филибелийскитѣ павликиени ште приведеме оште слѣдуюштитѣ фактове, които показватъ колко многочисленни били тѣзи преселци и колко дързостни къмъ своитѣ повелители — византийскитѣ императори.

Тракийскитѣ павлекиени имали своя войска, която състояла отъ 2800 отборъ войници, които дѣятелно помагале на Алексея Комнена въ борбата съ Роберта при Диррахия (Дурацо)[4]. Штомъ Алексей Комненъ побѣдилъ неприятелятъ си, съюзната манихейска (павликиенска) войска подъ предводителството на своитѣ началници своеволно се върнѫла у тѣхъ си.[5] Алексей нееднократно ги викалъ, но павликиенитѣ не го послушали, макаръ той и да имъ давалъ голѣми обѣштания. Като свършилъ съ Роберта, Алексей обърнѫлъ своята месть на непокорнитѣ съюзници. Той ги повикалъ ужъ да

---

[1] ib. p. 109. — Petr. Sicul. CIV. 1303. — Fleury, m. II, p. 163, 164.
[2] Perrod., II, 110.
[3] Anna Comnena. Patrologia, m. CXXXI. p. 1098 и слѣд.
[4] „ „ въ рус. прев. ч. 1, p. 192.
[5] Тамъ стр. 222.

имъ даде награди, но изеднъжъ повѣлѣлъ да имъ зематъ коньетѣ, оружието и сичкото имуштество, а тѣхъ, на едно съ женитѣ имъ, ги запрялъ въ тъмници. Послѣ той пуснѫлъ нѣкои-си на свобода, но главнитѣ виновници били пратени по островитѣ на заточение.[1] Това оште пò-вече ожесточило Павликиенитѣ. Единъ отъ императорскитѣ слуги, покръстенъ Павликиенинъ, на име Травлъ, като не успѣлъ да убие императора, побѣгнѫлъ съ своитѣ и захванѫлъ да опустошава империята, като превземалъ пограничнитѣ крѣпости. — Не е извѣстно што побудило Алексея Комнена специално да се залуви за сектата, това ли обстоятелство или извѣстната негова склонность къмъ богословски дѣла. Вижда се, той е мислилъ, че като обърне Павликиенитѣ въ православие, съ това ште успокои границитѣ на империята, а за себе-си ште придобие слаза на равноапостоленъ. Своето дълговременно пребивание въ Филибе той посвѣтилъ само за тази цѣль (около 1100 г.). Тамъ той повикалъ при себе павликиенскитѣ учители, препиралъ се съ тѣхъ, сѣкакъ ги убѣждавалъ да се обърнѫтъ и нàй-подиръ запиралъ въ тъмница упорнитѣ. Но и тѣзи „апостолски“ — както говори дъштиря му Анна[2]) — трудове не достигнѫли цѣлта си: твърдѣ силна била политическата и религиозната ненависть на Павликиенитѣ къмъ Византия. Филибе, както и отъ напрѣдъ, билъ е пъленъ съ еретици, и винѫги, при първи сгоденъ случай, сѫ земали страната на враговетѣ на Византия.

Еретическата колония въ Тракия ревностно е обръштала православнитѣ по онъзи старни въ своята ересь. Освѣнъ това, тя не е била празна зрителница на бъркотиитѣ, които сѫ съпровараждали приеманьето на Християнството отъ Българетѣ. Чрезъ тѣхъ, вижда се, дѣлата на България станѫли извѣстни въ центрътъ на Павликиенството — въ Армения и възбудили тамъ небезоснователни надѣжди да придобиѭтъ за своята секта цѣла нова старна. И наистина, въ България се поевили павликиенски учители непосредственно чакъ отъ Армения. За това отгорѣ ние намираме доказателства у тогавашниятъ писатель Петра Сицилийски, който билъ проводенъ отъ императора Василия въ Тибрикъ (въ Армения, 871 г.)

---

[1] Тамъ стр. 259—260.
[2] Anna Comnena XIV.

да промѣни плѣнницитѣ. Въ продължение на 9-тѣ мѣсечното си живѣнье въ Тибрикъ, Петъръ Сицилийски отлично изучилъ духътъ и характерътъ на Павликиенитѣ и тѣхнитѣ блестящи надѣжди на България. Като се научва, че тѣ рѣшили да проводятъ въ България проповѣдници отъ своята секта, за да прелъстятъ новообраштенниятъ въ християнството български народъ, Петъръ Сиц. побързалъ, штомъ се върналъ отъ Тибрикъ, да извѣсти[1]) това на българскиятъ епископъ Иосифа[2]) съ особно послание. Въ това си послание той запознава българ. епископъ съ духътъ и характерътъ на павликиенската секта, съ нейното дуалистическо начало, съ презрѣнието, което тѣ имали къмъ В. Завѣтъ, съ тѣхната хитрость, съ тѣхното искуство да лицемѣрятъ, да се приструватъ и да се скриватъ отъ преслѣдованията на правителството. Но нàй-много той обрѫшта внимание на това, че тѣ не припознавали страданията и смъртта на Иисуса Христа и по тази причина особенно ненавиждали св. икони и кръстътъ и не почитали пресв. Дѣва Мария. Съ една рѣчь, Павликиенитѣ проповѣдвали сѫштитѣ заблуждения, каквито били, както видѣхме, и у старитѣ Манихейци.[3])

България ѭ очаквала голѣма опасность, когато нàй-искуснитѣ отъ Манихейцитѣ — Павликиенитѣ турили намѣрение да ѭ заразѭтъ съ своето си еретическо учение. Ето кое ѐ побудило Петра Сицилийски да напише послание на българ. епископъ за да го предизвѣсти за опаснитѣ еретици. Но при сичко това, България въ късо време се е попълнила съ еретици. Павликиенската ересь успѣла тукъ да пусни дълбоки корени, които трудно било да се изтъргнѫтъ въ продължение на много време.[4]) Отъ България, манихейско-павликиенската ересь се е разпространила подъ новъ видъ почти по сичка западна Европа.[5])

Колкото за изворитѣ на павликиенското учение, то е получило своето начало отъ Манихейството; отъ нѣкои негови частности, обаче, вижда се, че то твърдѣ много е заимству-

вало и отъ лжеучението на гностика Маркиона, който за много нѣшта е училъ съгласно съ Манихейцитѣ. И тъй, павликиенското лжеучение е смѣсванье на лжеученията Манесово и Маркионово.

Павликиенитѣ, както и Манихейцитѣ, признавали за Бога двѣ отдѣлни начала, добро и зло. Първото е добрий Богъ, Господь и творецъ на духовниятъ міръ, второто е зълъ Богъ, творецъ на видимиятъ міръ, когото той направилъ отъ вѣчната материя. Человѣкътъ е направенъ споредъ слѣдуюштиятъ начинъ. Изпѫдениятъ отъ небето Димиургъ, веднъжъ видѣлъ „образътъ и подобието“ на Отца небеснаго. Той поискалъ съ другаритѣ си заедно да направи человѣкъ „по образу и подобію“. Но направениятъ отъ него человѣкъ по слабоста си не е можялъ да се държи на краката си, а пълзялъ по земята като червей. Тогава небесниятъ Богъ се съжалилъ надъ своето подобие, проводилъ му отъ себе-си животна искра и человѣкъ станѫлъ настояшти человѣкъ. Противоположнитѣ влѣчения на человѣческата природа показватъ какво е дѣйствителното произхожданье на человѣка. — Таквосъ едно учение е буквално повторение на възрѣнията на Сатурниновътъ Гносисъ,[1]) който е господствувалъ нѣкога-си въ Сирия.

Павликиенитѣ приемали Св. Тройца, но въ своето учение за изкуплението и за лицето на Изкупителя държали сѫ се *докетизмътъ* (вървали т. е. че Иис. Христ. нѣмалъ дѣйствително човѣческо тѣло, а тѣлото му било *мнимо*). Споредъ тѣхното лжеучение, изкупителятъ донесълъ отъ нàй-горниятъ міръ тѣло и съ него преминѫлъ чрезъ Дѣва Мария, като презъ каналъ. За това, като облѣченъ въ безстрастна плоть, той не е търпѣлъ страданията, на които билъ подвъргнѫтъ отъ Иудеитѣ по науштението на Димиурга. Този докетизмъ правялъ това, че во време на гоненията Павликиенитѣ си дозволявали лъжа и приструвания, за което справедливо ги укорявали тѣхнитѣ противници. Не признавали пресв. Дѣва Мария за Богородица, утвърждавали, че тя ужъ послѣ рождението на Спасителя имала дѣца, — което нàй-много наскърбявало религиозното чувство на православнитѣ.

Павликиенитѣ, както и Манихейцитѣ и Маркионъ, враждебно гледали на В. Завѣтъ, като го считали за произведе-

---

[1]) Petrus Siculus, m. CIV. p. 1242. Fleury, m. XI. p. 164.—Лавровски, стр. 97.

[2]) Подиръ покръштванието на Бориса, въ България билъ проводенъ епископъ отъ Цариградъ (Стриттеръ, 11, 580). Стриттеръ не го нарича по име, но въ прологътъ на XIII в. е казано: „Приведъ Св. Осифа Архіепископа“. (Вѣкъ Болгарскаго царя Симеона, Палаузовъ стр. 23).

[3]) Petrus Siculus. CIV.

[4]) Fleury XI, 162.

[5]) Bossuet, II, p. 95.

---

[1]) Ириней противъ ересей, о Сатурнинѣ, 124 § 1, 2.—Епифаній Ересь 23.

*

ние на Димиурга, а отъ Н. Завѣтъ отхвърляли много нѣшта. На̀й-много обаче, припознавали и почитали посланията на Апост. Павла. Само посланията на Ап. Петра не припознавали, къто сѫ се основавали на посланието Павлово къмъ Галат. (гв. II, ст. 11). За Апокалипсисътъ еретицитѣ съвършенно не знаяли, но за то въ тѣхнитѣ канонически книги е влизало едно послание къмъ *Лаодикийцитѣ*.

Павликиенитѣ строго порицавали сѣка обрядность, особенно сѣка роскошь при богослужението. Тѣ дохождали чакъ до тамъ, штото кръштението и евхаристията извършвали безъ вештество на тия таинства, само произнасяли словата на тѣхното установление. За оправдание сѫ се насланяли на Иоан. гл. 8, 10: *„Азъ есмь вода жива“*. А за Евхаристията говоряли, че Христосъ ѭ установилъ не съ хлѣбъ и вино вештественни, а съ едни само слова: „приимите ядите… и пийте…“ въ такъвъ смисълъ, както „азъ есмь хлѣбъ животний“. На почитанието на иконитѣ и на светиитѣ Павликиенитѣ гледали като на идолопоклонство. И тъй, въ павликиенскитѣ черкови не е имало никакво благолѣпие, и тѣ сами не наричали мѣстата на своето богослужение *храмове*, а просто — *молелни*. Павликиенитѣ нѣмали почти никаква иерархия. Имената *Свештенникъ* и *Презвитеръ* били имъ ненавистни. Тѣхнитѣ предстоятели не само не сѫ се отличавали отъ другитѣ членове на сектата съ нѣкакво посвѣштение, но не употрѣбявали и особенна дреха при богослужението, а го извършвали въ обикновенни мірски дрехи. Власта на предстоятелятъ на сектата и неговото влияние се е основавало на неговитѣ лични способности и достоинства. Него го окружавали *спѫтници* (συνεκδύξιοι) и *нотарии* (νοτάριοι), които били задължени да четътъ во време на богослужението.

Заслужватъ, на̀й-послѣ, внимание оште двѣ особенности на Павликиенитѣ. Тѣ не отхвъргали бракътъ и ѣли мѣсо, слѣдователно, въ този случай не сѫ се придържвали до възрѣнията на дуализмътъ, а до наставленията на Ап. Павла; презъ постътъ ѣли *млѣчно*.

Отъ гореказаното се вижда, че мнимо-апостолскиятъ характеръ на сектата, споредъ който сѫ се формулировали нейнитѣ реформаторски стремления, билъ е на̀й-главна нейна вътрешна сила и на̀й-силно орудие на нейната пропаганда. Гоненията не ѭ ослабили, а напротивъ, по нѣкога самитѣ православни мисионери сѫ се обрѫштали въ ереста. Ето до какъвъ степенъ благовидно-християнско се е показвало практическото направление на сектата, задъ което почти никакъ не е могло да се забѣлѣжи теоретическото, противо-християнското основание — гностическиятъ дуализмъ. По тази причина, безсъмнѣние, съвременницитѣ ни предаватъ доволно тъмно чертитѣ на нейната догматическа доктрина. Трудно е да се каже, отъ самата секта ли се е родило таково възрѣние за Апост. Павла, или самата секта оште отъ началото е дошла до това възрѣние като вътрешно ней сродно. Както и да е, Павликиенството извикало къмъ реформаторска роль Гностицизмътъ, тъй штото трудно е било да се познае подъ новата маска стариятъ врагъ на Християнството.

Павликиенската ересь, принесена въ България, станѫла една отъ на̀й-важнитѣ причини за появяваньето на Богомилството. Сѫштата ненависть на Богомилитѣ къмъ православната черкува, както ште видиме по̀-нататъкъ; сѫштитѣ и тъй сѫшто сформулировани нападвания на едни и исти пунктове на нейното обрядово учение; сѫштото учение на дуализмътъ, облечени даже въ образи съвсѣмъ сходни между себе-си, — сичко това на̀й-добрѣ показва, че Богомилитѣ сѫ били прави ученици на Павликиенитѣ, но такива ученици, които съвършенно свободно и самостоятелно развивали по̀-нататъкъ общтитѣ стремления на сектата.

Тука трѣба да споменеме оште за едно историческо евление, което освѣнъ аналогията има оште външна малко или много тѣсна свърска съ Богомилството. Това е

МЕССАЛИЕНСТВОТО.

Много писатели показватъ на Мессалиенството като на прототипъ и главенъ изворъ на Богомилството.[1] За този въпросъ ние ште поговоримъ на друго мѣсто, а до тогава ште каже ме, че трудно е точно да се опредѣли степенътъ, времето и влиянието на Мессалиенството врѣхъ Богомилството, тъй като нѣма прави исторически указания за това.

---

[1] На пр. Волфъ, Гизелеръ, Шмидтъ, Петрановичъ и др. Тѣзи писатели, като се придържватъ за показанията на Византийскитѣ писатели, готови сѫ да произведѫтъ богомилството отъ Мессалиенството, нежели отъ Павликиенството. Но стига само да се сравнятъ възрѣнията на Павликиенитѣ съ богомилството и произхождението на послѣдньото ште стане съвсѣмъ очевидно.

Фанатикеското учение на Мессалиенитѣ се е развивало съвременно съ учението на българскитѣ Богомили. Мессалиенитѣ почитали за свои началници *Лука, Петра* и *Сергия*, които създали мессалиенската догматика. Споредъ учението на Мессалиенитѣ, человѣцитѣ като произлизатъ отъ първиятъ человѣкъ, отъ Адама, наедно съ рождението си носѭтъ въ себе-си злиятъ духъ — дяволътъ. За да се изпѫди този зълъ духъ отъ человѣка не сѫ достатъчни не само всичкитѣ видове на подвижничеството, които сѫ удобрени отъ черквата, но и благодатнитѣ средства, които се предлагатъ въ таинствата. Като тълкували неправилно словата на Ап. Павла въ първото послание къмъ Коринтянитѣ: *„непрестанно молитеся“* (гл. 5. стр. 17), Мессалиенитѣ учили, че само духовната молитва води къмъ спасението и че само съ неѭ може да се изпѫди злиятъ духъ отъ человѣка, — за което ги нарекли *Мессалиени*, отъ халдейското слово *mezalin*, или *Евхити* отъ гръцкото слово εὐχὴ = молитва.1) Мессалиенитѣ учили, че такава молитва прави человѣка истинно духовносвободенъ, и че той пò-вече нѣма нужда да се подвизава, за да подави въ себе-си чувственнитѣ пожелания, които сѫ свойственни на человѣческата природа. И штомъ Евхитинътъ достигне духовното съвършенство, той чрезъ вътрешната молитва ште получава непосредственно божественнитѣ откровения, ште има даръ прорицания и непосредственно ште съзерцава Св. Тройца. И за това той не се нуждава вече въ никакви външни наставления. Това духовно съвършенство е блаженното състояние на человѣка, въ което (състояние) душата не може да грѣши, а тѣлото се освобождава отъ чувственнитѣ желания и наслаждения, и такъвъ безчувственъ человѣкъ не може пò-вече да грѣши.

На цѣло Св. Писание Евхититѣ давали *аллегорически* смисълъ. Отъ Н. Завѣтъ приемали само четвероевангелието и четире послания на Ап. Павла. Христовитѣ чудеса тълкували аллегорически, усѫждали кръстътъ, не почитали Богородица, Ивана Кръстителя и другитѣ светци. Евхититѣ не признавали кръштението на това основание, че тò само срязва грѣхътъ като външенъ наростъ, но коренятъ му се истрѣбва въ душата само съ едни подвизи. Евхаристията и причастието тъй сѫщо, по тѣхному, сѫ излишни: душата на *аскетътъ* може сама по себе нàй-искренно, тъй да се рече, чувственно да се съедини съ Божеството, трѣбва само да се моли и да се моли. Не било за тѣхъ грѣхъ да лицемѣрятъ и да лъжѫтъ, когато това го изисквала ползата на сектата. Тѣ били готови, споредъ свидѣтелството на презвитера Тимотея, да прокълнѫтъ и своето учение и тѣзи, които го държѫтъ, само да избѣгнѫтъ подозрѣнието. Като сѫ се основавали на словата на евангелиста Иоанна (гл. 6, ст. 27), Мессалиенитѣ сѫ се гнѫсели отъ трудътъ като нѣшто недостойно за Евхитинътъ, а сѫ се старали да се прехранватъ съ просия, като си прекарвали пò-голѣмата часть отъ денятъ въ спанье и лѣность. Често ги виждали облечени съ заплескани и дрипави дрехи да се търкалятъ по улицитѣ — наедно и мѫжи и жени безъ разлика на пола.

Нàй-напредъ Мессалиенската секта била открита отъ Митиленскиятъ епископъ *Литойя* (въ Малка-Армения) между калугеритѣ на единъ мънастирь. Мънастирятъ билъ изгоренъ, а калугеритѣ разпѫдени. Въ 383 г. Евхититѣ били усѫдени на Сидскиятъ Съборъ отъ св. Амфилохия (въ Памфилия), подиръ ги усѫдилъ Флавианъ и ги изпѫдилъ отъ Сирия. Отъ тамъ тѣ утишли въ Памфилия и наченѫли тамъ да разпространяватъ своето лжеучение. Нàй-послѣ евхитското учение било усѫдено на третиятъ Вселенски Съборъ въ 431 г., на който било узаконено да лишаватъ мессалиенствуюштитѣ клирици отъ тѣхнитѣ чинове и да ги отлучаватъ отъ черковата, а мiренитѣ само да отлучаватъ. Отъ това се вижда, че Мессалиенството не е било секта въ строгъ смисълъ на това слово; то не е имало никаква изключителна цѣль и никога не е достигвало до собственна вътрѣшна организация. Извѣстията за Мессалиенството се прекратяватъ отъ VII до XI вв., но то сè е можало да сѫштествува тайно въ скитовѣтѣ подъ видъ на лични мисли и склонности на монашествуюштитѣ.

---

1) Мессалиенитѣ били извѣстни оште подъ разни имена, които имъ сѫ давали отъ тѣхнитѣ дѣйствия, што тѣ извършвали споредъ своето лжеучение, на пр. Хоревти или играющти, отъ мистическото скаченье, съ което съпровождавали своята вътрешна молитва; или отъ главнитѣ имъ предводители, както: Лампениани, Аделфиани и Маркионити.

Не е чудно, прочеее, ако нѣма прави и ясни свидѣтелства за времето на поевяваньето на Мессалиенството въ Европа. Както свидѣтелствува *Пселлъ*[1]) и *Кедринъ*[2]) Мессалиенството се е разпространило въ Тракия въ X—XI в. Но тъй като въ това време се е поевила и богомилската ересь, ражда се такъвъ въпросъ: могѫтъ ли да се припознаятъ тракийскитѣ Мессалиени за едни и сѫщи съ старитѣ (въ IV в.), или тѣ били особенни, само малко или много сродни съ тѣхъ?[3]) и не слѣдува ли отъ тука да разбираме подъ тѣхно име просто приверженцитѣ на богомилската ересь отъ калугеритѣ въ Тракия? Послѣдньото трѣба да е пò-вѣроятно. Ето защо грѫцкитѣ писатели отождествявали тѣзи двѣ евления (Bogomilarum sive Messalianorum hæresi). Това трѣбва да е произлѣзло отъ туй, че Богомилитѣ, като сѫ се вмъкнѫли въ мънастиритѣ на Тракия, усвоили тамъ калугерскитѣ особенности, и това давало на Богомилството характеръ на калугерска ересь, каквато е било въ старо време Мессалиенството. Такива особенности, споредъ мнѣнията на нѣкои, били сѫ: а) калугерската вънкашность (облеклото); б) чинътъ за стѫпвание въ сектата (consolamentum у западнитѣ Катари), който билъ явно скопируванъ отъ *„послѣдованія малыя схимы“*; в) ненависта към бракътъ и семейниятъ живоѓъ; г) особенъ родъ аскетизмъ (въздържание отъ мѣсо и вино), и особенно д) демонологията и суевѣрнитѣ боговидѣния.[4]) Вѣроятно послѣдниятъ родъ заимствования (ако сѫ само били заимствовани) и съобщтили на Богомилството характеристическо название *„бабунство“*, — синонимъ на суевѣрията, съ което название то се евява въ нѣкои пò-нови паметници и, при това, като едно и сѫщо съ Мессалиенството.[1])

Свидѣтелства отъ нѣколко стари словѣнски и грѫцки паметници за свързката на богомилската ересь съ Манихейството, Павликиенството и Мессалиенството.

За свързката на богомилската ересь съ Манихейството, Павликиенството и Мессалиенството намираме доказателство въ единъ старъ словѣнски паметникъ отъ 1210 г., който носи заглавие *„Синодикъ царя Бориса“*,[2]) дѣто е казано: **„Понеже въселѫкавыи нашь врагъ. по въсеи блъгарстѣи ꙁемли. манихеискѫѧ єресь раꙁсѣа смѣсивь сіѫ съ масаліанскоѫ…“**, на друго мѣсто: **„Попа Богѡмила иже при петрѣ цари блъгарстѣмь. въспріємшаго манихеискѫѭ сіѫ єресь и въ блъгарстѣи ꙁемли раꙁсѣавшаго“**.[3]) Пò-нанататакъ отъ съчиненията на

---

1) Psell. p. 35 etc.

2) Cedrin. Hist. 1, 5, 14.

3) Нѣкои западни писатели, както Гизелеръ, доказватъ, че Мессалиенитѣ, като били испѫдени отъ Азия, задържали се въ Тракия до XI в., а отъ тѣхъ право произлѣзли Богомилитѣ, като присъединили къмъ вѣрванията на старитѣ Евхити нѣкои отъ представленията на западнитѣ Катари. Шнитцеръ, напротивъ доказва, че между старитѣ Мессалиени и Тракийскитѣ отъ XI в. нѣма нищо общто, но отъ тѣзи послѣднитѣ произлѣзли Богомилитѣ (гл. Шмидтъ, Hist. et doctrine de la secte des Cathares où Albigois. II, 265, 266.

4) За това подробно глед. въ „Правосл. Обоз.“ за 1871 г. Септябрь, статия „о мнимо-духовномъ христіанствѣ въ древнія времена“. — Церковн. Исторія Ѳеодорита гл. II, стр. 251—254. — Петрановичъ и Христ. Чтение за 1870, No. 1.

---

1) „Мессаліане“ — иже суть нынѣ глаголеміи Богомили — „бабуни“ или „бабуки“. Въ пò-голѣмата часть на Кормчинитѣ отъ XV—XVI вв. (гл. Рус. Соф. библиот. NNo. 1175, 1176) се намиратъ статии съ гореприведенното заглавие, които както и самитѣ Кормчии сâ несъмнѣнно южнословѣнско произхождение (глед. выписки изъ Букарешт. Кормч. XV в. у Григоровича „о Сербіи“, 1859, Казань, примѣч. 1). Първий пъть се срѣщта такова название на ереста (бабуни) въ XIV в., въ „Законникътъ“ на сърбскиятъ краль Стефана Душана. „Кто рече бабунску рѣчь аще будетъ властелинъ, да платитъ 100 перперь; аще ли себрь (смердъ — семянинъ) да платитъ 12 перперь и да се біетъ стапіемъ (съ тоеги)“ (гл. Lex Steph. Dusani, ed. D-r Miklosich, 1856, p. 10). Споредъ тълкованието на Миклошича (Fremdwört. Slav. Sprache 1867, p. 4) рѣчь бабунска означава тука въобщте ересь, макаръ събственно бабуни, бабунска означава тукъ Богомили, богомилски. Значението на названието „бабуни“ се открива отъ слѣдующтитѣ съпоставления: boboane, мн. ч. на влашки езикъ значи incantatio (замагьесвание); маджарски bobona; малоросийски — бобоны — superstitio (суевѣрие, страхъ); по полски — zabobony — idolum, чудище, бредни и проч. И така, Богомилството въ краятъ на своето съштествование (XIV) е станъло синонимъ на суевѣрията и волхвованията. Както се вижда, трѣба да има свързка съ това название урочиштето горага **Бабуна** между Прилепъ и Велесъ. Свързката на това название съ историята на Богомилството се потвърждава отъ единъ старъ паметникъ, дѣто е казано: иде у Богомили (Даничичь, Рјечник, 1863, 1, 21; сравни Миклошича „Fremdwörter“, p. 4). Има ощте едно мѣсто съ това название въ Епиръ. Г. Григоровичъ утвърждава, че и до настоящтето време се наричатъ съ това име и Българетѣ между Прилепъ и Велесъ (гл. „Путеш.“ къ южн. Слав. 126).

2) „Синодикъ царя Бориса“ билъ преведенъ по повелѣнието на царя Бориса отъ грѫцки на български въ 1210 г. Той е напечатанъ въ „Временникъ императорскаго московскаго общества исторіи и древностей“, въ 1855 г. Москва, кн. 21; также е напечатанъ „Синодикътъ“ и въ „Българ. Книжицы“ за 1858 г. No. 7.

3) Въ „Синодикътъ“.

българскиятъ презвитеръ *Козма*, който е живѣлъ въ краятъ на X в.,1) и отъ житието на преподобнаго *Илариона*, епископа могленски,2) тъй сѫщо се вижда, че свързката на богомилската ересь съ Армения и нейното тъждество съ учението на Манихейцитѣ и Павликиенитѣ дълго време се е помнило въ България. Въ житието на преподобнаго Илариона е казано, че пò-голѣмата часть отъ населението на неговата епархия била „манихейская и арменская, и еще же богомилская“. Като наченѫлъ да се препира съ тѣхъ (съ еретицитѣ) бл. Иларионъ между другото ги попиталъ, защто тѣ постятъ постъ Арцибуриевъ. — „Сергію нѣкоему Арменину таковый постимся постъ, иже въ нашей странѣ пострадавшему“,3) му отговорили. Много такива указания има за свързката на Богомилството съ арменскитѣ дуалисти. Такова доказателство има у Anna Comnena,4) у Евтимия Зигадена,5) а нàй-ясно се хортува у Константина Арменопула.6)

Възникваньето на богомилската ересь има свързка оште съ историята на взаимнитѣ отношения между Византия и Римъ, съ сѫштествуваньето на самостоятелната българска черкова, и нàй-послѣ — съ първобитнитѣ вѣрване на Словѣнитѣ — езичници. За това преди да пристѫпиме да излагаме историята на разпространението на богомилската ересь въ

---

1) Козма презвитеръ е живялъ въ началото на Самуиловото царуванне,— въ послѣдната четвъртина на X вѣкъ. Той е написалъ нѣколко беседи (12 бес.) противъ Богомилитѣ, които беседи иматъ таквосъ заглавие: „Недостойнаго Козмы презвитера бесѣды на новопоявившуюся ересь богомилу“. Тѣ сâ печатани първо въ „Архивътъ на юго-словѣнската история“ за 1857 г. споредъ списъкътъ отъ рѫкописътъ на московската Духовна Академия XVI в., но непълно и неизправено, а второ — въ „Православниятъ Соб.“ за 1864 г., споредъ рѫкописътъ, който принадлежи на Соловецката библиотика, и когото отнасятъ къмъ XV в. (гл. Правосл. Собесѣдникъ 1864 г. Апрѣль стр. 485, примѣчаніе. — А. Гильфердинга. Ист. Сер. и Болг. ч. I, стр. 228, примѣч. 3).

2) Св. Иларионъ билъ синъ на богати родители. На 18-та си година той приелъ калугерството и подиръ смъртта на игуменътъ на него мънастиръ направенъ билъ игуменъ, а на 1134 г. българскиятъ архиеписк. Евстатий направилъ го епископъ Моглински (гл. Святые южныхъ Славянъ, Филарета Арх. Черниговскаго, отдѣленіе второе, Черниговъ 1865 г. — Житія Св. Рос. Церкви (СПБ. 1859, Октябрь.) — Полное събраніе рус. лѣтописей СПБ. 1862, гл. IX.

3) Гильферд. Ист. Сер. и Болг. частъ I, стр. 131, примѣч. 2.

4) Patrologia. — m. XXXI, p. 1166, 1167.

5) Euthymii „Narratio“, стр. 6.

6) Const. Armenopuli (у Леунклавия: Juris Græco-Romani canonici et civilis Francofurt, 1596 г. in folio, стр. 551.

България и вънъ отъ неѭ, както и учението на тази ересь, считаме за нужно да се спреме пò-надълго връхъ историята на взаимнитѣ отношения между Византия и Римъ, връхъ сѫштествованието на самостоятелната българска черкова и връхъ първобитнитѣ вѣрования на Словѣнитѣ-езичници, което ште ни обесни при какви обстоятелства и съ кой начинъ сѫ влѣзли въ новонасъдената българска черкова противохристиенски и еретически учения.

ХРИСТИЯНСТВОТО ВЪ БЪЛГАРИЯ.

Обрѫштанието на Българетѣ въ християнството се начеѫло отъ покръштванието на царь Бориса и семейството му, но не е било всенародно, и отъ историческитѣ свидѣтелства се вижда колко трудъ е положилъ Борисъ додѣ утвърди въ народа си спасителното учение на Христовата вѣра. Подиръ Борисовото повелѣние да се кръштѫтъ, много отъ неговитѣ подданници — езичници сѫ кръстили; но не направили това болеритѣ и упразителитѣ на областитѣ. Тѣ възбунтували народътъ и сички наедно съ голѣмо свирепство станѫли противъ господарятъ си като говоряли, че той имъ далъ лошъ законъ, искали да го убиѭтъ и на мѣстото му да туріѭтъ други царь, ревностенъ езичникъ. Царь Борисъ, обаче, потъпкалъ метежътъ, избилъ началницитѣ на този метежъ заедно съ женитѣ и малкитѣ имъ дѣца, а пò-малко виновнитѣ помилвалъ. Подиръ това християнството съвсѣмъ се утвърдило въ България, само нѣмало жетвари за богата жетва. Освѣнъ това, на новопокръштениятъ български народъ сѫдено било да влѣзе въ препирни, които били причина да се раздѣли християнската черкова. Едвамъ што българскиятъ народъ е чулъ името Христово, трѣбало е да види светинята разклатена отъ хорско властолюбие.1) Извѣстна е препирнята между римскиятъ престолъ и цариградскиятъ патриархъ, която се подигнѫла за възкачванието на патриаршеский престолъ Фотия и която се е свършила съ раздѣлянанието на черковитѣ. Тъй сѫщо се знае каква роль е играла България въ тая религиозна препирня. На цариградскиятъ съборъ (867 г.) било рѣшено, штото новонасадената българска черкова да се подчини на цариградскиятъ патриар. престолъ, и

---

1) А. Гильфердингъ, Ист. Серб. и Болг. С. П. Б. 1868, ч. I, стр. 54 и натат.

штомъ си утишелъ отъ България римско-католическиятъ епископъ заедно съ римското духовенство, грѫцкиятъ императоръ, за да удържи въ своитѣ рѫцѣ българската черкова, изеднъжъ ѝ далъ голѣми правдини: той далъ на българскиятъ архиепископъ второ мѣсто подиръ цариградскиятъ въ царскитѣ тържества.[1] А около половината на X в., въ царствованието на Петра Симеонова, българската черкова била наречена самостоятелна и архиепископътъ Дамианъ билъ провъзгласенъ за патриархъ, но — за малко време.[2] Нѣма съмнѣние, че черковното неустройство и волненията, които сѫ раздирали България оште въ началото на нейното стѫпване въ християнскиятъ животъ, не сѫ можали да преминѫтъ безъ да не оставятъ дири. При това оште народътъ не е можалъ да не изпита съблазнътъ, който е произлѣзълъ за България, за която двѣтѣ черкви сѫ се карали помежду си. Прочее, какво богато поле трѣба да сѫ били тѣзи несъгласия за противочерковното учение, което еднакво е отхвърляло и грѫцкото православие и латинскиятъ католицизмъ! Нѣка си наумимъ, че оште въ VII в. Тракия е била населена съ еретици отъ императора Костантина Копронима, и че тѣ не сѫ стоели като празни зрители когато се е разпространявала въ България християнската черкова, която тѣ дълбоко ненавиждали. По сичка вѣроятность, — тѣ сѫ били причина дѣто българскитѣ работи станѫли извѣстни въ центрътъ на Павликиенството — въ Армения, което е и дало възможность на арменскитѣ павликиени да се надѣватъ, че ште придобиѭтъ за сектата си цѣла нова старна. И наистина, въ времето на несъгласията между Римъ и Цариградъ, се евили въ България наедно съ римскитѣ и грѫцкитѣ проповѣдници и еретически проповѣдници отъ Армения. Не може обаче да се каже, че само павликиенската пропаганда е разпространила ереста между Българетѣ. Освѣнъ Павликиенитѣ, единъ подиръ други въ България тичали различни сектатори, дѣто страната имъ представлявала нѝй-сгодно поле за разпространяването на различни лъжливи понятия за вѣрата. Отъ отговоритѣ на папа Нилая I на въпроситѣ, каито му били пред-

---

[1] Мациевски, Исторія первобытной христіанской церкви у Славянъ, въ рус. перев. 1840, ст. 44.

[2] Гильферд. ист. С, и Б. ч. I, стр. 114.

ложени отъ Българетѣ, се вижда, че когато за кръштението на Бориса се разчуло по цѣлъ въстокъ и западъ, ревностни послѣдователи на учения, противни на християнството, отсѣкѫдѣ сѫ се поевили въ България. Тѣ били отъ една старна послѣдователи на Павликиенитѣ, отъ друга — на Мессалиенитѣ и Манихейцитѣ. „Вие пишите, отговаря папата на Бориса, че Христиени отъ различни старни, Гърци, Армени и др., проповѣдватъ у васъ Християнството сѣки по своему.[1] Отъ тѣзи слова се вижда, че Българетѣ оште до дохождането на Павликиенитѣ въ България били запознати съ дуалистическото учение. И наистина, споредъ свидѣтелствата на Петра Сицилийски и неговиятъ съвременникъ патриарха Фотия, дуалиститѣ, освѣнъ околноститѣ на Филибе, имали свои черкови, т. е. устроени религиозни обштини и въ други мѣста на балканскиятъ полуостровъ, както въ западна Македония, въ градиштата *Кивосъ, Филиппи* и въ *Ахая*. Тука, разбира се, Манихейството е дѣйствувало на Българетѣ-езичници, отъ тука се е разпространявало по цѣла България, дѣто било преработено въ нова форма. Като сѫштествувало тукъ отдавна, Манихейството съ всевъзможни начини противодѣйствувало на ввождането на Християнството. И тъй, когато Павликиенитѣ дошли отъ Армения, тѣ намѣрили въ България вече готово поле да имъ приеме учението.[2]

Но благодарение на просвѣштенната, истинно-апостолска дѣятолност на ученицитѣ на св. Методия, особенно на ученицитѣ на св. Климента Охридски, била предотвратена опасноста, която висяла надъ новонасадената вѣра въ България. На това основание, вижда се, православната черква въ числото на подвизитѣ на св. седмочисленници прославлява „уничтоженіе силы богомиловъ“ или „и страшныхъ волковъ мессаліанъ“.[3] Съ такива подвизи се слави и Иоаннъ Екзархъ, просвѣштенната дѣятелность на когото оште тогава се е уподобявала съ дѣятелноста на великитѣ отци на черквата (Василия Велики, Иоанна Златоуста и др.) и на нея показвали като на образецъ (юрнекъ). Ето какъ говори Козма презвитеръ, като се обръштa къмъ съвременнитѣ нему епископи: „Подражайте бывшихъ прежде васъ въ вашихъ сынѣхъ святыхъ отецъ и епископъ, Григорія Меню и Василія и Ивана и проч.... ихъ же печали и скорби бывшія о людехъ кто исповѣсть?... Подражайте Ивана презвитера новаго, его же и отъ васъ самѣхъ мнози знаютъ, бывшаго настуха и екзарха, иже въ земли блъгарстѣй.[1]) За богословско-философската дѣятелность на Иоанна Екзарха има подробно у Калайдовича[2]) и С. Палаузова.[3]) — Трѣба да забѣлѣжимъ, обаче, че книжната образованность на гореупоменѫтитѣ лица само на нѣколко време е задържала успѣхътъ на ереста, но не на винаги, заштото тази образованность е била достояние само на нѣколко лица, а не на цѣла масса народна. Християнскитѣ идеи твърдѣ полека сѫ се вкоренявали въ народната масса. Напротивъ, ние виждаме, че словѣнскитѣ просвѣтители, като обърнѫли Бориса въ християнство, не успѣли да изкоренѭтъ езичеството по сичкитѣ мѣста на България, което сѫштествувало чакъ до царь Петра. Българетѣ яко държели своитѣ езвчески вѣрования, които до нàй-голѣмъ степенъ били проникнѫти отъ дуализмътъ, който ги сроднявалъ съ Павликиенитѣ и откривалъ на послѣднитѣ пѫть да се вмъкнѫтъ въ българскиятъ и въ другитѣ словѣнски народи. Знайно е, че цароградскиятъ съборъ въ 869 г. запретилъ на Словѣнитѣ въ Тракия и Македония да изпълняватъ езическитѣ обряди, отъ които тѣ не можали да отвикнѫтъ.[4]) Освѣнъ това, за достовѣрно може да се каже, че причината, дѣто тъй дълго сѫштествувало езичеството между Българетѣ подиръ официалното приемане тамъ на Християнството, били Манихейцитѣ, които имали свои проповѣдници и влиятелни представители по цѣла гръцка империя. Манихейцитѣ сѫ се отличавали съ радушието и общителноста си. Отъ словата на Иоанна Екзарха се вижда, че еретицитѣ имали голѣмо значение въ България. Тѣ стоели на първо мѣсто въ онова време между противницитѣ на православната черкова въ България, а на второ — езичницитѣ. *„Да ся срамляютъ убо вси пошибени и скверніа манихеи“* — говори Иоанъ екзархъ български въ своето четвърто слово, дѣто смѣсва езичницитѣ съ еретицитѣ, — *„и вси погани словени и вси языци зловѣрніи“*.[1]) — Звукътъ отъ поученията на словѣнскитѣ просвѣтители, тъй да се каже, оште кънтялъ въ България, когато дошле павликиенскитѣ учители отъ Армения. Тѣ оште съ пò-голѣмъ успѣхъ, отъ колкото тѣхнитѣ предшественници — Манихеитѣ, повели дѣлото на пропагандата и тѣхнитѣ заблуждения въ кратко време начeнали сериозно да угрожаватъ на православието въ България. Ако сѫ се изгубили езичницитѣ, на тѣхно мѣсто се е поевило пò-опасно и пò-страшно обштество, членоветѣ на което сѫ се ползували съ огромни средства и съ нравственъ авторитетъ; то станѫло оште пò опасно, когато му станалъ глава единъ отъ тѣзи водачи, които сѫ призвани да бѫдѫтъ ересеначалници. Този новъ водачъ направилъ реформа въ Манихейството и Павликиенството, далъ новъ видъ на тази ересь, която се и нарекла по името му. Този водачъ билъ български попъ — Богомилъ, за когото ште говориме на друго мѣсто.

---

[1] Глед. въпроситѣ, които сѫ предложени отъ Българетѣ на папа Николая I, и отговоритѣ папски. Гильф. Ист. С. и Болг. стр. 65—71.

[2] Petrus Siculus. m. CIV. Hist. Manicheorum.

[3] Гл. Служ. Св. Седмичисленникамъ, напечатана въ минжлото столѣтие въ Албанія (Рус. Бесѣда 1859 г. II, 131 и слѣд. примѣч. 20). Тѣзи св. мѫжи работили въ нѝй-добрата епоха на животътъ на България (въ царуванието на царь Симеона), когато тя е славила своятъ златни вѣкъ, както въ политическо отношение, тъй и въ отношение на просвѣштението и писменноста. Самъ царь Симеонъ приемалъ дѣятелно участие да разпространява образованието въ народътъ. (Вѣкъ болгарскаго царя Симеона, Палаузова).

Тъй като дълго време и упорно е сѫштествувала богомилската ересь между Българетѣ и другитѣ словене, вижда се отъ това, че Богомилството е имало връзка съ словѣнското езичество и че укореняванието на еретическото учение между словѣнитѣ било предразположението имъ къмъ дуализмътъ. На това основание и ние ште кажеме нѣколко слова за словѣнскиятъ дуализмъ.

ЕЗИЧЕСКО-СЛОВѢНСКИ ДУАЛИЗМЪ.

Словѣнитѣ оште отъ старо време били разположени къмъ дуализмътъ, който билъ сроденъ на тѣхната природа. Отъ словѣнската митология се вижда, че Словѣнитѣ не обединявали, а раздробявали понятието за божеството. Оште отъ старо време Словѣнитѣ уприличавали доброто, штастието — на цвѣтъ (боя) „бѣлъ“, или на свѣтлината, а злото, нештастието — на цвѣтъ „черенъ“ или на тъмнината. Въ основата на това е лежала иносказателна мисъль за *причинитѣ* на нѣштата. И

---

1) Правосл. Собесѣдн. 1864 г. No. 8, p. 424—425.
2) Іоаннъ Екзархъ Болгарскій, 1826 г. С. П. Б.
3) Вѣкъ Болгарскаго царя Симеона.
4) Въ сборникътъ на царя Бориса четеме: иже Іоунія месеца 12 день на рождествѣ Іоанна Крьстителя творящихъ влъшвенія и слика въ та нощь скврънаа творять таинства и еллинстѣи слоужбѣ подобнаа анаѳема.

---

1) Палаузовъ, стр. 92; Гильфердингъ, Ист. Серб. и Болг. стр. 59, примѣчаніе.

така, Словѣнинътъ като олицетворилъ невидимата причина, основалъ своето вѣрване на тази мисъль, че „*доброто* начало винѫги докарва на человѣка само добро, а *злото* начало — едно зло“. Отъ тази мисъль произлѣзло раздѣлението и олицетворението на *бѣли богове* и *черни богове.* [1]) Словѣнскитѣ богове винъги враждуватъ между себе-си и противодѣйствуватъ единъ на други. За доказателство на това служи словѣнската народна поезия. [2]) Дуализмътъ, който билъ присущъ на религиозно-християнскитѣ словѣнски вѣрвания, билъ забѣлѣженъ отъ *Базовскиятъ* свештенникъ *Гелмолда*, който пѫтувалъ въ втората половина на XII в. между померанскитѣ словѣне. Езическиятъ строй на дуализмътъ се изказвалъ и между християнскиятъ. „За чуденье е заблуждението на Словѣнитѣ, говори Гелмолдъ въ своята хроника; на своитѣ събрания и игри тѣ полнасятъ наредъ чаша и произнасятъ надъ нея (разбира се когато ште пиѭтъ. б. а.), да не казвамъ благословение, но проклятие въ името на добриятъ и злиятъ богъ, тъй като тѣ чакатъ отъ добриятъ богъ доброчестие, а отъ злиятъ — злочестина; за това тѣ наричятъ на своятъ езикъ добриятъ богъ — богъ бѣлъ, а злиятъ — дяволъ и черенъ богъ“. [3]) Словѣнскитѣ богове — бѣлъ-богъ и чернобогъ били обоготворение на противоположнитѣ начала, които иматъ такова силно влияние на человѣка; Бѣлбогъ е билъ символъ на развитието, Чернобогъ — на повянванието. „Такова двойственно възрѣние, говори единъ отъ специалиститѣ на словѣнската наука, — на природата, въ царството на която дѣйствуватъ и добритѣ и злитѣ сили, трѣбало да турни своятъ неизгладимъ печатъ на сичкитѣ религиозни представления. Человѣкъ като се е покланялъ на стихийнитѣ божества, едни и сѫштитѣ евления различавалъ по това, кое какво участие е земало въ създанието и въ разрушението на міровиятъ животъ, споредъ степенътъ на пò-близката или пò-далечната тѣхна свръзка съ елементитѣ на свѣтлината и топлината. Така напр. опустошителнитѣ бури и зимнитѣ виелици сѫ се считали за порождение на нечистата сила, — на бѣсовѣтѣ, които ходятъ по полетата; а пролѣтнитѣ вѣтрове, които донасятъ дъждовнитѣ облаци и

---

1) Гл. у Юрия Венелина: Древн. и нынѣшніе Болгаре. 1829 г. ч. II. 154.
2) Тамъ.
3) Helmoldus, Chonicon sive Annales Slavorum, 1, I. C. 52. у Осокина, 1, 147.

които чистятъ въздухътъ сѫ се считали за благодатни спѫтници на *Перуна* и негови помагачи въ борбата съ злитѣ духове“. [1]) Слѣдъ време словѣнинътъ, властта на злата сила прехвърлилъ ѭ на сичко, което има подобие на мракъ, на разрушение въ нравственниятъ міръ, както и съ Бѣлбога той слѣлъ понятието за *Свѣтовида.* Старата дуалистическа система принадлежала на сичкото словѣнско племе. Въ странитѣ, които тѣ населяватъ, запазили сѫ се свидѣтелства за това въ остатоцитѣ на географическитѣ названия. Въ страната на *Лужичане,* близо до Будишина има гора, която се нарича Чернобогъ, а малко на далечь отъ нея има друга съ име — Бѣлбогъ, дѣто, споредъ народнитѣ предания, имало е особни мѣста за езическото служение; [2]) слѣдователно, за сѣки Богъ имало е особенъ строй и редъ на служение. Нàй-послѣ, едно отъ нàй-убѣдителнитѣ доказателства на това, колко благоприятни елементи за развиванието на дуалистическото учение е имало въ словѣнското езичество, — вижда се отъ едно мѣсто на *Густинскиятъ* лѣтописъ, дѣто на старитѣ словѣнски жреци се приписва таквосъ поучение: „два суть бози; единъ небесный, другой во адѣ; егда человѣкъ умретъ, душа идетъ къ небесному богу, а тѣло къ тому, иже во адѣ“. [3])

Отъ сичко това се вижда, че Словѣнитѣ-езичници не могли да не съчувствоватъ на павликиенскиятъ дуализмъ.

И тъй, предразположението на Словѣнитѣ къмъ дуалистическата ересь, политическитѣ събития, кландуканьето на България между Римъ и Цариградъ въ черковно отношение, — сичко това е побуждавало да се чака сериозни недоволства между Българетѣ къмъ черквата. И наистина, отъ манихейско-павликиенскитѣ възрѣния въ България се е образувала черква съ таквази иерархия и догматика, която отпослѣ е послужила за образъ (юрнекъ) на провансалскитѣ еретици.

(Слѣдва.)

---

1) А. Аѳанасьевъ. Поетическія воззрѣнія Славянъ на природу. Москва, 1865; 1, 89—113.
2) Языческое служеніе И. А. Срезневскій др. Аѳан. 1, 93. Воспоминанія въ геогр. мѣстностяхъ Россіи: урочище Бѣлые боги за Москвой, Троицко-бѣлбожскій монастырь въ костром. губерніи и чернобожье. Въ Бомбергъ намѣрили единъ идолъ на Чернобога, който ималъ видъ на вълкъ, като митическо представление на ноштта, на зимата и проч.
3) Полное собраніе рус. лѣт. 11, стр. 273. Татищевъ Рос. ист. Москва 1765. ч. I, стр. 14 и нататакъ.

БЪЛГАРСКИ НАРОДНИ ПѢСНИ.

(По говоръ отъ Търновско.)

Мамѫ Иванчѫ пугуди
зѫ идно мумичи пріазморчи.
Иванчу честу чистѣши —
у Тудоркини ходѣши
и Тудорки сѫ фалѣши:
„Тудорке либе, Тудорке!
дѫ додиш, либе, у дума, —
дѫ додиш, либе, дѫ видиш
къкви съм къщти нъправил:
двори ми-і мермерь — камънье;
портите ми сѫ жилезни;
прозурци ми сѫ стъклени.
Нѫ порти синджирь сребърен,
нѫ синджирѭ сѫ кацнъли
дванаіси пъстри пъуни,
тринаіси бели гълъби.
Гълъби іасну гугучът,
лично сѫ перѭт пъуни; —
дѫ додиш, либе, дѫ додиш,
дѫ видиш хубусь нѫ светѫ!
Дигнъли свадбѫ гуліамѫ
Със зурли и със тъпъни:
ут девить сила сватуви
ут дисету кумуви.
Кѫту зѫ булкѫ утваждъхѫ
желтите дiули цъвтъхѫ
и морувите абълки,
летни iучмици сеіахѫ,
іагъницътѫ сѫ іагнъхѫ.
Куга сѫ с булкѫ връштъли,
летни iучмици женѣли,

морувѣнките зреѣли,
желтите дiули жълтѣли
и агънцътѫ лъчѣли!
Кѫту ду Дунаф стигнъли,
ду тихѫ біалѫ Дунавѫ, —
Дунаф буіен прииждѫ.
Три дни на краѭ стуіели
и три дни хуро играли,
играли и ми скачъли, —
дано Дунавѫ испадни.
Дунавѫ ни си испадвѫ:
колкуту иди пò-иди!
Сватуви іошти кумуви
Идин си другим думъхѫ:
„Кої шѫ сѫ іемни, наіемни,
Дунавѫ дѫ си пръплавѫ?“
Ни идин сѫ никої ни нъіе; —
Ачи сѫ нъіе Иванчу:
съблечи скъпѫ приміанѫ,
утложи кълпакъ съмурен;
ачи сѫ фърли ф біал Дунаф, —
Дунавѫ дѫ си пръплавѫ.
Туку гу нѫ краѭ видели,
Иванчѫ гу вечи ніамалу.
Тугас кумуви думахѫ,
кумуви іошти сватуви:
Иванчу ни 1) сѫ удави!
Кѫко булкѫ дѫ сторим?
как дѫ ѭ назадь повърним?
кѫко нѫ сватѫ шѫ кажим?“
Булкѫ пут булу прудумѫ:
„кумиви, стари сватуви!
ази сѫ назадь ни връштъм, —
у Иванчуви шѫ идѫ,
чи Иванчу ми сѫ фалѣши,
чи имѫ къщти гулеми
двори му мермерь-камънье,
портите му сѫ жилезни, —

---

1) ни, намѣсто нам.

нѫ порти синджирь сребърен,
и нѫ синджиря кацнъли
дванаіси пъстри пъуни,
тринаіси бели гълъби, —
у Изанчуви шѫ идѫ“.
Къту Дунавѫ минъли,
у Иванчуви утишле, —
тоі си нѫ одри сидѣши
и свадбътѫ си чакъши. —

Кога се пѣе изложенната пѣсень — предъ кумове и сватове, припѣва се подирь нея оште слѣдната припѣвка:

Дѫ ни би чуду ставалу,
не би сѫ песень пеіалу
нѫ тъзи чеснѫ трътезѫ.
Ѩ дѫ си флезим в дулинѫ
тѫ дѫ извличем лузинѫ,
дѫ си нъправим пържинѫ
тѫ дѫ пустрѣми даруви.

Дарѣте куго дарѣте,
и мене ни забравіаіте!

Тая пѣсень, която ни е доставена отъ г. Ц. Гинчова, не е вѣрно писана насъдѣ: нейниятъ слогъ на мѣсти отдалечава се забѣлѣжно отъ народниятъ български слогъ. Ний обаче я пакъ обнародваме тука, нȁй-паче заштото е отъ търновскитѣ старни, отъ дѣто до сега нȁй-малко има народни пѣсни вѣрно обнародвани.

З. р.

ГАТАНКИ.

(Слѣднитѣ гатанки съставени сȁ отъ г. Ц. Гинчова — по подражание на народнитѣ гатанки.)

I.

С костени ръцѣ от-страна,
С дълги мустаци на глава —
И курав кожух на гърбѫ;
Пък лопата му на гърбѫ, —
Носи орѣхи без турба.

За риба кога утива,
Чак прѣз Дунавѫ преплавва.
В гъстиѭ папур и шамак[1])
Разравя трева и тинак;
А пък жебитѣ, в чест върбак,
Пѣѭт му пѣсень: „вріак, вріак, вріак!“
Кажѣте, кої іе тос ѩунак?

(—Ракъ.)

II.

Ножицитѣ му на носѫ,
Сабіата му на гърбѫ, —
Сладкото носи във уста.
Дѣто мине, пѣіе, —
По слънце вилнѣіе.
Когото цалуни —
Повни го до три-дни;
Пак си то утива,
Пѣсень му припѣва. —
Налучи го — брава!

(—Пчела.)

III.

Криво, криво шило
Шило и острило,
В огънь се г’роштило
Г’роштило и вило,
И в вода студило;
С камък се трошило
И се набѣлило.
Ни іало, ни пило, —
Цѣл день се морило;
Без огънь — огнило, —
Поле пожарило;
Кат’ се уморило,
На врата заспало.
Ето туі се пита
Налучѣте сички, —
Питата-і готова,
Кажѣте унучки!
Коіто не налучи,
Баба не му дава! —

(—Сърпъ.)

---

1) Шамакъ е мѣкъ папуръ, съ който плетѫтъ градинаретѣ вѣнци — лукъ.

IV.

Шило се родило
Шило и дупчило;
В огънь се горило,
Не се изтопило;
Кѫдѣто минъло,
Двѣ в іедно събрало;
Вървѣло, сновало,
Пътека убило.
Не іе шило шило,
Нити пък огнило —
В огънь се г'роштило
И с вода поило;
Штомъ се изкривило,
На сметѫ отишло!
Кому іе хрумнъло
То го іе случило.

(—Игла.)

V.

Крила има,
Пат не іе.
Кълвунь има,
Штърк не іе.
Корем има,
Вол не іе.
Тѣжко носи,
Ќонь не іе.
Хора има,
Град не іе.
Брѣзна оре,
Плуг не іе.
Сега тука
Ако іе,
Подир малко
Тук не іе.

Ако нѣкоі
Го знаіе,
Нѣка кажи, —
Грѣх не іе!

(—Корабъ.)

VI.

Крака нѣма — ходи,
Очи нѣма — види,
Рѫцѣ нѣма — пипа,
Из водата плува, —
Пък риба не става.
И зимѣ и лѣтѣ —
Сè с кожух завита, —
Кожухѫ на неіѫ, —
Сè ѝ студенѣіе!

Ето това лѣсно,
Сѣкий ште налучи,
Заштото-і извѣстно
Хѫ, — да го сполучи!

(—Мида.)

НАРОДНИ ПОГОВОРКИ.

1.

Нѣкоіси време попитъли ремъкâ: „колку годин можиш дâ траіш?" — „Питъіти маслуту", рекъл ремъкâ.

2.

Малък-Сѣчко рекъл: „дâ ни мâ-і срам ут батюви, шâ направя гърнету утпреть дâври, â утзать дâ зъмръзни. (Народътъ и до сега вѣрва, чи мѣсецитѣ сâ дванаіси братіа, и нàй-малкия отъ тѣхъ іе Сѣчко, сирѣчь Февруаръ. = „Сѣчку сиче, Мартâ дире, Април кожи продава".)

3.

Рибата рекла: „іа мâ пичи, дуде ми пубилеят добріа учите. іа нъкарвъм дâ пубилеятъ твоіти!"

4.

Лозата рекла: „изкурени тъзи, шту іе ду мене, дâ рудя и за нея".

5.

Варâ рекъл на кирпичâ: „подръш мâ осіам гудини, ас дâ тâ държâ осіам стотини".

НАРОДНИ ПРИКАЗЧИЦИ.

I.

Вѣтъръ и Кожухъ.

Вѣтърътъ едно време се хвалилъ и думалъ: „ас пръз девить нови аби минувъм!" А на сметâ билъ хвърленъ единъ късъ кожа отъ единъ съдранъ кожухъ. „А, како пеіш, ти ветре? — „Аз с тебе немам работâ", рекълъ уплашено вѣтърътъ.

За туй вѣтърътъ и до днесъ го е страхъ отъ кожухътъ.

II.

Кучешкитѣ цървули у заицътъ.

Едно време кучето носило цървули, и като исъхнъли и му стиснъли, то ги натопило въ една бара, да умѣкнътъ. Ето ти и заица минълъ отъ тамъ. Аресали му цървулитѣ, и той ги зелъ и ги убулъ. Кучето дошло, видѣло, — нѣма му цървулитѣ! Тогасъ зело да души и да си търси цървулитѣ. Ето за това кучетата и до днесъ подушавътъ зайцитѣ, — заштото имъ носятъ цървулитѣ. Цървулитѣ били небръснъти. Който не вѣрва, кога улови нѣкой заецъ, нѣка съгледа, че стъпалата му и до днесъ сâ вълнѣсти.

III.

Подигравката на рибаря съ рибитѣ.

Сѣкий, който е съгледалъ, трѣба да е видѣлъ по край рѣкитѣ и блатата една сива птица, съ дълги крака и съ дълга шия и калвунъ. Нея зовътъ рибарь. Той едно време ловѣлъ риба и улавѣлъ твърдѣ много. Като се наѣдалъ до-гуша, земвалъ да се подиграва съ рибитѣ. Рибитѣ сâ уплакали на Дѣда-Господя. „Хà, таквасъ ли е работата", рекълъ Дѣдо-Господь, „отъ сега нататъкъ само по една риба да улавѣшъ на деня; а кога не уловишъ, и по една жаба ти стига!"

Ето, за това рибаря по цѣлъ день варди, чи сѣкоги не може да улови риба.

* * *

Забѣлѣжка. Тъй и поговоркитѣ и приказчицитѣ имà добрината да ни достави за обнародвание г. **Ц. Гинчовъ**, комуто за това благодаримъ сърдечно и го умоляваме, да продължава господство му и за напрѣдъ съ такива услуги за Дружеството.

Съ идущтитѣ книжки на „Пер. Списание" на Дружеството ний тъкмимъ да поговоримъ особенно и за тая часть отъ народната ни словѣсность — за народнитѣ гатанки, пословици, приказки и пр., забѣлѣжваштицъ за сега само толкова, че желаеме, всичко това драгоцѣнно произведение на българскиятъ народенъ духъ да се събирва тъй, както го казва и произнася народътъ. Сбирателитѣ на тоя материялъ трѣба — при сбирванието му — да хвърлятъ отъ главата си и съсѣ да забравятъ всѣка граматика, за да могѫтъ нàй-сигурно да уловватъ материялътъ и да написватъ до сущтъ тъй, както го чуватъ отъ устата на народътъ, — разбираме — отъ оная часть на народътъ, която е злочеста да не може оште да се похвальва че е учила и знае нѣкоя граматика за сегашниятъ или за старобългарскиятъ езикъ.

Отъ редакцията.

КРИТИКА.

ЧИТАЛИЩЕ, поврѣменно списание, издава ся отъ Българското Читалище въ Цариградъ. Главенъ редакторъ М. Д. Балабановъ. 1870—71, NN. 1—11.

Журналъ, газета, или изобшто да кажемъ печатътъ, на днешно време, въ рѫцѣтѣ на вѣшти людіе, е сила, каквато е сила пàрата, желѣзнитѣ пѫтишта, телеграфитѣ, фабрикитѣ; за това и треперятъ толкова конституционнитѣ нации, кога доде рѣчь за стѣснение на печатътъ. Но въ рѫцѣтѣ на невѣшти хора тая велика сила е сè едно, като кога дадешъ на дѣтето остъръ ножъ или пушка въ рѫцѣтѣ. Така е печатътъ у насъ българетѣ. Ние оште не знаемъ какъ да се владаме съ него така, дѣто да служи намъ за полза. Ние пишемъ, зачтото гледаме, че и другитѣ пишѭтъ. Но другитѣ знаѭтъ что пишѭтъ, за что пишѭтъ, за кого пишѭтъ: и отъ писането имъ излази полза. Ние не знаемъ что пишемъ, за что пишемъ, за кого пишемъ: и отъ нашето писане нѣма полза, а врѣдъ има. Писане безъ полза е врѣдно и за тогова, что пише и за тогова, что чете. Врѣдно е така, както е врѣдно пиянството. Остави, дѣто се губи толкова време и пари — безъ редъ.

Това дохожда чивѣку на умъ слѣдъ едно внимателно прочитане на журнала, заглавието на когото написахме въ началото на тоя членъ. Журналъ Читалище, който се издава съ иждивение на Българското въ Цариградъ Читалиште, нѣма ясна и опредѣлена цѣль, и не знае ни что пише, ни за кого пише. Такъвъ изводъ може да направи и сѣки други, който внимателно прочете това списание. Четешъ, четешъ, главата ти се замае: затваряшъ книгата и искашъ да опредѣлишъ за какво си челъ, пакъ тò ти стои прѣдъ очитѣ димъ и пара. Въ нашето периодическо списание се появи бълѣжка, която изобшто одобрява статиитѣ на Читалището. Това го направи, мислимъ, отъ една деликатность. Съ такива мнѣния не може сѣки да се съгласи, зачтото литературното поле не е бална зала, та да се гладимъ и да си казваме комплименти. На литературното поле нѣма мѣсто за деликатни чувства. На това поле *който не е съ насъ, той е срѣшто насъ.* ¹) Прочее да ни позволи редакцията да кажемъ и ние своето мнѣние.

I.

Въ единасесетъ нумера на „Читалище“ сѫ напечатани по-вече отъ триесетъ и петъ члена. Едни четохме отъ начало и до край, а други, колкото и да се мѫчихме, но не можѣхме да се насилимъ да ги обсебимъ и да имъ надвиемъ: търпѣне не стигнѫ. Такива сѫ статиитѣ, които съчинява, види се, самъ редакторътъ съ заглавие „напрѣдъкъ“. И отъ начало захваштахме, и отъ срѣда, и отъ край, не зима. Колко учени сѫ тука натикани! Токо ти се мѣрка предъ очитѣ: *Лесингъ* казва, ученитѣ на Индия мислѭтъ, *Жанъ Ж. Русо* хорати, *Декартъ* рече, *Баконъ* написа, *Паскаль* полага, *Тюрго* е на онова мнѣние, *Кондорсе* е такава и такава книга написалъ, която, види се, нàй-много искушава автора. Во втората книжка пакъ ти се мѣркатъ, като колiето на телеграфа въ полето: *Омиръ, Ксенофонъ, Саллустъ* (Салюстій), *Орацъ* (трѣба да е *Хорацій*), *Юлпіянъ,* (Улпиянъ), *Юго Гроцій (Хуго), Атанасъ* (това е св. Анатасий), *Лактантій* (Лактанций); *Ракинъ* (Расинъ), *Боссуе* (Босюетъ), [illegible] *Вордалу* (?), *Ла-Рошфоколдъ....* Това сѫ, видите, сѐ славни писатели и тѣ, както и горнитѣ, сѐ нѣчто мислѭтъ, казватъ и проч.... Четемъ пò-надоле: „Но нека прѣскочимъ отъ каде Францѫ высокыты и снегопокрыты Алпійскы горы“. Добрѣ, да прескочимъ, мислимъ си ние, не е голѣма работа. Прескачаме, а авторътъ захвашта, като поетъ: „Ето та хубава Италio.... Коя сила

---

1) Съвършенно справедливо предполага почтенниятъ авторъ, че ние въ забѣлѣжката си за „Читалище" (кн. II, стр. 122—123) одобрихме изобшто статиитѣ въ него отъ една деликатность; така също е справедливо забѣлѣжено отъ господство му, че „литературното поле не е бална зала, та да се гладимъ и да си казваме комплименти", и че слѣдователно — може да се прибави оште — нашата деликатность си е нѣмала мѣстото. При сичко това, обаче, ние ште си позволиме да направимъ тукъ една забѣлѣжка.
Литературното поле, наистина, е сериозно; вѣрваме обаче, и самъ почтенниятъ авторъ да е съгласенъ, че и въ това поле има граница, въ която много пъти е не само дозволена, ами е и необходима деликатноста. Тази граница, по нашему, е: въ началото (особенно у насъ) на нѣкое си литературно предприятие, когато се има предъ очи насърчванието и съдѣйствието за пò-добъръ успѣхъ — нравственъ и материаленъ — на това предприятие, особенно — когато е таквози, въ което сâ повикани да участвуватъ пò-вече сили, а не само единъ човѣкъ.
Когато ние правѣхме своята забѣлѣжка за „Читалище", това списание бѣше оште въ началото си и въ него работеше почти единъ само неговъ главенъ редакторъ. То бѣше слабо, но, заштото оште бѣше въ началото си, не можѣше да се непредполага, че слѣдъ време то може да се поправи, стига само да спечели обштото съчувствие на сички, особенно на нашитѣ учени мъжье, които съ своитѣ си умственни трудове постепенно да го въздигътъ, така штото наистина да принася то на народътъ оная полза, за която учредителитѣ му сâ го учредили.
Съ такова намѣрение и съ такива надѣжди ние си позволихме деликатность къмъ младото тогава „Читалище". За съжалѣние, нашитѣ надѣжди не се оправдахâ: „Читалище" не се поправи въ послѣдуюштитѣ си бройове, и не се поправя дори до тосъ часъ, ами съ тѣзи бройове обнаружи горчива истина, че или у насъ нѣма оште истинно талантливи писатели, или пъкъ които ги има останахâ непростително хладнокръвни към това списание оште отъ самото му начало. Друго, което се обнаружи въ сичкитѣ до сега излѣзли бройове на „Читалище", и което прави не пò-малко горчевина е това, че пò-вечето отъ онѣзи писатели, които помагахâ и помагътъ на „Читалище" съ своитѣ умственни трудове, отнасяли сâ се и се отнасятъ твърдѣ небрежно къмъ сериозната си задача, не пò-малко и неуважително къмъ нашата читаюштa публика: залавяли сâ се и се залавятъ за работа, безъ да присмѣтнаъ да ли е тя споредъ силитѣ имъ, както не си присмѣтатъ и зашто и за кого е извършванието на тая работа.
Ние, обаче, предполагахме работата да излѣзе съвършенно другояче, и като „Читалище" бѣше оште въ началото си, и слѣдоват., възможно бѣше да се надѣва човѣкъ че съ време то ште се поправи, нашата деликатность къмъ него бѣше тогава на време и умѣстна. И между друго, ето тогава што казвахме оште: „Както и да е, но тие недостатци, които срѣштаме въ досегашнитѣ бройове на „Читалище", вѣрваме, че ште изчезнътъ за напредъ, и нашето желание е, штото въ бъдуштитѣ му бройове пò-малко или съвсѣмъ малко да ни се явятъ предъ очитѣ".
При свършванието на тая си забѣлѣжка, ние не можеме да не кажемъ, че съ голѣмо задоволение даваме мѣсто на излагаемиятъ критически разборъ, и сердечно благодаримъ на авторътъ му. Писачи у насъ има много и сѣки мисли, че е добъръ писачь, безъ да присмѣта, че писаньето му не само не ползува, ами оште вреда принася. Необходимо е да се прекъсва охотата на такива писачи боси да се евяватъ на литературното поле и да се научътъ тѣ да гледатъ на това поле съ пò-голѣмо уважение, а не да го мислятъ за играчка, както правятъ сега много такива, които сами се мислятъ за талантливи писатели и до Бога се сърдятъ, когато хората не ги признаватъ за такива и справедливо имъ забѣлѣжватъ, че произведенията имъ сâ ништо и никакво. Ние сме увѣрени, че предлагаемата статья на г. Н. Бончова ште даде добъръ и полезенъ урокъ на много наши писачи. Б. р.

*

ти помогна да съхранишъ народный си животъ“… и пáкъ захвашта, както горѣ, да поменува: *Данте, Петрархи* (Петрарка), *Мачіявели* (Макиявели), *Гишардинъ* (Гвичардини), *Клопстокъ* (Клопштокъ), *Клайтъ* (Клейдъ), *Лайбницъ, Егелъ* (Hegel) и проч. Зимамъ третята книжка, нѣма напрѣдъкътъ, въ четвъртата — пáкъ го нѣма. Слава Богу! рѣкохъ. Разгръштамъ петата и четѫ: „Климатътъ и человѣческыятъ напрѣдъкъ“. Ето што казва *Монтескье*, па и *Ипократъ* казва, ето и *Аристотель, Поливій, Філанжіери*, ето и *Волтеръ*, а нѣмецъ *Хердеръ* и той мисли…. Съ една рѣчь сичкий сонмъ на ученитѣ мисли и казва, а авторътъ нищо не мисли и нищо не казва. Мисли ли авторътъ, че съ такива темни и непросвѣтени съ разумъ и мисъль статии ште да просвѣти читателя? Ние мислимъ, че отъ такива темни и многоглаголиви и натрупани на купъ, безъ редъ и система мисли и статии, може сиромахътъ читатель да загуби и тоя умъ, что има. За да бѫдѫтъ мислитѣ ти просвѣтителни, не ли трѣбва и въ главата ти да сѫ ясно уложени? да знаешъ кое зачто казвашъ и что искашъ да кажешъ? а инакъ какъ штешъ да освѣтишъ темнината съ темнина? Съ такива е статии препълненъ журналътъ.

Въ осмата книжка въ „напрѣдъкъ въ девятнадесятый вѣкъ“ авторътъ пише вече отъ себе си. Ама че пише ли, ама че перо ли е!! Ако би, каже, нѣкой да ти е спасълъ животътъ, па да е настиналъ, и да е умрѣлъ слѣдъ 8 деня, то не би ли ти отишълъ да диришъ дѣцата му, да ги благодаришъ? така и къмъ тия хора, които сѫ живѣле преди насъ, ние сме длъжни и проч. — Пò-надоле: „Вдигни сега очитѣ отъ книгата, която прочиташь (а читательтъ мисли, что ли ште да бѫде!), вдигни и погледни стаята (о! леле, мале!)… та вижъ… висящій тамъ горѣ на стѣнѫтѫ часовникъ, който завчасъ ще прекѫсне прочитаніето ти съ звънтящето си призываніе на ястіето“. Видите ли перо? Учете се, та така пишете! Часовникътъ звънти и призива ястіето. Може ли така изопачéно да пише здравъ чивѣкъ? И съ такъвъ дѫбовъ, блудкавъ езикъ е написана сичката статия; ни една здрава и ясна мисъль, а само едно преливане вода изъ единъ мѣдникъ та въ други.

Въ единаесета книжка срѣштаме заключението на рѣчта „българский напрѣдъкъ“, посвѣщавася господину Г. Золотовичу, теплому ревнителю за българскый напрѣдъкъ. — Тука мислѣхме, че штѫтъ да се появѫтъ нѣкои издирвания отъ автора за тоя многоинтересенъ за насъ предмѣтъ, но се излъгахме въ надѣждата си. За българскиятъ прогресъ не е писалъ нито *Кондорсе*, нито *Волтеръ*, та и авторътъ не знае какъ да мисли за него, и за това нищо не казва. Споменува само нашитѣ смирени учители, кого съ пò-едри, кого съ пò-дребни букви, а *Юрия Венелина* съ нàй-едри, спроти чина му, разумѣва се, и вика българетѣ да се откриватъ, или да кажемъ български, вика ги да си свалятъ гуглитѣ и фесоветѣ. За что? Не казва. Богъ да ги прости, а него да вразуми!

Реформитѣ въ Турция, казва авторътъ, ведѫтъ начало отъ французката революция. А знае ли авторътъ, че въ онова време въ Турция не разбирахѫ не само идеитѣ, които исказа революцията, но и самото слово революция и республика? За това нѣчто четемъ у Циткейзена въ седми или осми томъ, не помнимъ добрѣ, че при отоманский дворъ слова ревилюция и республика сѫ броиле за лица. И нема̀ отъ Махмуда станѫхѫ тия работи? Не бѣше ли Махмудъ ученикъ на Селима III?

Горѣ рѣкохме, че атворътъ обрѫшта голѣмо внимание на чина на хората, та печата едни съ едри букви, а други съ пò-дребни, което прави книгата шарена и неприятна за очитѣ. Чинопочитанието и раболѣпието му се открива въ много мѣста, но най-рельефно е въ четвъртата книжка. Г. Крьстовичь отъ Арнауткьой му пише за правописанието, дѣто го учи, че трѣбва да напечата неговитѣ писма, които той печаталъ едно време въ книжицитѣ за тоя предмѣтъ, та че отъ тѣхъ да земѫтъ българетѣ начало и да продължаватъ. Господство му отъ високо мѣта милостивъ погледъ и на редактора и пише: „За таковитѣ частны въпросы ако желаете да вы кажѫ и азъ моето мнѣние, готовъ сьмь да сторѭ и това, стига да ми кажете опредѣлително и точно за кое и кое искате да вы кажѭ мнѣніето си“. Отъ тоя високъ и презрителенъ тонъ на г. Крьстовича се не оскърбява редакторътъ — ни малко, а бърза да го благодари за милостивитѣ думи, что му е продумалъ, и чини му поклонъ до земята.

Намъ се чини, че такива ничтожни чувства сѫ причина, дѣто е препълненъ журналътъ му съ безкнижни и безполезни преводи и слова на моми и жени, които той на галено нарича госпожици. Ако желае читательтъ, нѣка прегледа тия женски трудове. Въ първата книжка четемъ: „подчиненность-тѫ на женытѣ“. *Стюартъ Миль* издалъ, вижь, прѣди нѣколко време една книга подъ горнето заглавие, а едно французско периодическо списание прави оцѣнение…, а г-жа NN. го превела. *Миль* наистина пише и бори се въ парламентътъ за права́та на женитѣ, и добрѣ прави, то му е времето дошло въ европейскитѣ царства за женский въпросъ, но мислите ли вие, че чтото е назрѣло въ Англия, то е и за насъ назрѣло? Въ таково ли сме ние положение въ каквото сѫ инглезитѣ? Колко стадии трѣбва да минемъ ние, додѣ додемъ до тоя въпросъ?! На нашата шия лежѫтъ хилѣди други въпроси, безъ разрѣшението на които женский въпросъ трѣба да почака малко. И за какво ни сѫ мнѣнията на нѣкой си французски журналъ? Нема̀ не можемъ да разгледаме тоя въпросъ съ свое българско зрѣние? Отъ друга стърна у женитѣ езикътъ бива ясенъ, чистъ и сладостенъ. Но сегашнитѣ наши писателки не владѣѭтъ българский езикъ и толкова, колкото мѫжіетѣ. За това често срѣштаме такива фрази: „Това заглавіе е твърдѣ сполучно избрано и постазя изведнѫжъ духътъ върху главнѫтѫ точкѫ на въпросътъ… или — то е единъ въпросъ отъ дѣла и отъ слѣдствія“ и проч.… За любопитство гледай во втората книжка „времето“, въ третята „земледѣлецътъ и дѣцата му“, въ четвъртата „училището на нещастіето“. А въ петата книжка срѣштаме цѣло описание отъ редактора, какъ нейна милость, *благородната госпожица,* Елефтерица А. Петковичъ харизала възглавница и приказала приказница на русчушкото женско дружество и тò се зарадвало много; послѣ иде „четырити возраста на животътъ; на̀й-послѣ, като вѣнецъ на зданието стои госпожица Ека Караминкова, която преводи отъ чешски „за женскій полъ“. На нейна милость г-жа Ека Караминкова редакторътъ прави особна честь, като казва, че преди три години чулъ за нея добри похваления въ самото мѣсто, дѣто се е въспитала, и тука се исповѣда, че му е слабо сърдцето къмъ женитѣ и кога доде работа за жена, то и да му е журналътъ отъ 32 стр., но не може да ѭ не пусне въ него. Добро, пуштайте ги, нека пишѭтъ, сè е пò-харно да пишѭтъ, нежели да пѣѭтъ и да одумватъ, ами ние что сме криви да четемъ сичкото тѣхно писане? Пожалѣйте ни!

Чтото казахме за рѫководящтитѣ статии на редактора, това трѣбва да повторимъ и за другитѣ статии. Въ тѣхъ не видимъ ни умѣние, ни знание ни цѣль. Като че сичкитѣ сѫ се сговорили да пишѭтъ много, за сичко, но въ това многописание ничто да не казватъ. Земете наприм „първоначално изученіе во френско“, прочетете го и попитайтесе, за что е писано? четете поученията на г. Петко Горбановъ „Хора за общественни дѣла“, „училища и управленіето имъ“; на г. С. „какво вліяніе (?) са извлича отъ изучваньето на природата“; „сказка, държана въ Браилското Женско дружество“, дѣто авторътъ, по примѣра на редактора, ни учи, че Неккеръ де Сонори казва еди какво, а пъкъ единъ французинъ ученъ, Ренанъ, ето какво значенье даза на жената и проч; земете двѣтѣ статии на г. Д. Енчева „Волтеръ и Ж. Ж. Руссо“… Но г. Енчеву да въздадемъ честь, че не прави, както другитѣ, не зима чужди мисли, та да ги явява за свои, което се казва литературна кражба; но оште отъ началото обажда, че е писалъ по Г. Шерра. Волтеръ и Руссо. Добро е, нѣка знаѭтъ българетѣ такива чутни имена, но по тая статия не могѫтъ да получѫтъ понятие за тѣхъ. Тя не е и писана у Шерра за нашето обштество, а за други цѣли. И за что стоѭтъ Волтеръ и Руссо осамотѣни и не прикрѣпени ни при едно событие отъ историята? Нема̀ можемъ да знаемъ за тѣхъ нѣчто, додѣ не познаемъ тѣхната много бурна епоха? Вие изваждате отъ срѣдъ историята двѣ лица, туряте ги предъ очи тѣ на читателя и казвате: гледай! Вашето дѣйствие напомня оня домакинъ, който изнесе да показва на пазара единъ камикъ отъ кѫштата си, да видѫтъ каква е, та да ѭ купѫтъ. Въ забѣлѣжката си г. Д. Е. пише, че Волтеръ испадналъ отдавна и не е вече на мода. А кой е сега на мода? Горбановъ ли? Шишковъ ли? или Балабановъ исъдружие? Нема̀ и прочутитѣ писатели сѫ, като женскитѣ рокли, днеска на мода, а утрѣ не на мода?

Но въ Читалището срѣштаме и нѣкои интересни нѣчта. Така въ стиховетѣ забѣлѣжихме, че нашитѣ пѣвци вървѫтъ напрѣдъ, и малко или много пѣѭтъ по нѣкога доста благогласно. Отъ тая стърна, ако оставимъ езикътъ безъ внимание, личи между другитѣ г. Кр. С. Пишурка съ своитѣ юмористични стихове „дѣдо попъ Илія“; отъ Дупничкото читалиште „Зора“ сѫ добрѣ нагласени поздравителнитѣ стихове до журнала, за когото ни е рѣчта, само да бѣше други сюжетътъ, а за Читалището не идѫтъ ония похвали. Въ стихотворението „Не пѣй ми ся“, г. Славейковъ пàкъ нагласява лирата, но въ приятни за злухътъ стихове казва ни, че не ште вѣке да пѣе, а ште да повѣси лирата си „тамъ въ безводни и ронливи долини, на безродни и бодливи глогини, доръ настане ново време, пò за пѣсни достойно“. А ние чакаме г. Славейкова за напрѣдъ да пѣе, зачтото не броимъ за сериозно нѣчто прѣднитѣ негови ергенски, еротически пѣсни, които на времето всуе учѝхме наизустъ, но които токо речѝ не оставихѫ диря слѣдъ себе си. Негово е, види се, ощте едно стихотворение, много пò-тънко и деликатно отъ първото, което, мислимъ, съ голѣмо наслаждение прочетохѫ сичкитѣ читатели. То е — „тогазъ поне“, подписано П̆. Р. С. — Така сѫщо въ еклогата „Славчо и Цвѣтко“ личѝ дарованието на г. Хар. Ангелова. Авторътъ на тая еклога би сторилъ добро и за себе и за читателя, ако би избиралъ пò-реални предмѣти, зачтото еклогитѣ и аркадскитѣ овчаре не сѫ интересни. Братското поздравление на г. Ангелова не чини ни двѣ пари. А г. Бисерова за поетъ го совсѣмъ не бива, и всуе се мѫчи да гласи славопойки.

Молимъ читателя да обърне внимание на това, че по насъ и поповетѣ зѣхѫ да пишѭтъ стихове. Оставихѫ библията и превождатъ стихове отъ нѣмски. Чети въ първата книжка „отечеството на нѣмеца“ — отъ Арндта, превелъ Евстаѳій Зографскій. Това е на посока, както кажѭтъ българетѣ. Женитѣ хвърлихѫ хуркитѣ, а поповетѣ библията. Остая само едно, да се хванѫтъ сътрудницитѣ на Читалище за рѫцѣ и подъ звуковетѣ на тия стихове да му ударѫтъ по едно хоро. Не е на добро и това, че г. Шишковъ и той запѣ, и пѣе много безсолно и блудкаво, че добродѣтелта не остава безъ награда. Ния мислехме инакъ за добродѣтелта, но сега трѣбва да повѣрваме на г. Шишкова, зачтото той трѣбва лично да е познатъ съ тия нѣчта.

Отъ прозаичнитѣ статии може съ полза да се четѫтъ такива, каквито сѫ статиитѣ на г. Маккавеева отъ политическата економия, само ако се пишѣхѫ популярно; инакъ самòто заглавие „за ролята на разумната сила на производството“ може да уплаши и да пропѫди читателя. Така статията на г. Борова „етнографическа очерка — цыгане“ (6 бр.), която е много кратка наистина, но бива пò-интересна отъ други дълги, но празни и безпредмѣтни, които иматъ притязание на дълбоко знание. Не знаемъ само что ште да рече „очерка“. Статиитѣ на г. Чомакова „Естественни и игіенически понятія читателю“ (3, 4, 5 бр.) могѫтъ да бѫдѫтъ интересни, ако да се не силѣше авторътъ толкова да вразумѣва читателя, че материята е вѣчна, и до скончания вѣка ште да бѫде въ міrътъ измѣнение и прераждане на една форма въ друга, а безхитростно да изложѣше, чтото е потрѣбно за неученъ читатель, както прави това Бокъ и други популяризатори на медицината, както и самъ авторътъ направи преди нѣколко годинѣ въ своитѣ популярни статии за холерата. Вѣчна ли е материята или не, това да оставимъ на ученитѣ. Нàй-послѣ да споменемъ и за двѣ статистични, отъ сѣка стърна интересни, извѣстия за училиштата отъ „читалиштното обштество въ Желѣзникъ“ (въ 6 бр.) и „Кукушкитѣ училишта“ (въ 10 бр.).

Това ти е Читалището и интелигенцията, отъ която чакаме сички толкова много. Обшти изводъ отъ разгледването на тоя журналъ може да бѫде такъвъ: Ние Българетѣ срѣди това необозримо и необятно поле на европейската наука сме така както кога нѣкой селенинъ иде на Светà Гора, или на Божи-Гробъ, па не знае кое първо да изгледа; очитѣ му се разбѣгатъ и насамъ и нататакъ; па като се върне назадъ, той приказва: „сребро и злато капе и безцѣни камъне“. Или като кога пуснишъ дѣца въ небрано лозіе, и тѣ не знаѭтъ кой гроздъ пò-напрѣдъ да откѫснѫтъ. Така сме ние въ богатата европейска литература. Единъ чивѣкъ се зима да пише въ журналъ отъ 32 страници за сичкитѣ клоніе на человѣческото знание, което не е по силата ни на единъ ученъ; но той не отстѫпва ни предъ една трудность, а се зима за сичко така лесно, както жетварката за рѫкойка класове. Друго би било, ако си изберѣше работа спроти силитѣ.

И не е ли смѣшно това, което ни обѣштава редакцията въ обевлението си въ първата книжка? „Като пчела цвѣтопитаема, гласи обевлението, читалището, далечь, по возможности отъ политически разисквания, ще лѣти отъ клонъ на клонъ на наукѫтѫ, безъ да пренебрегава и по положителнитѣ занятія, които спомагатъ на право за вещественното благосъстояніе *на человѣчеството*. Книжевность славяно-българска и чюждестранна, стара и нова; общти предметы историческы, философическы, религіозны и нравственны; общественны, законовѣдны и икономическы въпросы; изящны (?) искуства и мѣстны описанія; поглѣдъ върху естественнытѣ науки въобще и понятіе отъ игіеническы знанія; изобрѣтенія, изобрѣтатели и житія на великы мѫжіе, упознанія съ вѣстницитѣ и въ обще умственныйтъ напрѣдъкъ на Европѫ“. Сичкитѣ тия работи се зима да разработва едимъ човѣкъ, както казахме, въ книжка отъ 32 страници. Ние не знаемъ ни единъ журналъ по сичкий образованъ свѣтъ съ такава широка програма; но чтото е у образованиятъ свѣтъ невозможно, то го бива у насъ. Таково лекомисленно отношение къмъ литературата, такава насмивка надъ простодушнитѣ наши читатели, не може да си позволи ни единъ колко годѣ питовенъ човѣкъ. Потрудете се сега, та сличете съ тая програма това, что е напечатано въ единаесеттѣ нумера, та вижьте, что излази, и за что си харчимъ паритѣ.

Колкото отъ вънкашна стърна, Читалището ни напомня изданията на *Ѳаддея Дивичияна;* печатъ изтритъ, погрѣшки безъ брой, и, за пò да е шарено, редакцията печата нѣкои слова пò-едро, а други пò-ситно.

Тука свършаме за Читалището, зачтото и намъ ни омрѫзна и на читателитѣ, мислимъ, се преѣде. Но не можемъ да оставимъ безъ внимание преводътъ на Омировата Илиада, началото на когото се поеви въ единаесета книжка. Предмѣтътъ е сериозенъ и ние молимъ читателя да ни награди оште малко съ търпѣнието си и да бѫде благосклоненъ къмъ многословието ни.

II.

Омировата Илиада превожда г. Пърличевъ. Главний редакторъ (redacteur en chef) на Читалището г. Балабановъ,

по своятъ обичай, препорѫча на публиката и *Омирътъ* (собственно име съ членъ!) и автора на тоя прведъ. Господство му „понеже, въ дѣтинскѫтѫ си іоще возрасть, далечь отъ всякаквѫ службѫ и всякакви грижи, тысящекратно се е наслаждавалъ и въсхищавалъ съ прочитаніето на божественнѫтѫ Омировѫ поезіѫ (четѝ поема), а и сега іоште, като се принуди да хвърли крадешкомъ единъ погледъ върху първѫтѫ пѣсень на първобытный и старогреческый языкъ, малко остана да забрави всичко за Омира, за това… негова милость призовава ревнителитѣ за народното ни развитие да подкрѣпѫтъ това книжевно дѣло, което ще направи епоха (sic) въ народнѫтѫ ни книжевность“. Отъ това безтактно и безмѣстно препорѫчане видимъ първо, че г. Балабановъ оште въ „дѣтинскѫтѫ си возрасть“ се е наслаждавалъ съ Омира, когато другитѣ злонравни дѣца губѫтъ време въ праздни игри; второ, че г. Балабановъ и сега по нѣкога крадешкомъ чете божественната поезия (сир. поема) на Омира по оригиналътъ; третьо, че, при сичкото си знаене и наслаждаване съ Омира оште отъ дѣтинство, той не разбира Омира, нито умѣе да оцѣни слабиятъ трудъ на г. Пърличева, а инакъ той не би се рѣшилъ да пише публично, безъ да докаже, че тоя трудъ ште направи епоха въ литературата ни. Оттука се види, че почтенниятъ редакторъ брои читателитѣ си за диви хора, които върватъ сичко, чтото имъ той каже. На читателя, чини ми се, совсѣмъ не трѣба да знае, кой отъ насъ что е правилъ на младо време. Да не мисли редакторътъ, че мойта и неговата персона сѫ толкова интересни на читателя, дѣто той желае да знае и младото ни време. Совсѣмъ нѣ. Не на сѣкого чивѣка животътъ стая общто достояние, поучително за другитѣ. „Преводътъ на г. Пърличева ште да направи епоха“. Слово епоха, за такъвъ малъкъ трудъ, е голѣмо слово. Съ словата трѣбва да се обрѫштаме сериозно и да си не играемъ. Ако такъвъ преводъ, спроти вашето мнѣние, може да направи епоха, то какъ штѣхте вие да оцѣните нѣкой воистина великъ поетъ, ако се поевѣше у насъ такъвъ, както е Шиллеръ или Дантъ? Голѣми слова не остаіѫтъ, и вие штѣхте да кажете: това е Богъ, сваляйте си предъ него шапкитѣ, както ни вие каните да правимъ, кога споменуваме името на Венелина. Тогава спроти вашитѣ необмислено казани слова ето какво излази: г. Пърличевъ е епоха, Дантъ или Шиллеръ, да речемъ, сѫ Богове, Венелинъ е идолъ; намъ не остая ничто друго, само да имъ се молимъ. Така ли се оцѣняватъ хората? Но това не е вина на г. Балабанова, това е обшта вина на нашитѣ литератори, отъ която не е можълъ да се спаси и той. Напримѣръ: нѣкой си харизалъ на нѣкое читалиште една лира, а нашитѣ писаче прогласяватъ по сичкий свѣтъ, че името му ште да се запише съ златни букви въ скрижалитѣ на историята. А бе брате! пиши, ама си знай устата, сичко си има мѣра; за една лира въ скрижалитѣ на историята не штѫтъ никого да запишѫтъ. За кого ни броишъ? Ето ги Французитѣ, что правѫтъ съ Наполеона I и съ Вандомската колонна! Изтриватъ ги изъ историята!

Ние цѣнимъ читателитѣ пò-високо и за това искаме да кажемъ право слово за преводътъ на г. Пърличева.

Г. Пърличевъ не е преводилъ Омира, а го е остриженъ предложилъ на Българетѣ, и допълнилъ, и украсилъ по свой вкусъ, което си не позволи ни единъ отъ познатитѣ европейски преводаче, ни Фосъ, ни Гнѣдичъ.

Доказателство о тому.

У Омира сѫ 225 стиха, написани съ *екзаметръ*, а у преводача сѫ 143 стиха, и сѣки стихъ отъ 10 слога. Зачтото Омировий екзаметръ е сложенъ отъ петь дактиля и единъ трохей, а дактиль е отъ три слога, и трохей отъ два, то сѣки Омировъ стихъ има седемнаесетъ слога. А дѣто срѣштаме пò-малко отъ седемнаесетъ, както напримѣръ въ шести и единаесети стихъ, отъ които първий има четиренаесетъ, а вторий тринаесетъ слога (6. ἐξ οὗ δὴ τὰ πρῶτα διαστήτην ἐρίσαντε. 11. οὕνεκα τὸν Χρύσην ἠτίμησ'ἀρητῆρα.), тамъ дактилятъ е сложенъ отъ спондеи, сир. отъ два дълги слога, отъ които единъ иде на арсисъ, а единъ на тезисъ и заменява два кратки слога. Съ една рѣчь, ако направимъ проста аритметическа смѣтка, ште да найдемъ, че чтото е у Омира описано въ слова, да речемъ, отъ 3825 слога, това истото у прѣводача е предадено въ слова отъ 1430 слога. Оттука се види, колко се е мѫчилъ преводачътъ да съкратява, да стриже и да чисти Омира по своето недомислие. Съ такива поети, като Омира, не трѣбва да се шегуваме; кога се зимашъ да преводишъ, зимай се на здрово и работи мѫжки. Омира превожда! лесно е да се рѣче, а мѫчно да се направи. Който дерзае да се качва на Олимпъ, той трѣба да се просвѣти духомъ, да се напои до коститѣ съ сладосната омирова поезия, и да се не връшта назадъ съ празни рѫцѣ, та да ни свири на гайда.

Но г. Балабановъ и читателятъ ште да каже: не е ли сé едно, въ 225 стиха ли описвамъ нѣчто, или въ 143 стиха? Не ли е и тука казано това чтото и у Омира? То е казано, ама не е то Омиръ, елински поетъ, ами е Пърличевъ, български поетъ. Тогава не казвайте, че преводите Омира, и преводътъ ви прави епоха, а кажете пòсмирено: подражание Омиру на г. Пърличева. Тогава друго.

А да види читателятъ, че не е сé едно, молимъ го да сличи това, что говори Омиръ, съ преводътъ на наший пѣвецъ. Чтото е допълнилъ преводачътъ отъ себе си, печатаме съ криви букви, да се отбере. Да ни прости великата сѣнка на стареца, че съ неумѣнието си дерзаемъ да го преводимъ на български!

Омиръ.	**г. Пърличевъ.**
Музо, въспѣй оня пагубенъ гнѣвъ на Ахила,	Пѣй ми музо ярость Ахілевѫ.
Сина Пелеева, който нанесе бѣди многобройни	Тя ми бѣды устрои Еллиномъ.
Роду Ахейску, и Аду предаде души велемоштни,	Тя испрати въ адовы тьмници
Славни юнаци. А тѣхъ онъ во жертва на псетата даде	Неброимы души юначескы. Тя насити со меса юначкы Псы-нѣ гладны и хищны-нѣ птицы.
5. Птици зловѣшти нахрани: а Зевсу се воля испълни,	Се вършеше воля Зевесова.
Чтомъ отведнѫжъ се разстанахѫ гнѣвно двамина юнаци,	
Дивни Ахилъ и владика народу Атридъ Агамемнонъ.	
Но отъ боговетѣ кой ги подигнѫ на брань поме-	По что ради раздоръ да ми двигнѫтъ

жду имъ?	Юнакъ Ахіль и царь Агамемнонъ Разгнѣвани другъ противу другу?
Летинъ и Зевсовътъ синъ. Аполонъ, срѣщто царя прогнѣвенъ, 10. Люта ми болѣсть прати по войската, народъ поизгина, Че не почете жреца аполонова, пастиря Хриза,	
Агамемнонъ. Корабли скороходни свештенникъ достигнѫ,	Старецъ Хрѵсисъ Фивосовъ свещенникъ *Гърбавъ* иде кѫде полкъ Еллинскій
Носи богатства неброени онъ, дъштеря да откупи,	Да избави дщеркѫ заробенѫ. Старецъ носи откупъ драгоцѣнній.
Носи и въ рѫцѣ вѣнецъ стрѣломѣтна царя Аполона 15. На позлатена тояга, и молѣше сички ахейци,	Во десницѫ държи златенъ скиптъръ Та на скиптъръ вѣнецъ Аполоновъ. *Сълзы мокрѫтъ бѣлѫ-нѫ му брадѫ.* Милно моли *Гърцы* чърноокы
Най више двама Атрида, народу водителя, моли:	А повече цар' Агамемнона.
„О Агаменнонъ, и ти Менелай, и ахейци юнаци!	
Богове вамъ да дадѫтъ, что високи Олимпъ населяватъ, Градъ да разсипете царю Приаму, дома да пристигнете	„Да бы далъ богъ да си покорите Ілеона крѣпкій градъ Пріамовъ.
20. Здрави. А мене за откупъ ми милото чедо пуснете Зевсову сину за честь и за слава, стрѣлцу Аполону“.	Но пустите моѭ милѫ дщеркѫ. Пріимите откупъ драгоцѣнный. Уважайте Фивосовъ свещенникъ“.
Сговорно сичкитѣ други ахейци положихѫ слово, Жреца съсъ честь да приймать и дарове свѣтли да земѫтъ.	Тога отзывъ Еллин'изнесохѫ *Како отзывъ на морско вълненіе* *Кое слуша пѫтникъ отъ далече:* *„Лѣпо дума бѣлобрадый старецъ* *Отдадимъ му дѣвойкѫ любезнѫ*“.
Но Агамемнону духъ непреклоненъ и сърдцу не мило;	Но царю ми не е то угодно.
25. Гнѣвно онъ стареца гони и яростно слово продума:	Обезчести старый онъ свещенникъ, Изгони го со строгы-нѣ думы.
„Старче! не дѣй да те гледамъ при тия дълбоки корабли	Не дѣй, старче, да те видѫ повторъ
Нито сега, нито послѣ тѫдѣва назадъ да доходишъ!	Да ми дойдешь денесь нито утре.
Нéма спасене да прати ни жезлъ ни вѣнецъ аполоновъ.	Зане ничто не ще ти ползува Нито скиптъръ нито вѣнецъ Божій.
Дштерка ти нема да дамъ: додѣ стигне до стари години	Твоя дщерка, *моя силна прелесть,*
30. Тамъ, въ наши царски палати у Аргосъ, далечь отъ роднини, Тя ште на станъ да тъче и съсъ мене да спи на постеля.	Ще остарѣ во мои палаты.
Ами иди, не гнѣви ме, та въ домъ невредимъ да се върнешъ“.	Отстѫпи ми: Не дѣй разсърди ме; Да не бѣды отъ мене те найдѫтъ.
Рече разгнѣвенъ, а старецъ му думитѣ съ трепетъ послуша,	Убои се, покори се старецъ.
Тихомъ отиде назадъ на брѣгътъ на безкрайното море,	По край море мълчаливъ отстѫпва.
35. Тамъ надалече измина и гласомъ се старецъ помоли	

Царь-Аполону, когото е хубава Лета родила.	Аполону пламенно се моли.
„Чуй ми молитвата ти, сребролѫки, что Хриза обходишъ,	„Слушай Боже, Боже сребролячне.
Вкупѣ и Кила светая, и въ Тенедосъ моштно царувашъ!	
Твой прелюбезенъ чертогъ оставялъ ли сѫмъ азъ неукрасенъ?	Ако храмъ ти нѣкога сьмь покрылъ:
40. Малко ли тучни бедра изгорихъ зарадъ тебе, Сминтею,	Ако юнцы жьртвѫ приносихъ ти:
Телчи и ягнешки? Дай ми и ти една милость единичка:	Да м' испълнишъ пламенно желаніе:
Съ твойтѣ стрѣли порази ти данайци за моитѣ сълзи“!	Да исплатіѫтъ Гърци чьрнооки Мои сълзы чрезъ твоиты стрѣлы“!
Богу се старецъ помоли, и чу му молитвата Фебъ лучезаренъ,	Слуша Фивосъ свещеничкѫ молбѫ,
И полѣтѣ отъ гора олимпійска, разлютенъ онъ духомъ.	С' небесе ми разгнѣванъ се спуща *И невидимъ стѫпи на Троадѫ.*
45. Лѫкъ му на рамо виси и колчанъ обоюдозатворенъ:	На рамо му лѫкъ сребренный виси. Пълнь е кълчанъ съ горкы-нѣ стрѣлы.
Звукъ се разнесе и екъ отъ стрѣлитѣ на гнѣвнаго бога,	
Вихромъ лѣтяштаго: ношти подобенъ лѣти отъ Олимпа.	
Послѣ далечь отъ корабли застана, стрѣли полѣтѣхѫ;	На Еллины пуща горкѫ стрѣлѫ.
Звекъ се и е́котъ раздаде ужасенъ отъ сребърни стрѣли.	Лѫкъ сребренный страшенъ звукъ отдава.
50. Най първо мескове богъ порази, послѣ празднитѣ псета,	Умори ми пьрво псы и мьскы,
Послѣ и самата войска удари стрѣла смъртоносна;	Послѣ мѫжы войницы прѣхрабры. *Дърва сѣчатъ Еллини на горѫ*
Мре! — и огньове всѫдѣ се запушихѫ, мъртвитѣ палятъ.	Та ми горіѫтъ тѣла юначескы. *Кой си брата кой си татка плаче.*
Деветъ ми деня лѣтѣхѫ по воинство богови стрѣли,	Деветъ дена сребренъ лѫкъ върлува.
А на десетиятъ сборъ Ахилесъ посъбра отъ народа:	День десетій Ахиль сборъ събира,
55. Ира му въ сердце вложѝ, бѣлорамена вѣчна богиня:	
Свидно е неи да гледа какъ гине данаево племе.	
Послѣ откакъ се събрахѫ они и застанахѫ купно,	
Между събора станѫ Ахилесъ скороноги и рече:	Става, просто, велегласно дума.
„Сине Атреевъ! назадъ трѣба пакъ да се скитаме, мислiѫ,	*„Слушайте ме войни и войводы.*
60. Въ милата наша земя, ако би отъ смъртта да избѣгнемъ;	*Нашы бѣды жегнахѫ ме въ сърдце.*
Насъ и войната ни губи и моръ: оредѣ ни дружина.	*Порази ны Богъ во деветь дана.* *Цвѣтъ Еллинскій жално погребихмы.*
Дай да попитаме пастиря или пророка всевидца,	Попитайте нѣкой си гадатель
Или и снотълкователя: сънъ е отъ зевсова воля;	
Той нека каже, зачто е на насъ тоя гнѣвъ аполоновъ;	По что на насъ разгнѣвилъ се Фявосъ“.
65. Жертви ли иска отъ насъ Аполонъ и обѣтъ неис-	

пълненъ,	
Или же тукъ отъ кози безпорочни и ягнета млади	
Чака отъ насъ да получи и лютиятъ моръ да пресѣкне".	
Рече Ахилъ и сѣднѫ на земята, а послѣ возстана	Става просто Калхантъ старъ гадатель.
Разуменъ Тесторовъ синъ, най-великиятъ птицегадатель,	
70. Знаѣше той, что билò, и что è, и какво ште да бѫде.	Той знаеше бѫдѫще и бывше. *Той правлеше море огнь и вѣтъръ.*
Той кораблитѣ ахейски, всевидецъ, доведе подъ Троя	Той управи Грьцкый флотъ во троіѫ.
Съ неговъ пророчески даръ, аполонова милость велика.	
Калхасъ станѫ срѣдъ събора и разумна дума продума:	Тог' Ахілю говори боязненъ.
„О Ахилесъ! повелявашъ ми ти, боголюбне, да кажіѫ,	Велишь ми ты, Ахіль скороноже.
75. Страшниятъ гнѣвъ Аполона царя далномѣтна отъ чтò е.	
Могѫ да кажіѫ: но ти положи слово вѣрно и клетва!	Азъ готовъ сьмь на твое веленіе.
Штешъ ли, Ахиле, и словомъ и дѣломъ ти менѣ да помогнешъ.	
Азъ се боіѫ да не бихъ прогнѣвилъ отъ великитѣ мѫжіе	Ште изречѫ истинѫ горчивѫ. Ште разгнѣвѫ царя всемогуща.
Оня, что въ Аргосъ владѣе и слушатъ го сички ахейци.	
80. Той е надъ царове царь и е лютъ къмто насъ сиромаси:	Слабъ сьмь старецъ: Се боіѫ отъ ярость

Неговътъ гнѣвъ и да мине, макаръ на часътъ да облагне;	
Сè ште и напоконъ той да го таи, додѣ не накаже,	Затулена во царскы-нѣ грѫды.
Въ моштни си грѫди. А ти премисли, та и менѣ да избавишъ".	Противъ него с' клетвѫ увѣри ме Закрилити словомъ же и дѣломъ".
Ка́лхасу славенъ Ахилъ отговаря и слово продума:	Закле му се Ахіль скороногій.
85. „Старче! дерзай, и откривай ни божия воля, что знаешъ:	
Живъ ми зевесовътъ синъ Аполонъ, на когото се молишъ,	Живъ ми Фивосъ, кому ты се молишъ!
И на данайскитѣ синове негова воля откривашъ,	
Никой, доколѣ живѣіѫ и гледамъ на ясното слънце,	Доклѣ живъ сьмь, докле бѣлъ светъ гледамъ,
Никой отъ сичкитѣ тука данайци не ште да посмѣе	Никой Еллинъ, войнъ или войвода,
90. Рѫка на тебе дигне, макаръ да е царь Агамемнонъ,	Тежка рѫкѫ не ще ти наложи. Дързко думай яви божііѫ тайнѫ".
Който се днеска брои най великъ между вситѣ ахейци".	
И дерзновенъ, проговори свештенникъ Калха́съ непороченъ:	Тога дързнѫ и рѣче гадатель.
„Ни за обѣти е гнѣвенъ на насъ Аполонъ, ни за жертви;	„Богъ Аполонъ *наврати* ни боли
Но ради жреца, кого посрами между васъ Агамемнонъ	Ради Хрѵса старый онъ свещенникъ
95. И дъштеря му назадъ не	Кого силный прѣзре Агамем-

пуснѫ, не прие му и откупъ.	нонъ.
Фебъ зарадъ него прати това зло, може оште да прати,	Искате ли страшенъ моръ да *тихне?*
Той до тогава не ште да дарува ни здраве, ни милость;	Скоро Хрѵсу дщеркѫ испратите
Въ баштини рѫцѣ догдѣ не дадемъ черноока дѣвица	И Фивосу жьртвѫ велелепнѫ.
Просто — безъ даръ и безъ откупъ, и въ Хриза догдѣ не испратимъ	Така Фивосъ милостивъ ще бѫде
100.Жертва стотелчя. Тогава отъ бога штемъ милость да найдемъ".	И ще дьрпне отъ насъ тежкѫ рѫкѫ".
Рече и послѣ сѣднѫ на земята, тогава застана	Рече; и сѣднѫ слабогласный Калхантъ.
Самъ Агамемнонъ герой, най-великъ повелитель аргосски.	Веледьржецъ стана Агамемнонъ
Тежко Атриду станѫ: разигра му се клéтото сърдце,	Лице му е яростно, *съньо*(?);
Пълно съсъ гнѣвъ; а въ очитѣ му огънь и пламникъ горѣше.	Очы му ся свѣтлы като пламень.
105.Криво на Калхаса погледъ метнѫ, па му слово продума:	Калханту ми сурово говори:
„Ти си на злото пророкъ, азъ не чухъ блага дума отъ тебе!	„*Глуше, слепие, бредливе, гърбаве!* Никога си благо не продумалъ.
Злото е тебе и мило и драго, се нéго откривашъ;	
Доброто ти ни веднъжъ не откри, ни веднъжъ не направи.	
Ти и сега среди сонма данайски пророчески казвашъ,	Все за жьртвы мыслишъ и говоришъ. И днесь новѫ жьртвѫ ми налагашъ,
110.Тѣмъ Аполонъ ужь за менъ билъ устроилъ бѣди несказанни;	Да *отдадѫ* милѫ нѫ робынѭ Коя ми е *во ничто похуда* Отъ съпругѫ моѭ Клѵтемнистрѫ.
Азъ сѫмь виновенъ въ това, че не зимамъ ни откупъ отъ Хриза,	Мило ти е старче предъ народа *Да се кажешъ отъ мене по силенъ,*
Нито дѣвицата давамъ; а искамъ и много желаѭ,	*И прѣдстатель имашъ скороной.*
Моя да бѫде, че тя е и повече мила за мене.	
Неи на хубость не може надвѝ ни млада Клитемнестра.	
115.Стройна е тѣломъ, висока, и разумна, много работна.	
Но, ради ваше добро, на башта ѝ штѫ пакъ да ѭ пратѫ.	И азъ искамъ да ми се упази Храбра войска, не ли да погибне.
Азъ за народа радѫ, да е здравъ и отъ моръ да не гине.	Ще *отдадѫ* милѫ нѫ робынѭ. *Но ще види страшенъ твой прѣдстатель,* *Ако той е юнакъ надъ юнацы!* *Азъ обаче царь сьмь надъ царѐве.* *Царско слово нека бѫде дѣло.*
Но пригответе ми тутакси даръ, да не би да останѫ	
Само единъ между васъ недаренъ, че е тежко за мене:	
120.Видите сички, че губѫ сега моя даръ драгоцѣненъ".	
Нему въ отвѣтъ проговори Пелидъ скороноги и	

дивни:
„Славни Атриде, користолюбиви царю и владико!
Какъ штѫтъ за тебѣ веледушни ахеяне даръ да приготвѭтъ?
Ние не знаеме нийдѣ наготвени дарове обшти;
125. Но отъ разсипани градове стока, имотъ, раздѣлихме.
Не подобае сега отъ народа да зимаме негово благо!
Но Аполону дѣвицата дай ти сега, та че послѣ
Ние штемъ двойно и тройно награ́ди за тебѣ да приготвимъ,
Зевсъ ако би да даде Илиону стѣни да оборимъ“.
130. Нему въ отвѣтъ проговори владика и царь Агамемнонъ:
„Богу подобни Ахиле! и храбъръ да си между назе,
Мисли не крий лицемѣрни, че мѫчно штешъ мене измами.
Или желаешъ единъ ти да имашъ и даръ и богатства,
Азъ же лишенъ да сѣдѫ, та ми казвашъ мома да оставѭ?
135. Сѐ е едно зарадъ менъ! ако штѫтъ веледушни ахейци
Даръ да дарѫтъ, нека даватъ избранъ, равноцѣненъ за нея;
Но ако би не дадѫтъ, могѫ а́зъ и сами да отнемѫ:
Твой ли, аяксовъ ли даръ, или даръ одисеовъ да бѫде,
Могѫ да земѫ! и тежко му, който ми въ рѫцѣ испа́дне!
140. Но за това можемъ пакъ да размислимъ и послѣ,
Нинѣ же дайте въ божественно море корабль да си спуснемъ,
Вѣшти гребци да поставимъ, а Фебу царю екатомба —
Жертва свештенна; а послѣ мома да введемъ хубавица,
Хризова радость! А мѫжъ отъ совѣта да бѫде водитель,
145. Идоменей ли, Аяксъ ли, илѝ Одисей многоумни,
Или же ти, най юнакъ и най страшенъ отъ сичкитѣ мѫжіе,
Сине Пелеевъ! — та намъ милостивъ да е Фебъ далномѣтни“.
Страшно погледна на него и рече Ахилъ скороноги:
„О, ти съ безстидство облеченъ, коварни царю и лукави!

Иди скоро, Одѵсей прѣмѫдре;
Заведи ми милѫ нѫ рабынѭ;
Врѫчи ми ѭ Хрѵсу свещенику.
Ты, *Талоавый*, вѣрный ми посланникъ
Иди скоро въ Ахілевѫ шатрѫ,
Земи бѣлѫ неговѫ рабынѭ,
Въведи ѭ в' моѭ лепѫ шатрѫ
Легло царско да ми украшава“.
Еще слово царь не ми дорекълъ

150.Има ли нѣкой ахеянинъ, твойтѣ слова да послуша,
Пѫть зарадъ тебѣ да пѫтува и съ мѫжiе на бой да се бие?
Азъ не додохъ ради храбри троянци, подъ Троя прекрасна,
Съ тѣхъ да воювамъ, че зло не видѣхъ отъ невиннитѣ мѫжiе;
Нито конiе ми отнѣхѫ троянци, ни стадо говеда,
155.Нито во Фтия додохѫ у насъ, по поля черноземни
Плодъ да ни губѫтъ, че нашето царство отъ тѣхъ е далече;
Сѣнчести планини насъ раздѣляватъ и море шумливо:
Но зарадъ тебѣ послѣдихме, безстиднику, ти да се радвашъ,
Честь да добиемъ отъ Троя царю Менелаю и тебе,
160.Песи ти очи! Но ти за това се не грижишъ ни мало:
Даже сега и отъ мене ти мислишъ дарътъ да отнемешъ,
Дѣто сѫмь толкова трудъ азъ за него положилъ и мѫки;
То ми е даръ отъ ахейци. Азъ нѣмамъ и равенъ даръ съ тебе,

Градъ ако би да превземемъ троянски, богатъ, многолюденъ.
165.Но въ тая люта война, многобурна, на̀й-мно́го работѫтъ
Моитѣ рѫцѣ; а доде ли време дѣлбѫ да дѣлиме,
Тебе е на̀й-голѣмъ даръ; а пакъ азъ и на малко доволенъ,
Земѫ го колко да е, вървѫ, уморенъ отъ войната.
Нинѣ же много по̀-харно дома да си идѫ, во Фтия,
170.Съ моя дружина и мой корабли, — а за тебе не мислѫ
Много имотъ да спечелишъ безъ менъ, отка ме обезчести“.
Нему въ отвѣтъ проговори властитель Атридъ Агамемнонъ:
„Бѣгай отъ насъ, ако ти е душа пожелала и сърдце.
Азъ те не молѫ за менъ да останешъ, че има и други
Моята честь да забранѫтъ, а на̀й-више Зевсъ промислитель.
175.Ти ми си на̀й-ненавистенъ отъ сичкитѣ зевсови чада:
Че крамола е за тебе на̀й-мила, сражене и распри.
Ти ако си и юнакъ, то е божия дарба юначество.

Искашъ назадъ съ корабли и дружина дома да си идешъ?
Пѫть ти широкъ! мирмидонци те чакатъ, иди и царувай!
180.Азъ се не грижіѭ сега зарадъ тебъ, че си гнѣвенъ и буенъ,
Нито штешъ менъ опечали; а те́бе ште горко да бѫде:
Както ми днеска отнима дѣвицата Фивосъ Апо́лонъ;
Нея штѫ азъ на корабль да испратѫ съ дружина домà ѝ;
Послѣ штѫ са́мъ да отнемѫ отъ тебе мома Бризеида,
185.Въ твойта штѫ кѫшта да додѫ и даръ да отнемѫ, — да знаешъ,
Колко сѫмъ азъ и отъ тебе пò-силенъ, и други да помнѭтъ,
Страхъ да ми иматъ, и съ мене борбѫ да не биѭтъ!“
Рече Атридъ: Пелеону же горко станѫ на сърдцето,
Въ грѫди космати му милото сърдце играе двояко:
190.Остъръ ли мечъ отъ юнашко бедро да потегли изъ ножни,
Тѣхъ да разгони въ съборътъ, Атрида царя да

погуби;	
Или же гнѣвъ да смири и на кротость душя да претвори.	
Мисли ужасни вълнувахѫ духъ ахилесовъ и сърдце,	
Ножъ бѣ потеглилъ изъ ножни великъ, но Атина предстана.	Юнакъ Ахілъ *тегни* дългѫ сабіѭ… Яви му се любомѫдр' Аѳина
195.Нея отъ небо прати бѣлорамена Ира богиня,	
Че и двамината люби юнаци и жали еднакво.	
Тя задъ Пелида заста и хванѫ го за руси кѫдрици,	
Видима нему, а другъ ни единъ не съгледа Атина.	Нему само: Другымъ невидима.
Ужасъ обзѐ Ахилеса, назадъ се обърна и гледа,	
200.Види Палада Атина: а очи ѝ страшно горѣхѫ.	
Неи Пелидъ проговори и рѣчи крилати продума:	
„Зевсово чедо любезно! зачто си дошла отъ небото?	
Или да видишъ царю Агамемнону гордость и злоба?	
Тебе штѫ азъ да рекѫ, а и вѣрно ште рѣчь да се сбѫдне:	
205.Рано ли, кѫсно ли, той ште отъ гордость животъ да загуби“.	
Нему продума богиня въ отвѣтъ свѣтлоока Атина:	
„Азъ сѫмь дошла да сми-	„Домъ Зевесевъ оставихъ и

рѫ твоя гнѣвъ, ако би ме послушалъ;	дойдохъ Да укротіѫ твоіѫ бурнѫ ярость. *Твое име Адъ не ще помрачи* *Ако днешніѫ прѣтърпишъ обидѫ.*
Мене отъ небо прати бѣлорамена Ира богиня, Тя и двамина ви люби еднакво и жали за ваземи.	
210. Но усмири своятъ гнѣвъ, нито мечъ обнажавай на него:	Укроти се: Бѫди ми покоренъ.
Но укорявай го словомъ, догдѣ ти утихне сърдцето.	Бій се словомъ, а не тегни(?) сабіѫ“.
Азъ штѫ сега да рекѫ, и рѣчта ште така и да стане: Тѣ штѫтъ слѣдъ време и три пѫти толкова дарове свѣтли Тебѣ да дадѫтъ за обида. А ти престани и послушай!“	
215. Неи въ отвѣтъ проговори и рече Ахилъ скороноги:	Отвѣща ѝ распаленный Ахіль.
„Трѣба и вашето слово, богиньо, да слушаме сички,	*Трѣбе'*, Аѳино, гласъ да ти послушамъ
Колкото гнѣвенъ да е человѣкъ, — че е намъ за доброто. Който е богу покоренъ, богъ него и по̀-вече слуша“. Рече и съ тежка си рѫка стиснѫ рѫкоятъ посребрена,	Ако и да ми силно обладала Луда ярость мои власны *грѫды*“.
220. Послѣ повърна у ножни великиятъ мечъ, и послуша Слово Атини. А тя на Олимпъ се възнесе високи, Въ домове Зевса царя штитоносца, при други богове.	Та в' ножницѫ вкара дългѫ сабіѫ, И ми хули цар' Агамемнона.

Отъ това види читателятъ, какъ е изопаченъ Омиръ въ безкнижний преводъ на г. Пърличева. Г. Пърличевъ намѣрилъ за нужно да изостави, токо рѣчѝ сичката распря на Ахилеса и Агамемнона, която е най главно нѣчто въ първата *рапсодия*, която спроти нея и носи по еллински заглавие: λοιμὸς. μῆνις. Така е поочистилъ авторътъ и попълнилъ съ своитѣ фантазии едно отъ великитѣ дѣла поетични. Въ преводътъ му срѣштаме слова: *уважайте, отдадимъ, деведъ дана, правленіе, наврати, тихне, сънъо, слепие, бредливе, да отдадѫ, во ничто по худа, тегни, трѣбе'*… които сѫ чужди на езика ни. Не можемъ да разберемъ оште такива рѣчи: *Не дѣй разсърдиме; пламнено, сребролячни; погребихмы* (вм. погребохме). Данайци и ахейци той нарича *гърци*, трѣбваше да добави баре фанариоти. Въ преводътъ забѣлѣжваме силна любовь къмъ буква **ы**, която много грози печатътъ и стои като чуждица и дѣ трѣба и дѣ не трѣба. Стихътъ на тоя преводъ е сложенъ не по правила, а произволно, ушъ по образу на народнитѣ пѣсни. При това вижда се, че г-нъ Пърличевъ не знае нищо за препинателнитѣ знакове, зачтото въ преводътъ му тѣзи знакове сѫ туряни разбъркано: гдѣто трѣба *запятая*, турнато е точка и наопаки. Трѣбва г. Пърличевъ да поучи оште граматиката.

По сичкитѣ горепоказани причини преводътъ на г. Пърличева не само че нѣма да направи епоха, както ни увѣрява г. Балабановъ, но ште да се заборави слѣдъ малко време и, колкото г. Пърличевъ и да преведе́, ако преводи по тоя начинъ, както сега, нѣма да видимъ скоро Омира на български езикъ, чистъ, неповреденъ; а рано или кѫсно пакъ трѣбва да се земе нѣкой да го преводи, както прибързахме и съ библията, та іѫ преведохме, па за что и за кого е оня преводъ.

Н. БОНЧОВЪ.

Село Кусково, 26 Юния, 1871.

КНИЖОВНИ ВѢСТИ.

I.

Бащинъ языкъ за малкы дѣца. Прьва година. Азбукы и прьва книга за ученіе слѣдъ *азбукы*, съ примѣры за прьвоначално рисованіе, писаніе и съ изображения. Написа Д. В. Манчевъ. Второ издание. 1871.

„Коренятъ на учението е горчивъ, но плодътъ му е сладъкъ. Това изрѣчение е старо и до днесъ почти се счита за непреложно вѣрно. Особенно, ако обърнемъ внимание на това, какъ у насъ и до сега се наченва обучението малкитѣ дѣца на четмо и писмо и какъ се продължава това обучаванье, ние не можемъ да не кажемъ, че наистина коренятъ на учението е горчивъ. Сѣки помни колко мѫчнотии, какви неволи е прекаралъ дору се понаучи што-годѣ да прочита, а и сѣки трѣба да е виждалъ, какъ съ години сѫ бивали та и сега сѫ усѫдени дѣцата у насъ на мѫки върху букварятъ. Какви плѣсници! Какви мѫки! колко сълзи проливатъ бѣднитѣ дѣца надъ този букварь! При сичко, че сега ужъ нѣкакъ училиштата ни сѫ наредени по̀-добрѣ, не сичкитѣ дѣца, обаче, утиватъ съ охота въ училиште; напротивъ, забѣлѣжва се, че училиштето е умрѫзнѫто на дѣцата, че тѣ гледатъ на него като на кѫшта на тежки мѫки и неволи. Така сѫщо гледаме, че дѣцата биватъ весели и радостни, когато ги оставятъ на игра и тичятъ на нея съ една на̀й-голѣма охота, а когато дойде време за ученье, тѣ изгубватъ веселоста си, намусватъ се и неохотно се залавятъ за книжката си.

Отъ што е това така? Да ли изрѣчението, што го казахме тукъ въ началото, е безпрекословно вѣрно?

Не. Това изрѣчение се е съставило и влѣзло въ употрѣбление, вижда се, отъ досегашната метода на първоначалното обучение. Наистина, трудно и много трудно се е давало това първоначално обучение, но главната причина тукъ не е въ това, че „коренятъ е горчивъ“, т. е. че самото обучение е до

толкова трудно, ами въ това, че ние не сме знаяли и не знаеме какъ да се залавяме за него. Трѣба да знаеме, че на свѣта нѣма ништо много трудно, стига само да умѣе човѣкъ да се залавя за работа. Така е и въ първоначалното обучаванье дѣцата на четмо: ние, които се зимаме за това, ако да знаеме какъ да вършиме тая важна работа, ште видиме тогава, че малкитѣ дѣца съ охота ште се учѫтъ и че слѣдователно, коренятъ на учението не ште имъ се показва до толкова и даже никакъ горчивъ. Но когато онова, което ние не можемъ да постигнемъ съ разумно и съзнателно обмисление, искаме да го постигнемъ съ пръчката, плѣсницитѣ, крясканията и горчивитѣ думи върху дѣцата, както правиме и до сега, — тогава, разбира се, че за горкото дѣте коренятъ на учението ште се покаже не само горчивъ, ами и отъ горчивъ по̀-лоше: учението ште му умрѫзни и упротиви. — Ште каже, че началото на учението или коренятъ му самъ по себе не е и не може да бѫде горчивъ, особенно за малкитѣ дѣца: иска се само ние да знаеме какъ да се залавяме за първоначалното убучаванье дѣцата на книга.

Едно кратичко размишление върху това ште ни увѣри, че тъй е работата.

Ние, възрастнитѣ, отъ опитъ знаеме, че само оная работа ни спори, която ние вършиме съ охота, а вършиме съ охота оная работа, която разбираме и която ни интересува. И това го правиме ние, които вече сме укрѣпнѫли въ разсѫдъкътъ си до толкова, штото можеме да обмислиме сѣки единъ свой постѫпъкъ, сѣко едно свое предприятие, и въ нужда — можеме да се попресилимъ за да извършимъ нѣкоя работа, която не ни е при сърце, но за която разсѫдъкътъ ни казва, че ште бѫде полезна за насъ. Когато ние, възрастнитѣ и разумнитѣ постѫпваме така, колко по̀-вече трѣба да постѫпва така дѣтето, когато самата му дѣтска природа го изисква тъй. Сѣки знае, че дѣтето нѣма особенни нѣкакви си грижи. То си живѣе като птичка божия и се радва на животътъ, на хубавиятъ божи свѣтъ. То не мисли за утрѣ, ами живѣе само за днесъ, съ настояштето. Дѣтето е оште далечь отъ това, штото да се предава па нѣкои сериозни грижи и занятия, — та то и не проумѣва оште подобни грижи, заштото разумната сила оште дреми въ него, и то (дѣтето) — тъй да речемъ — живѣе само съ чувствата си. Безъ сѣки усилия отъ старна на самото дѣте умственнитѣ негови сили ръстѫтъ и крѣпнѫтъ отъ впечатлѣнията на вънкашниятъ міръ. Този міръ привлича къмъ себе си дѣтето, заинтересувва го съ своето разнообразие и го възбужда на дѣятелность, заштото впечатлѣнията, който прави този міръ на дѣтето, не сѫ нѣшто отвлеченно, штото да трѣба напряганье на умътъ, на вниманието за тѣхното усвояванье, ами сами се даватъ на дѣтето: то ги разбира по своему, интересува се отъ тѣхъ по своему и по своему си крои планъ на своята дѣтска дѣятелность, на която се и предава така усердно. Сичко което може да привлече дѣтското внимание и да заинтересува дѣтската душа, — на сичко това дѣтето се предава отъ сърце и го върши охотно. Поради това дѣтето така много обича играта, бѣганьето, скаченьето, викътъ, смѣхътъ, салмуваньето: сичко това е споредъ дѣтската природа, че въ тѣзи нѣшта ежеминутно то намира интересъ и развлечение за себе си.

Какво заключение можемъ извади ние отъ сичко това? Ето какво: Когато се залавяме за първоначалното обучванье дѣтето на книга (така и при сѣко друго занятие), трѣба да се залавяме така, штото дѣтето и въ това занятие да намира такъвъ интересъ и такова задоволение, каквито намира въ играта, въ скаченьето, викътъ и проч., — трѣба т. е. да се съобразяваме съ дѣтската природа. Както ние, възрастнитѣ, вършимъ съ пò-голѣма охота оная работа, която ни интересува и въ която намираме удоволствие, така и дѣтето охотно би се залувило за букарятъ или за *азбукето*, ако да намираше въ него своятъ дѣтски интересъ и своитѣ дѣтински удоволствия. Какъ ште ги намѣри? Това зависи отъ насъ, които се зимаме за първоначално обучванье дѣцата на четмо. За малкото дѣтенце е трудно да се изправва на крачката си и да пристѫпва; но погледнете, какъ се мѫчи то да се изправи и какъ се радва, какъвъ веселъ смѣхъ издава, когато му се удаде да направи една-двѣ стѫпки! Такава сѫшта радость изказва дѣтето и когато му се удаде да изговори нѣкоя дума. Та и въобште сѣки може да е забѣлѣжвалъ, че когато дѣтето направи нѣшто-си (или премѣсти играчката си, или подаде на майка си нѣштичко) и ние придадемъ на тая

негова работа важность и ѭ удобримъ, дѣтето отъ радость нѣма дѣ да се дѣни. И така, ние виждаме, че дѣтето малко по малко и безъ особенни нѣкои мѫчнотии научва се и да ходи, и да говори и проч. Защто е това тъй? Заштото тѣзи занятия сѫ интересували дѣтето и сѫ му доставлявали удоволствие.... Тукъ ние трѣба да прибавимъ оште едно: въ тѣзи занятия дѣтето е могло да изказва и своята *самостоятелность*, — тази черта, която тъй много отличава и възвишава човѣка. Личната самостоятелность на духътъ е небесни даръ человѣку. Човѣкъ винѫги се стреми да изказва тая си божественна черта, но нàй-много драгоцѣнна бива тя, нàй-голѣмъ и благодѣтеленъ плодъ дава, когато се изказва въ трудътъ, въ дѣятелноста човѣческа. При нея и самиятъ тежъкъ трудъ се показва лекичекъ и нàй-много спор енъ. Вѣрваме това да не ште доказванье, тъй като почти синца го знаеме отъ опитъ. Тази черта на лична самостоятелность на духътъ е присушта и на малкото дѣтенце. Първата крачка, първата дѣтинска дума сѫ станѫли съ собственното умѣние в съ собственното усилие на дѣтето. Това е, което прави дѣтето тъй много да се радва на своитѣ дѣтински подвизи и да полага усилия, за да върши и други. И толкова пò-вече се интересува дѣтето отъ нѣкое занятие и охотно се предава на него, колкото пò-вече има възможность то да изказва въ това занятие своята лична умственна самостоятелность. Защто на пр. дѣтето така охотно се предава на играта и, макаръ при игранието да изпитва много неприятности (падва, ударва се, — много пѫти го биѭтъ другаритѣ му и проч.), то пакъ не се насишта отъ нея? Заштото въ играта дѣтето намира своятъ интересъ, своитѣ удоволствия, а главното — въ нея то дѣйствува самостоятелно, споредъ своето собственно разумѣние и усилие: влѣзва въ съперничество съ другаритѣ си, разпорежда се, съображава и проч. и проч.[1])

Отъ сичко това ние виждаме, че за дѣтето не би било мѫчно и първоначалното обучванье на книга, ако ние да знаехме да се залавваме за тая работа така, штото въ туй занятие дѣтето да намира и интересъ, и удоволствие, оште и да работи самостоятелно. Но ние какво сме правили до сега и какво правиме въ това отношение? Принуждаваме дѣтето, което по самата си дѣтска природа не може много да си напрягва вниманието, нито да го съсредоточава на единъ предмѣтъ, както и не може дълго време да усѣдява на едно мѣсто, — принуждаваме го по цѣли часове да сѣди надъ букварятъ и папагалски да заучва *а, б, в* и проч. За дѣтето голитѣ букви *а, б, в*... сѫ безинтересни, а въ принудителното имъ заучвание не само не намира то удоволствие, ами оште придобива отврътштение къмъ таквози заучвание, къмъ самиятъ букварь и къмъ училиштето. Коренятъ на учението не е горчивъ за дѣтето, а ние сами го правимъ такъвъ.

---

[1]) Дѣцата въобште не обичѫтъ да играѭтъ съ възрастни хора. И главна причина на това е туй, че въ такъвъ случай дѣтската самостоятелность се подавлява отъ разумноста и авторитетътъ на возрастниятъ човѣкъ. Поради това умнитѣ педагоги, когато се смѣсватъ въ играта на ученицитѣ си, мѫчатъ се въ сичко да приличатъ на дѣца, на ученици. Инакъ, тѣ бя развалили играта на ученицитѣ си, или ако не това, — тя ште изгуби за тѣхъ сичкиятъ интересъ и, ако се продължава, ште се продължава само за хатърътъ на учителя.

Просвѣтенитѣ народи отдавна сѫ познали тази истина, т. е., че и при първоначалното обучванье дѣтето на четмо трѣба да се постѫпва съобразно съ неговата дѣтска природа, и за това се трудятъ да изнамѣрѭтъ една такава метода за първоначалното обучение, по която да може дѣтето да се заинтересувва отъ *азбукето* и прочитътъ и самò да употрѣблява усилия да се учи. Съ тази цѣль списватъ се множество книжки съ съдържание ужъ интересно за дѣцата. Нѣкои отъ тия книжки иматъ цѣна, заштото горѣ-долу съотвѣтствоватъ на назначението си; но пò-вечето не ги бива за дѣцата.

Ние, които живѣеме въ единъ такъвъ просвѣтенъ вѣкъ, какъвто е нашиятъ, штомъ почувствовахме нужда за развитие и образование, не мóжехме да оставимъ безъ внимание и това, което образованнитѣ нации правятъ за първоначалното обучение дѣцата на книга. Въ послѣдньо време виждаме, че и у насъ ставатъ усилия въ тази сфера и вече се появихѫ нѣколко книжки, назначени събственно за дѣцата, както „Другарь за дѣцата“ П. С. Каланджи, „Първа Четеница“ Андрея С. Цанова, „Кратка Читанка“ П. Р. Славейкова, „Бащинъ языкъ“ Д. В. Манчева, и други. Въ сички тѣзи книжки се вижда, че списателитѣ или съставителитѣ имъ сѫ гледали съдържанието на тѣзи книжки да бѫде съобразно съ дѣтскиятъ умъ и дѣтскиятъ характеръ, да може да заинтересува, да привлече дѣтето, да възбуди охота въ него къмъ книжното занятие, и така — да му докара полза. Като мислимъ въ идущитѣ бройове на „Период. Списание“ на „Бълг. Книж. Дружество“ да поговоримъ особно за сѣка една отъ тия книжки, ние тукъ ште се поспремъ на „Бащинъ языкъ“ Манчева и ште кажемъ за него една-двѣ думи, споредъ както бѣхме и обѣштали въ третьата книжка на това Списание.

Г-нъ Манчевъ вторично препечатва „Бащинъ язикъ“. Първото му издание състои отъ три книжки, а сега, въ второто издание, той съединява първата и втората книжка въ една, която обозначава „Прьва година. Азбукы и прьва книга да ученіе слѣдъ азбукы“. Ште има ли „втора и третьа“ година — незнаемъ. Ние имаме на рѫка и първото издание на „Бащинъ язикъ“ и едната книжка отъ второто издание. Заштото въ тая една книжка отъ второто издание сѫ съединени двѣ книжки (I и II) отъ първото издание, съ тая само разница, че книжката отъ второто издание е допълнена съ пò-вечко пѣсенчици, — каквото ште се каже за тая послѣдня книжка, може да се разумѣва и за книжкитѣ (I и II) отъ първото издание.

Г-нъ Манчевъ, както въ първото издание, така и въ евившата се вече книжка на второто издание отъ неговътъ „Бащинъ языкъ“, старалъ се е материалътъ да бѫде такъвъ, оштото отъ него не само да се заинтересувва дѣтето, ами оште и безъ сѣко усилие да изказва своята умственна самодѣятелность, — двѣ условия твърдѣ важни въ педагогията. Единъ педагогъ или една книжка, ако успѣѭтъ да заинтересуватъ дѣтето съ онова, на което искатъ да го научѫтъ, и ако, при това, възбудятъ въ него самодѣятелноста му, — и педагогътъ и книжката сѫ едни отъ добритѣ. Трѣба да отдадемъ справедливость на г-на Манчева,че неговътъ „Бящинъ языкъ“ е доста сполучливъ въ това отношение. Отдѣлътъ на книжката (второ издание, прьва година), който носи заглавие *„прьва книга за ученіе слѣдъ азбукы“*, се състои изобшто отъ кратички приказчици, пѣснички, притчи и гатанки. Сичкиятъ този материалъ е почти такъвъ, какъвто е потрѣбенъ за дѣца: нѣма особни нѣкои мѫдрувания, които дѣтскиятъ умъ не може да разбира, ами сичко простичко, лекичко, близо до дѣтскиятъ умъ. При това, г-нъ Манчевъ доста сполучилъ и въ езикътъ: езикътъ е ясенъ, простъ, дѣтски. При тѣзи условия нѣма съмнѣние, че „Бащинъ языкъ“ на г. Манчева не може да не бѫде полезенъ за нашитѣ дѣца. Даже и въ такъвъ случай, когато учителятъ не разбира званието си и не е майсторъ на дѣлото си, а по старото обикновение *принуждава* дѣцата да каратъ на редъ четеньето по „Бащинъ языкъ“, безъ да се старае да даде на занятието нѣкакво-си разнообразие, и нѣкакъвъ-си интересъ, — даже и въ такъвъ случай, казваме, дѣцата не ще имъ толкова домѫчнява и не ще имъ опротивява ученьето, защото приказчицитѣ, пѣсничкитѣ, притчитѣ, гатанкитѣ, мислимъ, сѐ ще ги интересуватъ и ще имъ доставляватъ развлечение, удоволствие. Толкосъ по̀-вече пъкъ „Бащинъ языкъ“ ще бѫде полезенъ за дѣцата, ако учителятъ е добъръ, вѣщъ въ работата си и, колкото четмото по „Башинъ языкъ“ е леко, интересно, той (учителятъ) съ своето си умѣние го прави още по̀-леко, по̀-интересно.

На̀й-главното, което трѣба за да възбуди дѣтскиятъ умъ къмъ самодѣятелность, има го въ книжката на г. Манчева. Това сѫ *Гатанкитѣ*. Въ гатанкитѣ иносказателно се описва нѣкой предмѣтъ съ думи съвършенно понятни за насъ, описватъ се свойствата на този предмѣтъ, почти се казва и какъвъ е, но, при сичко това, иска се съображение, иска се усилие на умътъ, за да се познае за какво се говори. Това иносказателно описванье свойствата на предмѣтътъ, защото нѣкакъ като че подсѣща човѣка за какво е рѣчта, раздразнява умътъ и му възбужда дѣятелноста, — това, казваме, прави интересни гатанкитѣ, особенно за малкитѣ дѣца, които въобще даватъ на сѣка самостоятелна работа, особенно умственна, голѣмо значение. Поради това дѣцата се интересуватъ отъ Гатанкитѣ, че сѫ съ езикъ простъ, удобопонятенъ за тѣхъ, и сами обичятъ да се трудятъ надъ рѣшаванието имъ, така щото умственната дѣятелность на дѣтето се възбужда сама по себе, и то̀ не се уморява отъ таквази една дѣятелность, защото намира въ нея своятъ дѣтски интересъ и дѣтско удоволствие: съки е забѣлѣжвалъ, че дѣцата се надпреварватъ кой по̀-скоро и по̀-вѣрно да рѣши нѣкоя гатанка, и твърдѣ имъ е драго, когато имъ се удаде да ѭ рѣшѫтъ, — Онова, което также може да се причисли къмъ достойнствата на г. Манчевъ „Бащинъ языкъ“ е — отсѫтствието на какви да е нравственни наставления за дѣцата. Голитѣ нравственни проповѣди не си достигватъ цѣлта и на възрастни хора, а въ педагогията — принасятъ по̀-вече вреда отъ колкото полза. На дѣтето четѝ колко щешъ нравственни поучения, — то не зема отъ такива проповѣди, по тази проста причина, че въ дѣтската си простота и невинность то̀ не ги разбира. На дѣтето е потрѣбенъ живъ примѣръ — да види то *съ очитѣ си* нравственноста въ постѫпкитѣ на учителятъ или наставникътъ си: това само дѣйствува благодѣтелно на него, а сичкитѣ други нравственни проповѣди и поучения не струватъ за дѣтето ни пара̀. Поради това голитѣ нравственни поучения и проповѣди сѫ изпѫдени отъ педагогията. Добрѣ е направилъ и г. Манчевъ, че въ „Бащинъ языкъ“ не е турналъ почти нито едно нравственно наставление, напрáво обърнѫто къмъ дѣцата.

И така, „Бащинъ языкъ“ на г. Манчева, както въ първото, така и сега въ второто издание (едната книжка) е въобще доста сполучливъ въ педагогическо отношение. Съдържанието му е по̀-вечето избрано и приспособлено за крѣхкиятъ дѣтски умъ, и — ще повторимъ — при добъръ учитель ползата отъ „Бащинъ языкъ“ за нашитѣ дѣца ще е доста удовлетворителна.

Но съ сичко това ние не щемъ да кажемъ, че „Бащинъ языкъ“ на г. Манчева е до толкосъ съвършенъ, щото нѣма и недостатки. На свѣта нищо не бива *до сущъ* съвършенно; — толкосъ по̀-вече у насъ, особенно въ литературата, още въ педагогическата литература. Недостатки въ „Бащинъ языкъ“ има, особенно въ педагогическо отношение, и ние считаме за своя длъжность да покажимъ на тѣзи недостатки — за въ полза на самото дѣло.

Г-нъ Манчевъ отпечатаната вече второ издание книжка на „Бащинъ языкъ“ раздѣлилъ ѭ на *Азбукы* и *прьва книга за ученіе слѣдъ азбукы.* Добрѣ е дѣлено: първо се изучва азбуки, а послѣ се прочитва и чете. Въ „Азбукыто“ г. Манчевъ много добрѣ направилъ дѣто е турналъ нѣкои-други изображения, които въобще привличятъ вниманието на дѣтето; така сѫщо добрѣ е направено, дѣто съгласнитѣ букви не сѫ турени особно, а съединени съ гласнитѣ, както е добро и това, че отъ самото начало още се дава на дѣтето да срича и произнося цѣли думи, а не отдѣлни срички които тъй много умръзноватъ на дѣтето и го уморяватъ. Сичко това е добро; но ето кое не е добро: г. Манчевъ напълнилъ цѣли триесетъ (30) страници, отъ които се състои „Азбукыто“ въ „Бащинъ язикъ“, само съ голи думи и прописи. Това не е добро. Изучванието на азбукето, както и научваньето на сричанье цѣли думи, на̀й-много зависи отъ учителятъ: ако учителятъ е майсторъ на дѣлото си — и ученикътъ лесно ще се научи азбукето и да прочита. Г. Манчевъ, вижда се турналъ въ азбукето толкова много думи безъ връзка, безъ смисълъ, съ цѣль — да се улесни дѣтето на сричание. Не трѣбало така. Ние казахме по̀-горѣ, че за да върши дѣтето работа съ охота, трѣба да има нѣщо да го привлича, да го интересува. Но тукъ, въ „азбукыто“, г. Манчевъ предлага на дѣтето механическа и папагалска работа. Отъ изображенията, наистина, дѣтето ще се заинтересувва, но слѣдъ изображенията то трѣба да начевна да прочита *баба, буба, ребро, бурянъ*... та днесъ така, та и сутрѣ така. Сичкитѣ страници на „азбукыто“ въ „Бащинъ язикъ“ сѫ, както казахме, триесетъ. Ако предположимъ на день да се предава на дѣтето по една страница, и особенно ако учителятъ не е вѣщъ въ работата си, — тогава *тамамъ* триесетъ деня трѣба дѣтето да работи машинално и папагалски, безъ да се поосвѣжи съ каква да е простичка и интересничка за него мисъль. Триесеть деня! Много е, а ние трѣба скѫпо да цѣнимъ времето и на дѣцата. Въ триесетъ деня механическа работа може да умръзни на дѣтето.... Но може самиятъ процесъ на прочитанието ще интересува дѣтето? Отъ механическа работа и ние возрастнитѣ се отвръщтаме; толкосъ по-вече ще се отвръща дѣтето. За да не бѫде работата механическа, трѣба умътъ што-годѣ да работи, а умътъ работи, когато има колко-годѣ интереснички мисли, а не само думи, наредени туку тъй, безъ връзка, безъ мисъль, а слѣдователно и — безъ интересъ. Самиятъ процесъ на прочитанието, на истина, може да заинтересува дѣтето единъ два пѫтя, но отпослѣ — умръзнува му. И какъвъ интересъ може то да получи, когато днесъ прочитва *ба-ба, дѫ-б, дър-во*, утрѣ — *но-р, па-ра, но-с*, у други день подобно тъй и въ другитѣ дни? Умътъ не намира мисли, не намира пища за себе-си и не работи! Г. Манчевъ

назначава особенна книга за наставление, какъ да се преподава на дѣцата по „Бащинъ языкъ“. Не сме виждали тая книга. Трѣба наставлението да е добро. Ако е така, многото страници, напълнени само съ думи за сричание, ставатъ излишни. Добриятъ учитель, особенно при едно добро наставление за какъ да се преподава (каквото трѣба да е наставлението на г. Манчева), ще научи дѣтето на прочитъ и безъ да го принуждава механически и папагалски да се труди надъ прочитванието сичкитѣ онѣзи голи думи, безъ връзка, безъ мисъль, които се съдържаватъ въ „Азбукыто“ на „Бащинъ языкъ“. Но може да се каже, че по една строга смѣтка, необходимо е на едно дѣте да прекара сичкитѣ упражнения, што се съдържаватъ въ триестѣхъ страници на „Азбукыто“, за да се научи то̀ добрѣ да срича и прочита. Таквази смѣтка не е вѣрна. Книжката не е назначена да стои въ рѫцѣтѣ на дѣтето и предъ очитѣ му само когато е надъ него учителятъ или неговитѣ родители, ами за да има възможность и когато е само̀ да си повтаря и заучва урокътъ. Ще каже, че книжката има назначение, тъй да речемъ, да кара дѣтето само̀ да работи надъ нея. Но кажете, дѣтето споредъ своята дѣтска, живостна и въобще пъргава натура ще има ли търпѣние да сѣди надъ една книга, ако не намира въ нея нѣщичко интересно за него, ами само голи думи? — И така, „Азбукыто“ въ „Бащинъ языкъ“ има този недостатъкъ, че състои отъ думи само и прописи, които като нѣща безъ връзка, безъ мисъль, — не могѫтъ да принесѫтъ оная полза, на която, безъ друго, е смѣталъ г. Манчевъ. Много добрѣ би било, на мѣсто 30 страници, „Азбукыто“ въ такъвъ видъ, въ какъвто е то сега, да се състоеше на̀й-много отъ 5—6 страници; или да бѣше и отъ 10, но тѣзи 10 страници, на мѣсто да сѫ пълни съ думи само, да бѫдѣхѫ пълни съ кратички фразички или предложения, интересни за дѣцата. Дѣтето сѐ трѣба да полага трудъ както да прочете *гѫ-с-кы, ро-г, но-га*, тъй и *гѫ-с-кы-тѣ се кѫ-пя-т и си и-г-ра-я-т.* Но кой трудъ ще е по̀-лекъ за дѣтето и по̀-полезенъ? Нѣма съмнѣние, че послѣдниятъ. Въ отдѣлни думи, несвързани, турени разбъркано, — нѣма мисъль, нѣма интересъ; въ цѣла, закончена фраза или предложение има мисъль, слѣдов., има и интересъ колко-годѣ, а тамъ дѣто има интересъ, има и полза — понѣ въ отношение къмъ труденьето. Въ „Азбукыто“ на „Бащинъ языкъ“ има около 35 изображения. Не бѣше ли пò-добрѣ подъ сѣко изображение на мѣсто десетина голи думи, да имаше по една-двѣ цѣли, но лекички фрази, които да се отнасятъ къмъ изображението? Ние мислимъ, че дѣтето като си спре погледътъ — на кучето, да речемъ, съ пò-голѣма охота и интересъ ште се мѫчи да прочете: *ку-че-то бѣ-га и ла-е*, отъ колкото *пь-с*, *но-с*, *с-вы-ня* и проч. Отъ таквози прочитание методата, която предлага г. Манчевъ за първоначално обучванье на четмо, ништо не губи, заштото и въ цѣлата мисъль съгласнитѣ букви могѫтъ да се наричятъ безъ име, а само *бѣлѣгъ*, както и въ отдѣлнитѣ думи. При добро пресмѣтание, цѣлото *азбуки* може да се изложи въ предложения, или въ фрази кратички но съ смисълъ лекичекъ и интересенъ, подъ разни изображения, нàй-много на 10 страници. Отъ това книжката, наистина, ште стане пò-малка, но ползата ѝ за дѣцата пò-голѣма и пò-дѣйствителна.

Втората часть (прьва година, второ издание на „Бащинъ язикъ“.) както се вижда и отъ оглавлението (Прьва гнига за ученіе слѣдъ азбукы), е назначена за дѣца, които вече сѫ изучило азбукето и привикнѫли горѣ-доло правилно да прочитатъ. Но именно заштото е такова назначението на тази часть, тя нàй-много страдае съ сѫштитѣ недостатки, съ които казахме да страдае и първата часть: Г. Манчевъ намѣрилъ за потрѣбно на сѣка страница да тури по 10—20 думи, наредени една слѣдъ друга безъ връзка, безъ смисълъ. Защо това? — Ние не проумѣваме. Не мислимъ да е, за да улеснява дѣтето въ прочитанието, заштото тò вече горѣ-доло — умѣе да прочита; така също не вѣрваме да сѫ турени тѣзи думи за убогатяванье умътъ на дѣтето, тъй като ште го снабдятъ съ нови понятия. Може би въ това отношение нѣкое дѣте да се възползова, т. е. да не е чуло у тѣхъ какъ викатъ — да речемъ — на кравата, конятъ или на мотиката, или да не е виждало тѣзи предмѣти, та да ги научи отъ книгата; но въ педагогическо отношение тъй натрупани голи думи принасятъ вредъ. Дѣтето, което вече попривикнѫло да прочита и има вече охота на прочитанието, трѣба да е принудено пакъ механически да работи и да прочита: *букварь*,

книга, валка, брьнкало, чяша, одьрь, грьне и проч. и проч. Таквазъ една работа убива охотата на дѣтето и прави да му умръзни четмото. Истина, че тази механическа работа се замѣстя съ друга интересна: съ гатанки, приказчици, пѣснички и проч., но отъ това голитѣ думи неставатъ полезни и интересни: напротивъ, правятъ вреда, заштото дѣтето като си изхаби безъ полза вниманието и енергията на тѣхъ, вече трудно се интересувва съ дѣйствително интересното и трудно продължава заниманието си: сила и търпѣнье не му оставътъ. Поради това г. Манчевъ лошо е направилъ, дѣто е напълнилъ и втората часть на книжката съ толкова думи и имена, и добрѣ ште стори, ако въ бѫдуштитѣ издания на „Бащинъ языкъ“ ги изхвърли.

Приказчицитѣ въобште *арѣсватъ* на дѣцата, и тѣ винѫги обичятъ да имъ приказватъ приказки. Многома отъ насъ може да сѫ бивали свидѣтели, какъ дѣцата охотно слушатъ по цѣли вечера приказки, безъ да спіѫтъ. Това е, зашто приказкитѣ, които сѫ дѣло на въображението, доставляватъ обилна пишта на дѣтското въображение. У дѣцата оште спи разсудочната сила и тѣ работіѫтъ пò-вече съ въображението си. Тази работа е по силитѣ, по възраста имъ; тя не иска голѣми усилия и мѫчнотии; въображението не се стѣснява отъ границитѣ на дѣйствителноста, ами си хвърчи свободно до колкото и до дѣто може. Дѣтето, на което сѣки единъ предмѣтъ прави впечатлѣние и му възбужда любопитството, намира удовлетворение на това си любопитство — въ въображението си. Свѣтътъ, отношенията на человѣцитѣ между себе-си, тѣхнитѣ грижи, тѣхнитѣ интереси и въобште сичко друго сѫштествува за дѣтето така, както му го представлява неговата дѣтска фантазия. Дѣтето е невинно, за то и на сичко гледа съ добро око, сичко си въображава чисто, свѣтло. Приказкитѣ отнасятъ дѣтето въ другъ міръ, новъ за него, слѣдов. и интересенъ. Дѣтската фантазия живо слѣдù подиръ вървежътъ на приказката и заштото сичко, што се говори въ приказката и што представлява фантазията, дѣтото го зема за дѣйствителность, то изказва разни чувства — съобразно съ съдържанието на приказката. За дѣтето приказката не е приказка, а дѣйствителность и дѣйствителность нѣкакъ не таквази, каквато е за него настояштата, или друга, чудна нѣкакъ и хубава… — Приказчици добри и написани съ простъ, ясенъ езикъ, така сѫщо би разохотили дѣтето да ги прочете отъ край до край, както тò охотно би ги слушало отъ баба си, лѣля си, майка си, брата си или отъ други нѣкого. Добритѣ педагоги, като сѫ забѣлѣжили тази черта въ дѣцата, въсползуватъ се отъ нея и подъ видъ на приказки предлагатъ на дѣцата полезни работи, и съ този начинъ обогатяватъ дѣтето съ познания, развиватъ му умътъ, като въ сѫщтото време му доставляватъ и развлечение, удоволствие. Това еималъ предъ видъ и г. Манчевъ, когато въ втората часть на „Бащинъ языкъ“ турналъ нѣколко приказчици. За съжалѣние, добрата мисъль на г. Манчева на дѣлѣ не се е усѫштествила както трѣба: отъ къмъ приказчици „Бащинъ языкъ“ е много бѣденъ. Въ сичката книжка (второ издание — така и въ първото) има не пò-вече отъ 8 приказчици и то не сичкитѣ интересни за дѣцата. Не вѣрваме дѣтето съ охота да прочите приказчицата „Вино и просо“ (на стр. 55. — Второ издание), та ако се пресили да ѭ прочите, — какво задоволение ште получи отъ нея, какъвъ интересъ ште възбуди тя въ него и каква полза ште му достави? Така сѫшто приказчицитѣ „Ячмень и пшеница“, „Синчецъ“ (на стр. 56) не сѫ интересни за дѣцата оште и по това, че миришятъ на философия, отъ която дѣтскиятъ умъ бѣга. Не знаемъ также до колко би се заинтересували дѣцата отъ приказчицитѣ „Остригана овца“ (стр. 75) и „Четыре желания“ (стр. 74). — Самата идея, — да има въ книжката приказчици, е много добра, сáмо осѫштествлението ѝ не можало въ „Бащинъ языкъ“ да стане както трѣба. Ако г. Манчевъ се бѣше постаралъ приказчицитѣ му да бѫдѫтъ пò-интересни за дѣцата, ако, при това, съ тойзи интересъ той съединѣше и полза, — тогава штѣше да бѫде много пò-добрѣ.

Пѣсни, особенно кратички и съ съдържание или смѣшничко или горе-доло таквози, което да прави впечатлѣние, да възбужда въображението на дѣтето, — биватъ за дѣцата не само интересни, ами и полезни: освѣнъ другата полза, тѣ съдѣйствуватъ за поправванье говорътъ на дѣтето, заштото пѣснитѣ въобште сѫ изложени съ езикъ гладъкъ, размѣренъ (разбираме добритѣ пѣсни, чисто народнитѣ. Отъ новомоднитѣ пѣсни, съ които сѫ пълни разни пѣснопойки и славопойки, рѣдко ште срѣшне човѣкъ пѣсень съ гладъкъ езикъ и въобште — за предъ хора). Г. Манчевъ и тукъ добрѣ направилъ, че въ „Бащинъ языкъ“ турналъ и нѣколко пѣсенчици, но не сторилъ добрѣ, че не се постаралъ сичкитѣ пѣсенчици да бѫдѫтъ добри и за дѣцата. Пѣсенчицитѣ „Цвѣте“ (на стр. 55), „Мома“ (стр. 71), „Мома и Дунавъ“ (стр. 74), — заштo сѫ тѣзи пѣсни на дѣца, които едвамъ сѫ привикнѫли да прочитѫтъ? Тѣзи пѣсенчици не могѫтъ да възбудѭтъ дѣтското любопитство, дѣтското въображение. Може би турени сѫ тѣ въ „Бащинъ языкъ“ само и само да има пò-вечко пѣсенчици, та дѣтето когато прочита пò-вече пѣсни, пò-вече да добива правиленъ и гладъкъ говоръ? Добрѣ, но това се постигваше пò-лесно и пò-добрѣ и при други пò-добри и пò-интересни за дѣцата пѣсенчици. Немá малко подобни пѣсенчици има въ народната ни поезия?

За притчитѣ ште кажеме, че много изъ нихъ добрѣ би било да ги нѣмаше въ „Бащинъ языкъ“. Притчитѣ не сѫ друго, освѣнъ философия, изработена отъ народътъ по дълъкъ и тежъкъ опитъ. Ште каже, че притчитѣ горе-доло сѫ сериозни. А отъ философия, отъ нѣшто сериозно дѣтскиятъ умъ се плаши. Наистина, много отъ притчитѣ биватъ интересни за дѣцата, и то именно по това, че сѫ изложенни нѣкакъ смѣшно („Въ дѣлникъ зелникъ, въ недѣлѭ попарникъ“, „Гладна кокошка просо сънува“, „Трай коню за зеленѫ трѣвѫ“ и много други подобни). Такива притчи трѣбаше да избере г. Манчевъ за въ „Бащинъ языкъ“, а сичкитѣ други, въ които има пò-сериозна философия и сѫ изрѣчени сериозно („День до пладне“, „Не бие студено жилѣзо“, „Въ всякѫ кѫщѫ и законъ“ и др.) пò-добрѣ бѣше да ги нѣмаше.

Колкото за *гатанкитѣ* -- нѣма какво да кажемъ: тѣ си сѫ на мѣстото. Онова, което съставлява нàй-главното достойнство на „Бащинъ языкъ“, — това сѫ гатанкитѣ. Г. Манчевъ много добрѣ направилъ, че турналъ гатанки въ книжката си.

Трѣба да кажеме нѣшто и за нѣкои други молитвички, што ги има на края на книжката. Добрѣ е отъ малка оште да се усилва въ човѣка чувството на истинно благочестие. Добрѣ е, слѣдователно, дѣто въ книжка за дѣца има и молитвички. Истина е, че дѣтето оште не може добрѣ да разбира смисълътъ на молитвитѣ, и вредъ голѣмъ ште има, ако принуждаватъ дѣтето папагалски да заучва тѣзи молитви. Не знаеме въ книжката на г. Манчева, която съдържава наставление какъ да се преподава по „Бащинъ языкъ, да ли има наставление и за това, какъ да се учятъ дѣцата на молитви. Трѣба да има, заштото това е важно въ педагогията. Ние тукъ ште кажеме, че за да се възбуди и поддържи благочестиво чувство въ дѣцата, не трѣба много мѫдрувания, а трѣба да имъ се казва, че Богъ е добъръ нашъ башта и дава ни сичко, за каквото му се помолиме; сѣко друго што-годѣ догматическо обеснение е вредно за дѣцата, заштото тѣ не сѫ въ състояние да разберѫтъ подобни обеснения. Особенни нѣкои молитви не сѫ твърдѣ необходими за дѣцата, но като е вече влѣзло въ употрѣбление отъ малка да научватъ дѣцата на молитви, трѣба понѣ да се избиратъ за тѣхъ кратички и удопонятни молитвички. Но онова, което нàй-пòвече може да възбуди и да поддържи религиозно или благоговѣйно чувство въ дѣцата — това е добриятъ примѣръ. Трѣба учительтъ, наставникътъ или родителитѣ, когато се молѭтъ Богу въ присѫтствието на дѣцата, винѫги да произнасятъ молитвата добрѣ, внятно и съ искренно благоговение. За дѣтето не е трудно да си представи Бога като единъ добъръ башта на сичкитѣ човѣци, който дава сичко, каквото му поискаме. Ако ли на това простичко понятие дѣтската фантазия направи нѣкои допълнения, тѣзи допълнения не могѫтъ да бѫдѫтъ лошеви, заштото самата дѣтска фантазия е опште чиста, невиннна. А пъкъ добриятъ примѣръ на моленьето Богу, който примѣръ дѣтето вижда отъ възрастнитѣ, ште прави неговата молитва да изтича отъ неговото дѣтско, невинно сърце. — Г. Манчевъ помѣстилъ въ „Бящинъ языкъ“ молитви, които сѫ вече обштеупотрѣбителни. Тѣзи молитви иматъ дълбокъ догматически смисълъ, но едно добро обеснение, съобразно съ понятията на дѣтето, би направили тѣзи молитви такива, штото да се употрѣбляватъ и отъ дѣцата съ голѣма душевна полза. Не проумѣваме само, зашто г. Манчевъ се мѫчилъ да развали езикътъ на тѣзи молитви: искалъ да ги побългари, но безъ да ги побългари, развалилъ езикътъ, на който сѫ сега написани свештеннитѣ книги. Съ такива нѣшта не трѣба да си играеме. Г. Манчевъ трѣбало или съвършенно да побългари тѣзи молитви, или да ги остави така, както сѫ си били въ сегашнитѣ черковни книги. Но съ това, на мѣсто *вѣрую* да пишѭ *вѣруѭ* (гл. „Бащинъ языкъ“ първо издание, кн. II, стр. 54), на мѣсто *„уповаютъ“* да пишѫ уповаѭтъ, или на мѣсто *щедрую руку Твою — щедрѫѫ рѫкѫ Твоѭ*, — съ такива нѣшта работа не става. Мисли ли г. Манчевъ, че за дѣтето пòште е понятна думата *вѣруѭ* отъ колкото *вѣрую?* Ште повторимъ, не трѣба да си играйме съ езикътъ. Молитвитѣ сѐ искатъ обеснение за дѣцата. *Вѣруѭ* ли пишемъ или *вѣрую* — сѐ трѣба да обесняваме на дѣтето, че това ште рече *вѣрвамъ*. Не бѣше ли пò-добрѣ да си остане *вѣрую*, та да се не разваля езикътъ? —

Това е, което имахме да кажемъ за недостаткитѣ на едната книжка отъ „Бащинъ языкъ“, която сега се еви второ издание. Тѣзи недостатки сѫ важни въ педагогическо отношение, и ние вѣрваме, че въ бѫдущитѣ издания на „Бащинъ языкъ г. Манчевъ ште избѣгни тия недостатки. — При сичко това, обаче, „Бащинъ языкъ“ по идеята и планътъ си, както и по езикътъ, съ полза може да се употрѣблява въ нашитѣ училишта, особенно подъ рѫководството на добри учители.

Тукъ ние би се простили съ „Бащинъ языкъ“ на г. Манчева, заштото събственно предмѣтъ на нашето разгледвание бѣше едната книжка отъ „Бащ. языкъ“, която се поеви въ второто му издание. Но заштото предполагаме, че г. Манчевъ не ште ограничи само съ една книжка второто си издание на „Бащинъ языкъ“, а ште отпечата понѣ опште една, която да замѣни книжка III отъ първото издание, ние намираме за потрѣбно да покажемъ недостаткитѣ въ тая III книжка, та г. Манчевъ, ако обича само, да ги избѣгне въ второто издание.

Първиятъ отдѣлъ на III книжка (първо издание) е много добъръ. Той почти сичкиятъ би заинтересувалъ дѣтето, освѣнъ нѣкои разкази и описания, които се срѣштатъ въ него (на пр. „Лѣкъ“ стр. 8, „Гърне и котелъ“ стр. 14, „Градина“ стр. 26, „Каквы биватъ растѣнията“, „Шипка“ стр. 28). Тѣзи нѣшта не могѫтъ да заинтересуватъ дѣтето, та и нѣма отъ тѣхъ голѣма полза. На пр. какъ ште разумѣе дѣтето зашто котелътъ и гърнето не могѫтъ да бѫдѫтъ другари? Или, отъ описанието на градината, — ште може ли дѣтето да си състави вѣрно и опредѣленно понятие за градина? Така сѫщо отъ описанието на дърветата, — едвамъ ли ште може дѣтето да се научи да разпознава дърветата. Сичкото друго, обаче, въ този отдѣлъ е хубаво. Но вторинятъ отдѣлъ въ много работи е несполучливъ. Описанията на годишнитѣ времена не е сполучливо за въ такава книжка, каквато е „Бащинъ языкъ“. „Дѣ е тихото шумтѣніе на гѫстѫ-тѫ горѫ“ — така се захваща описанието на зимата (стр. 43). Ами ако дѣтето нѣма понятие отъ тихото шумтѣнье на гѫстѫ-тѫ горѫ? „Весело и бодро на небо се показа златно слънце. — Съ льскавы си лѫчи(?) разбужда рѣкы, — нивя, ливады и дѫбравы“ (Лѣто. стр. 56). Желали бихме да знаемъ, до колко ште проумѣе дѣтето, какъ слънцето съ лучитѣ си разбужда рѣкитѣ и ливадито. Поетически е написано, наистина, но за дѣца непонятно и безполезно. Не могѫтъ да бѫдѫтъ также интересни за дѣцата и дѣтинскитѣ напомнѣвания. Г. Манчевъ ште стори много добрѣ, ако въ второто издание сички тѣзи безинтересни и безполезни работи ги замѣсти съ кратички разказвания отъ нѣкоя история (Свештенна или Българска), или пъкъ съ разказвание по дѣтски езикъ отъ природнитѣ явления, отъ физика, физиология, география и т. п. Сички тѣзи предмѣти сѫ важни, но който умѣе може да съобштава на дѣцата нѣкои и други понятия отъ тѣхъ така, штото дѣтето съ интересъ да ги слуша и охотно да ги усвоява. Третиятъ отдѣлъ на книжка III (Упражнения) не е назначенъ за ученици, ами за учители. Зашто този отдѣлъ не е въ оная книга, която служи за наставление на учители и родители какъ да преподаватъ по „Бащинъ языкъ“?

БЪЛГАРСКО УЧЕНОЛЮБИВО ОБШТЕСТВО
ВЪ КИШИНЕВЪ.

Нѣкои наши родолюбиви еднородци въ Кишиневъ, желаяштицъ да принесѫтъ народу си истинна полза, съставили *Обштество за разпространение на грамотноста* между Българетѣ, което обштество на 8 яннуария с. г. получило Височайше утвърждение, а на 1 мая с. г. станѫло тържественното му откритие.

Цѣлта на това обштество е **разпространение на нравственно-религиозното образование между Българетѣ.**

За постигвание на тази цѣль обштеството ште се мѫчи да привлича въ рускитѣ учебни заведения млади Българе, като имъ съдѣйствува и нравственно и материално; ште се грижи за да се приготвюватъ систематически къмъ педагогическа дѣятелность народни учители за въ отечеството ни, така сѫшто ште има грижата и за приготовление на добри черковни пастири — за българетѣ въобште; на онѣзи млади българе, които добрѣ свършѫтъ нѣкое отъ среднитѣ учебни заведения, обштеството ште имъ съдѣйствува за да получватъ пò-високо образование; ште помага на онѣзи млади българе, които сѫ свършили наукитѣ си, — дору си намѣрѭтъ тѣ служба; ште пази за нравственноста на българскитѣ въспитанници презъ сичко време на тѣхното пребивание въ учебнитѣ заведения, и ште се грижи за поддържванието и развитието въ тѣхъ на нравственно-религиозни чувства; независимо отъ това, обштеството ште се грижи да снабдява сиромашкитѣ български училишта и черкви съ полезни книги и съ други черковни принадлежности; нàй-послѣ обштеството ште се старае да издава и печата учебни и други обштеполезни книги на български езикъ и да ги разпространява между Българетѣ съ нàй-умѣренна цѣна, а когато му позволятъ средствата, обштеството ште назначава награди за съставление на учебни български книги, както и други, пò-вечето съ педагогическо съдържание.

Средствата на обштеството сѫ: а) ежегодни приноси отъ почетнитѣ, дѣйствителнитѣ и спомагателнитѣ му членове; б) доброволни пожертвование отъ частни лица въ полза на обштеството и в) пари, които ште могѫтъ да се изваждатъ отъ продаванието на нѣкои книги, издавани отъ обштеството.

Членъ на обштеството може да бѫде сѣки, който пожелае.

Почетни членове биватъ онѣзи, които ежегодно внасятъ на обштеството нàй-малко по 25 рубли; Дѣйствителни членове сѫ онѣзи, които внасятъ ежегодно не пò-малко отъ 10 рубли, а спомагателни — онѣзи, които внасятъ ежегодно по 5 рубли.

Сѣки членъ е дълженъ да съдѣйствува въ частнитѣ пожертвования за въ полза на обштеството.

Обштеството си има Попечитель (който е Кишиневскиятъ и Хотинский Архиепископъ), Предсѣдатель, непремѣнни членове и секретарь. Предсѣдательтъ, Непремѣннитѣ членове и Секретарятъ се избиратъ отъ Почетнитѣ, Дѣйствителнитѣ и Спомагателнитѣ членове — по вишегласие.

Сѣка година Обштеството ште има Главно Събрание, на което ште се разгледватъ смѣткитѣ на Обштеството, успѣхътъ му презъ годината, ште се избирватъ почетни и други членове, ште се назначава спомоштествование и стипендии на българскитѣ въспитанници и др.

За своитѣ дѣла въ продължение на годината Обштеството ште печата *отчетъ* и ште го разпраштa на сичкитѣ свои Членове.

Обштеството си има печатъ съ надписъ: „Печатъ на Кишневското Българско Обштество за разпространение на грамотноста“.—

Ние отъ душа се радваме за появяванието на това Обштество и искренно му желаеме трайно сѫштествование и успѣшенъ вървежъ къмъ святата и висока цѣль, която си е предназначило. Просвѣштението на днешенъ день е необходимо за човѣка и за народитѣ, така необходимо, както е необходимъ и въздухътъ за сѣка жива тварь. Доброчестината както на единъ човѣкъ, така и на цѣли народи се състои въ истинното просвѣштение. Силата и благополучието на державитѣ зависи отъ просвѣтеното състояние на народитѣ имъ. Безъ просвѣштение на днешно време и нàй-силниятъ народъ не може да се надѣва за добра и трайна бѫднина Само онзи народъ може да се надѣва на трайна и честита бѫднина, който приграшта науката, истинното просвѣштение, а сичкитѣ други, които не се грижѫтъ за това, сѫ усѫдени на потикване и загинване.

У насъ се съзнава вече тази истина. Българскиятъ народъ вече постигва необходимоста на науката за доброто и трайното му сѫштествование и, благодарение на нашето правителство, което полага своето штастие въ штастието на народитѣ си и поради това грижи се за тѣхното просвѣтение, благотворнитѣ лучи на науката вече проникватъ и по нàй-отдалеченнитѣ краишта на нашето отечество.

Но ние много сме останѫли назадъ въ развитието си отъ другитѣ народи. Хората сѫ много напредъ отъ насъ, и при онѣзи леснотии, што имъ доставлява изработената вече отъ тѣхъ и съзнателно усвоена наука, съ исполински крачки постоянно вървятъ сè напредъ и напредъ. Трѣба отъ насъ голѣми и постоянни усилия за да можеме што-годѣ успѣшно да вървиме по диритѣ имъ, ако не да ги стигнеме. Трѣба синца ние, които сме имали възможность да се запознаеме што-годѣ съ добритѣ сѣтнини отъ науката, които сме се увѣрили въ нейната необходимость за благоденствието и трайната бѫднина на цѣли народи, — трѣба, казваме, синца ние да се залувиме яката и кой колкото може да съдѣйствува за истинното и успѣшно просвѣтение на народътъ ни. Само тогава, когато синца ние съ обшти сили се залувиме за тая работа, — само тогава ште можемъ да бѫдемъ увѣрени, че и нашиятъ народъ ште може слѣдъ не твърдѣ дълго време да се наслаждава съ сичкитѣ благи сѣтнини, които дава науката. Нашето правителство, наистина, има грижата за просвѣштението и на нàшиятъ народъ, но неговитѣ благи намѣрения и усиленни старания само тогава могѫтъ се увѣнча съ пъленъ и скоръ успѣхъ, когато ние сами съ нашата си ревность къмъ собственното си развитие му съдѣйствуваме и облекчаваме тази много трудна и много важна задача.

Въ този смисълъ разбираштицѣ съставянието на Дружества съ цѣль да съдѣйствуватъ за разпространение на просвѣштението между народа ни, ние душевно се радваме за основанието и на Кишиневското Българско Обштество, на което, както вече видѣхме, цѣлта е толкосъ чиста, свята и висока, и не можемъ да не възхвалимъ на неговитѣ просвѣтени учредители. Ние сме напълно увѣрени, че съ нàй-искренно съчувствие къмъ това благо учреждение ште се отнесѫтъ и сичкитѣ наши еднородци, които искренно желаятъ доброчестината на българскиятъ народъ, която доброчестина не може да бѫде въ друго, освѣнъ — въ истинното негово просвѣштение и развитие. Посрѣшнѫто отъ сѣкѫдѣ съ искренно съчувствие, новоучрежденното обштество, надѣваме се, скоро ште получи възможность да почне да осѫштествлява своята висока задача. Онова само, което намираме за неизлишно да кажемъ е, че за да може старанията на Обштеството да бѫдѫтъ дѣйствително полезни за народътъ ни, трѣба тѣ винѫги да сѫ съобразни съ истиннитѣ нужди на народътъ и съ неговото дѣйствително положение. Вънъ отъ това, старанията на Обштеството щте оставатъ тштетни и безполезни за самиятъ народъ, за истинната полза на когото е учреждено и самото Обштество. Ние сме напълно увѣрени, че просвѣтенитѣ учредители на това обштество, съзнаватъ тая истина и, желаяштицъ дѣйствителната полза на народътъ, никога не щте отстѫпватъ отъ нея.

---

†

ДОКТОРЪ ПЕТЪРЪ БЕРОНЪ.

На 21 Марта таіѭ годинѫ вечерь-тѫ кѫсно: една злодѣйска рѫка се осмѣли и — посегнѫ да отнеме животъ-тъ на честнія и преблагъ нашъ вуйка Доктора **Петра Берона,** и то — съ най грозныя и чрезъ най мѫчителныя начинъ — съ *удушяванье-то!!*... — Ніе смы увѣреннъ че всѣкому трѣба да настрѫхнѫтъ косьми-тѣ на глава-та като си помысли и — като си въобрази страшно-то положеніе, въ кое-то се е намиралъ покойнія въ послѣдни-тѣ минути на животъ-тъ си: кога-то сѫ го мѫчили безчеловѣчни-тѣ и звероподобни сѫщества „человѣци“ наричаеми, които — отъ кого подбудени (може и подкупени) — неизвѣстно — извѫршихѫ туй си зверско злодѣйство...

Богъ да опрости на Покойнія всичкы-тѣ му волны и неволны прегрѣшенія, и — да успокой душіѭ-тѫ му въ вѣчното свое и блаженно царство!!...

Покойнія Д-ръ **Петръ Беронъ** се е родилъ въ Котелъ отъ родителы чисто-Бѫлгары. Той се е училъ най напредъ въ Котелъ, отсетнѣ той се е училъ въ Букурещъ, въ Брашовъ и — около 1826 годинѫ той отишѫлъ отъ Брашовъ въ Мюнхенъ въ Баварія: за да се учи медицынѫ-тѫ, дѣто като е свѫршилъ цѣлыя курсъ на тая наука, завѫрнѫлъ се е въ Романіѭ за да практикува по таіѭ си наукѫ; и — въ 1832 година онъ былъ назначенъ Докторъ за градъ-тъ Крайовѫ и — за окрѫжность-тѫ му, които длѫжносты той испѫлня до 1839 годинѫ, отъ когато той се дрѫпнѫ отъ всякѫ службѫ, и — се прехвѫрли въ литературно-то поприще и — именно въ изслѣдованіе-то на физикоматематически-тѣ науки; съ кои-то покойнія се е занимавалъ съ едно примѣрно прилѣжаніе и съ едно непреклонно постоянство — до послѣдныя часъ на животъ-тъ си. — Най пѫрво-то му впрочемъ душевно-умственно произведеніе е всѣкиму почти отъ единородцы-тѣ ни извѣстно, „Букварь“, неговъ или както онъ въобще се наричаваше: „Рыбнія Букварь“. Тоя Букварь се е напечаталъ въ 1824 год. въ Брашовъ и той е особенно по това твѫрдѣ важенъ за народнѫ-тѫ ни писменность, защото онъ е и „пѫрвія“ въ нововозраждаема-та ни книжевность.

Тоя Букварь на покойнія е принеслъ на съотечественницы-тѣ ни по него време еднѫ твѫрдѣ голѣмѫ ползѫ, както и всѣки това е припозналъ и засвидѣтелствовалъ. — Ніе не щемъ тукъ да се простремъ въ изброеніе-то и оцѣненіе-то на други-тѣ му физико-математически съчиненія, издадени все на френскы языкъ (освенъ неговѫ-тѫ: „Славянска философія“ издадена на нѣмскы както и 2—3 малки книжки издадены на грѫцки): — ніе ще разглѣдамы и — ще изброимъ всичкы-тѣ му тыя съчиненыя при изложеніе-то на цѣло-то жизнеописаніе на покойнія ни вуйка Д-ра **Петра Берона,** което имамы намѣреніе подирь малко да напечатамы. — Ніе считамы обаче за нашѫ длѫжность: да припомнимъ тукъ на съотечественныцы-тѣ си че покойнія е сторилъ твѫрдѣ голѣмы добрины на единородцы-тѣ ни и съ вещественны средства (съ пары и книгы) и — именно той е поддѫржялъ въ родно-то си отечество — Котелъ както и въ много други голѣми малки градове въ Бѫлгарія по 10 и выше години дѣвическы-тѣ имъ училища: за пѫрвы пѫтъ основаны отъ покойныя; чрезъ това, Покойния е заслужилъ еднѫ вѣчнѫ благодарность въ туй отношеніе, и — ніе смы убѣдены че народна-та ни исторія ще запише въ страници-тѣ си съ неизгладимы и златны буквы между другы-тѣ и име-то на народнія си благодѣтель Д-ра **Петра Берона**... — Освенъ туй, покойнія